

Perinnemaisemien yhteys varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan

Sirkka-Liisa Seppälä

LUONTO

SUOMEN YMPÄRISTÖ I | 2006

Perinnemaisemien yhteys varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan

Sirkka-Liisa Seppälä

Helsinki 2006

YMPÄRISTÖMINISTERIÖ

YMPÄRISTÖMINISTERIÖ
MILJÖMINISTERIET
MINISTRY OF THE ENVIRONMENT

SUOMEN YMPÄRISTÖ I | 2006

Ympäristöministeriö
Alueidenkäytön osasto

SUOMEN YMPÄRISTÖ I | 2006

Ympäristöministeriö
Alueidenkäytön osasto

Taitto: Ainoliisa Miettinen

Kansikuva: Sirkka-Liisa Seppälä

Sisäsivujen kuvat:

Valokuvat: numerot 2–9a, 10–12, 14–16, 21–23, 25–27, 32, 35–37, 41, 45–46, 50–51, 55, 59, 64, 68–71.

© Museovirasto & ympäristöhallinto/kuvaaja Sirkka-Liisa Seppälä

Kartat: numerot 1, 13a, 17–18, 20, 24, 29–30, 34, 39–40, 43–44, 48–49, 53–54, 57–58, 62–63, 66–67.

Pohja-aineiston © maanmittauslaitos (lupa nro 7/MYY/05), Museovirasto ja ympäristöhallinto, visualisointi Sirkka-Liisa Seppälä.

Kartat: numerot 19, 28, 31. Pohja-aineiston © Merellinen perintömme -projekti (Helsingin yliopisto), maanmittauslaitos, Museovirasto ja ympäristöhallinto, visualisointi Sirkka-Liisa Seppälä.

Historialliset kartat: numerot 9b, 13b–d, 33, 38, 42, 47, 52, 56, 60–61 Kansallisarkisto, maanmittauslaitoksen kartat. Numero 65 © Maanmittauslaitoksen arkisto (Uusimaa).

Julkaisu on saatavana myös internetistä:
www.ymparisto.fi/julkaisut

Edita Prima Oy, Helsinki 2006

ESIPUHE

Ihminen on ratkaisevasti vaikuttanut jo esihistoriallisella ajalla elinympäristönsä maisemaan ja kasvilajistoon, sen runsaussuhteisiin ja leviämiseen. Nämä muutokset on usein havaittavissa vielä nykypäiviinkin säilyneillä pienialaisilla perinnemaisemakohteilla. Perinnemaisemat ovat muotoutuneet pitkään jatkuneen perinteisen maankäytön myötä, mutta menettävät biologiset arvonsa nopeasti, jos laiduntaminen ja niitto on loppunut. Umpeenkasvaneita perinnemaisemia voidaan paikantaa ja laajentaa vanhojen karttojen ja muinaisjäännösten avulla. Alueet voidaan kunnostaa ja maassa säilynyt siemenpankki herättää kasvuun. Toisaalta kasvistollisesti arvokkaan perinnemaiseman sijainti voi olla vihje muinaisjäännöksen mahdollisesta löytymisestä.

Perinnemaisemien sijainnin yhteys muinaisjäännösten esiintymiseen ja varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan on tiedostettu jo pitkään. Tästä huolimatta useita vuosisatoja samoilla alueilla jatkuneen asumisen, viljelyn ja laiduntamisen tutkimus on jäänyt vähälle huomiolle perinnemaisemien tunnistamisessa ja inventoinneissa. Suomen ympäristökeskuksen perinnemaisemaprojektin inventoinneissa 1990-luvulla löydettiin noin 3700 arvokasta perinnemaisemaa. Inventoinnin kohteet valittiin biologisin perustein ja niiden luokittelu paikallisesti, maakunnallisesti ja valtakunnallisesti arvokkaisiin perinnemaisemiin tehtiin painottaen kohteen lajistollisia arvoja. Tiedossa olleet muinaisjäännökset on mainittu inventointijulkaisuissa, mutta maankäytön varhaisen historian systemaattista selvitystä ja analyysiä ei ollut mahdollista tehdä.

Tässä ympäristöministeriön ja Museoviraston yhdessä toteuttamassa tutkimushankkeessa on ollut tavoitteena selvittää, kuinka usein varhaisen maankäytön- ja asutushistorian jäännöksiä löytyy inventoiduilta perinnemaisemakohteilta. Esimerkialueena käytetään Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan alueita, jossa muinaisjäännöksiä todettiin sijaitsevan useiden perinnemaisemien läheisyydessä. Tutkimuksessa kehitettiin myös perinnemaisemien inventointiin ja dokumentointiin soveltuvaa menetelmää, jonka avulla voidaan tarkastella perinnemaisemien suhdetta varhaisimpaan asutus- ja maankäyttöhistoriaan. Menetelmänä sovellettiin arkeologiseen inventointiin ja paikkatietopohjaiseen karttatyöskentelyyn perustuvaa analyysiä.

Vanhoja karttoja silmämääräisestikin tarkastelemalla voidaan jo tehdä joitakin hyödyllisiä päätelmiä. Maastossa kivirakennelmia ja muuta maan muotojen muutosta sekä kasvillisuuden rakennetta ja asutushistorian indikaattorilajistoa havainnoimalla voidaan myös saada merkittävää tietoa, jota voidaan hyödyntää perinnemaisemien tutkimuksessa ja hoidossa, erityisesti hoitoalueen määrittelyssä. Suositeltavaa on, että perinnemaiseman hoitoalueeseen liitetään läheiset muinaisjäännösalueet, joiden hoidon osalta tehdään yhteistyötä Museoviraston kanssa. Hoidossa tulee suosia paitsi uhanalaisia lajeja, myös huomionarvoisia arkeofyyttejä, joiden esiintymisen arvioidaan liittyvän varhaiseen asutukseen.

Tutkimus- ja kehittämishankkeen toteuttamisesta on vastannut Museoviraston arkeologian osaston hoitoyksikkö. Tutkimussuunnitelman laativat suunnittelija Päivi Maaranen sekä tutkija Sirkka-Liisa Seppälä, joka on myös tehnyt varsinaisen tutkimustyön. Tutkimushankkeen ohjaamisesta on vastannut ohjausryhmä, jonka puheenjohtaja on ollut ylitarkastaja Silja Suominen ympäristöministeriöstä ja jäseninä ylitarkastaja Markus Alapassi ja yliarkkitehti Minna Perähuhta ympäristöministeriöstä, ylitarkastaja Elina Nikkola maa- ja metsätalousministeriöstä, pääjohtaja Paula Purhonen ja yli-intendentti Mikko Härö Museovirastosta, yliarkkitehti Heikki Kankaanpää Hämeen ympäristökeskuksesta sekä professori Maija Rautamäki

Teknillisen korkeakoulun maisema-arkkitehtuurin koulutusohjelmasta ja professori Maunu Häyrynen Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitokselta Porista. Työn aikana on tehty yhteistyötä muiden perinnemaisemien tai asutushistoriallisten kohteiden tutkimusta ja seuranta tekevien hankkeiden kanssa sekä pyydetty kommentteja useilta asiantuntijoilta.

Ympäristöministeriö korostaa tutkimustyön ja tämän julkaisun merkitystä yleisenä kannustimena perinnemaisemien ja muinaisjäännösten tunnistamiseen ja arvokkaiden kohteiden laajempaan rajaukseen, jonka tulisi perustua luonnontieteelliseen ja kulttuurihistorialliseen merkittävyyteen ja joka muodostaa maisemallisesti yhtenäisen kokonaisuuden. Moniarvoisten maisemien hoidon suunnittelu edellyttää yhteistyötä eri hallinnonalojen ja asiantuntijoiden kanssa.

Helsingissä 15. päivänä helmikuuta 2006

Ylitarkastaja Silja Suominen, ympäristöministeriö

SISÄLLYS

Esipuhe	3
Johdanto	7
Lähtökohdat ja tavoitteet.....	7
Perinnemaisemat osa kulttuuriympäristöä	9
Perinnemaisemien maankäyttöhistoriaa	12
Perinteisen maatalouden varhaisvaiheet Etelä-Suomessa.....	12
Perinnebiotoopit asutus- ja maankäyttöhistoriallisina tutkimuskohteina	16
Arkeofyytit agraariasutuksen indikaattoreita	20
Maastotyöstä karttatulkintaan	23
Arkeologinen ja historiallinen kartta-analyysi	23
Tiluskartat kertovat maankäytön vaiheista	24
Historialliset kartat paikkatietoympäristössä.....	26
Asutus- ja maankäyttöhistoriallinen analyysi – esimerkkinä Uudenmaan perinnemaisemat	28
Alueellinen ja paikallinen taso.....	28
Paikkatietoaineistot.....	29
Korkeusmalli	29
Perinnemaisematietokanta	30
Muinaisjäännösrekisteri	31
Keskiaikaiset kylätontit ja historiallinen kartta-aineisto.....	36
Maastokäynnit.....	38
Uudenmaan maisema ja agraariasutuksen juuret	39
Maisemarakenteen peruspiirteet.....	39
Varhaisin agraariasutus	40
Rautakauden asutustyhjiö?	42
Uusimaa syntyy	43
Perinnemaisemien suhde asutus- ja maankäyttöhistoriaan – tietokantakyselyt	46
Perinnemaisemat ja maisemarakenne	47
Perinnemaisemat ja muinaisjäännökset	47
Perinnemaisemat ja vanhin kyläasutus.....	50
Arkeofyytit perinnemaisemissa.....	52
Yhteenvedo tietokantakyselyiden tuloksista	58

Esimerkkejä Uudenmaan perinnemaisemista	61
Kohdekuvaukset	61
Inkoo, Bastön niityt – hyvin säilynyt saaristotila	63
Pohja, Näsbyn niityt – markkinapaikka Pohjanpitäjänlahdella.....	66
Siuntio, Fårträskin kalliokedot – maisema ja kulttuuriympäristö.....	69
Vihti, Ryönän laitumet – sisämaan jokilaakson kylähistoriaa	72
Karjaa, Storgårdin haka – asutusjatkuvuutta rautakaudesta keskiaikaan?.....	76
Kirkkonummi, Sundsin kalliokumpareet – Porkkalan syntysijoilla	80
Ruotsinpyhtää, Mjölнарbackenin keto – nimistön kertomaa	83
Sipoo, Löparön lammaslaidun – omaleimaista elinkeinohistoriaa.....	86
Asutus- ja maankäyttöhistoriallinen analyysi – johtopäätöksiä ja kommentteja	90
Analyysin edut ja rajoitukset	90
Asutushistoriallisen tiedon käyttömahdollisuudet perinne- maisemien tutkimuksessa, suojelussa ja hoidossa	92
Lähteet ja kirjallisuutta	95
Liite: Uudenmaan perinnemaisemat.....	99
Kuvailulehti	110
Presentationsblad.....	111
Documentation page	112

Johdanto

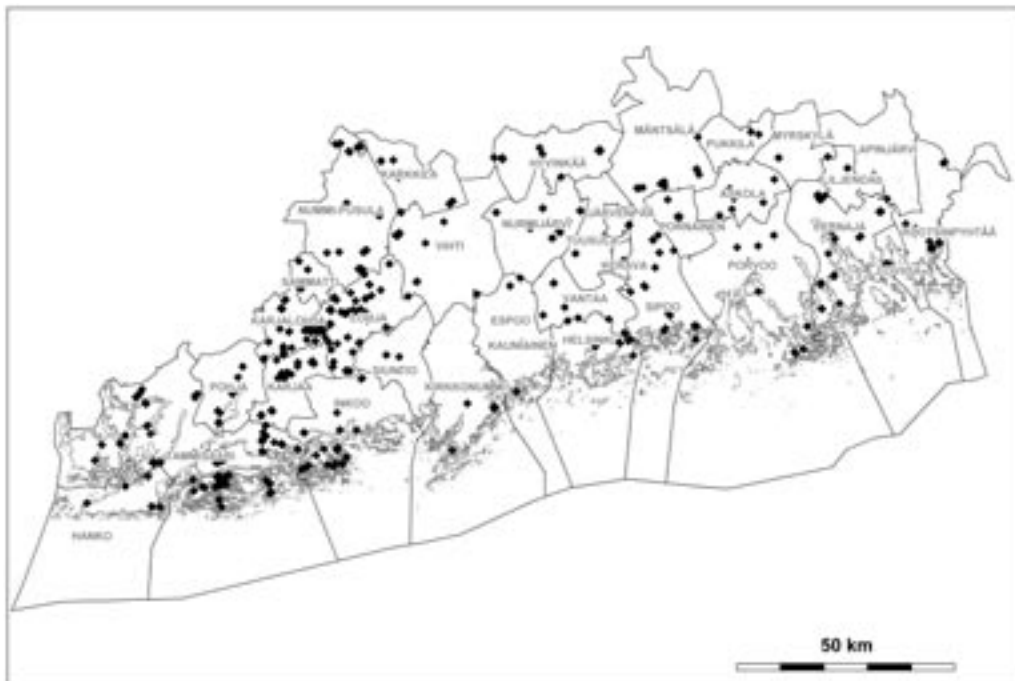
Lähtökohdat ja tavoitteet

Julkaisu perustuu 2003–2005 toteutettuun ympäristöministeriön ja Museoviraston yhteistyöprojektiin Ihminen ja perinnemaisemat (IPE-projekti). Projektin tavoitteena oli kehittää perinnemaisemien varhaista asutus- ja maankäyttöhistoriaa koskeva analyysimenetelmä, jota voitaisiin käyttää tutkimuksessa ja hoidon suunnittelun välineenä. Kohteeksi valittiin perinnemaisemia Uudenmaan valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueilta.

Perinnemaisemat jaotellaan ympäristöministeriön asettaman maisema-alueueryhmän mietinnössä perinnebiotooppeihin ja rakennettuihin perinnemaisemiin (Maisema-alueueryhmän mietintö I 1993: 48–50). Perinnebiotoopit ovat kasvilajistoltaan monimuotoisia, kulttuurivaikuttaisia luontotyyppisiä, jotka ovat kehittyneet pitkän ajan kuluessa pääosin niittytalouteen ja laiduntamiseen perustuvan karjanhoidon seurauksena. Niitä ovat mm. erilaiset niityt, hakamaat ja metsälaitumet. Perinnebiotooppeja pidetään kasvilajistoltaan ar-

vokkaina ja erittäin tärkeinä luonnon monimuotoisuuden säilyttäjinä. Monet uhanalaiset kasvit ja muut eliöt ovat juuri perinneympäristöjen lajeja. Rakennettuja perinnemaisemia ovat mm. historialliset rakennelmat ympäristöineen, varhaisen teollisuuden, liikenteen ja luontaistalouden luomat maisemat. Myös esihistorialliset ja historialliset muinaisjäännökset luetaan rakennettuihin perinnemaisemiin.

Perinnemaisemissa löytyy yleensä monenlaisia jälkiä ihmisen toiminnasta. Pienialaisetkin kohteet voivat olla arkeologisesti asutus- ja maankäyttöhistorialtaan kiinnostavia. Arkeologisin menetelmin on mahdollista tutkia perinnemaisemien kuvastaman maankäytön vaiheita esihistorialliselta ajalta nykypäiviin saakka. Maastossa erottuvia jäännöksiä ei suinkaan aina voida yhdistää suoraan perinnebiotooppiin, mutta niitä tutkimalla voidaan tehdä päätelmiä ihmisen toiminnan luonteesta, intensiteetistä ja kestosta.

I Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan perinnemaisemat.

Yksi kiinnostavimpia kysymyksiä on, miten asutus- ja maankäyttöhistoriallista tietoa voidaan hyödyntää tutkittaessa perinnebiotoopin kasvilajiston syntyyn ja kehittymiseen vaikuttaneita tekijöitä. Tästä syystä projektissa keskitytään perinnemaisemien kuvastamaan esi- ja varhaishistorialliseen maankäyttöön. Raporttiin sisältyy katsaus maankäyttöhistoriallisten jäännösten tutkimustapoihin ja maatalousasutuksen varhaisvaiheisiin eteläisessä Suomessa sekä erityisesti Uudenmaan alueella.

Tutkimuksen toisena tavoitteena on kehittää perinnemaisemien inventointiin ja dokumentointiin soveltuvaa työkalua tai lähestymistapaa, jonka avulla voidaan tarkastella perinnemaisemien yhteyttä varhaisimpaan asutus- ja maankäyttöhistoriaan. Menetelmänä sovelletaan arkeologiseen inventointiin ja paikkatietopohjaiseen karttatyöskentelyyn perustuvaa asutus- ja maankäyttöhistoriallista analyysiä. Analyysin käyttömahdollisuuksia kuvataan Uudenmaan perinnemaisemat -julkaisusta (Pykälä & Bonn 2000) valittujen esimerkkien avulla. Alueen perinnemaisemista on valikoitu erilaisten kriteerien, aineistokyselyiden ja maastokäyntien avulla sopivia kohteita tarkempaa analyysiä ja kuvausta varten. Raportin lopussa tarkastellaan tulosten yleistettävyyttä ja käyttökelpoisuutta pohtimalla, miten maankäytön varhaisvaiheista saatavaa tietoa voidaan hyödyntää ja soveltaa perinnemaisemien tutkimuksessa ja hoidossa.

Projektin vastuullisena johtajana on toiminut Museoviraston pääjohtaja Paula Purhonen. Suunnittelusta, organisoinnista ja käytännön järjestelyistä on vastannut muinaisjäännösten hoitoyksikkö, jossa hanketta ovat ohjanneet 2003 tutkija Päivi Maaranen ja 2004–2005 yli-intendentti Mirja Miettinen. Projektin varsinaisena tutkijana on työskennellyt Sirkka-Liisa Seppälä, yhteensä noin 1,5 vuoden ajan. Lisäksi opiskelija Ulrika Rosendahl osallistui kenttätöihin keväällä 2004.

Projektin yhteistyökumppaneista tärkein on Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen 2002 käynnistynyt *Merellinen perintömme – Vårt maritima arv* -projekti sekä sen seuraaja *Länsi-Uudenmaan rannikko rautakaudella ja keskiajalla*¹. Hankkeen tutkijoiden kanssa on tehty yhteisiä maastokäyntejä muun muassa saariston perinnemaisemiin ja projektista on saatu käyttöön 2004 valmistunut Länsi-Uudenmaan keskiaikaisten kylien paikkatietokanta. Itä-Uudenmaan kylistä on saatu samantyyppinen 2003–2004 koottu tietokanta Museoviraston

ja Itä-Uudenmaan liiton 2003–2004 yhteistyönä toteuttamasta *Itä-Uudenmaan inventointihankkeesta*. Perinnemaisemien tutkimukseen ja hoitoon liittyvistä kontakteista voidaan mainita Suomen ympäristökeskuksessa 2004 käynnistynyt kolmivuotinen projekti *Ketojen uhanalainen lajisto ja optimaalinen hoito* sekä *Uudenmaan ympäristönsuojelupiirin Uudenmaan perinnemaisemien hoitohanke*.

Loppuraportin tekstiä ovat ympäristöministeriön ja Museoviraston vastuuhenkilöiden lisäksi kommentoineet intendentti Helena Ranta ja tutkija Teija Tiitinen Museovirastosta, tarkastaja Kirsi Helas Uudenmaan ympäristökeskuksesta, tutkijat Juha Pykälä, Juha Pöyry ja Katja Raatikainen Suomen ympäristökeskuksesta, projektivastaava Martina Lindström Uudenmaan ympäristönsuojelupiiristä sekä tutkija Georg Haggrén Helsingin yliopistosta. Kiitän heitä rakentavista reunahuomautuksista ja kannustavasta palautteesta. Haluan kiittää myös tutkija Henrik Janssonia Helsingin yliopistosta ja intendentti Johanna Forsiusta Museovirastosta. He ovat luovuttaneet käyttööni Uudenmaan vanhimpia kyliä koskevat paikkatietokannat, jotka muodostavat projektin keskeisen lähdeaineiston.

¹ Projektin tuloksista on ilmestynyt tämän raportin valmistumisen jälkeen keväällä 2005 CD-ROM ”Merellinen perintömme – Vårt maritima arv”, joka sisältää karttatietokannan ja yleis-tajuisia artikkeleita Uudenmaan arkeologiasta ja asutushistoriasta.

2 Sibbesborgin keskiaikainen muinaislinna on muinaisjäänös ja perinnemaisema. Alueella kasvaa useita arkeofyytteinä eli muinaistulokkaina pidettyjä kasveja, muun muassa nurmilaukka (*Allium oleraceum*).

Perinnemaisemat osa kulttuuriympäristöä

Ympäristöhallinto käynnisti 1990-luvun alussa laajan projektin perinnemaisemien nykytilan, hoitotarpeiden ja tavoitteiden arvioimiseksi. Inventointien kohdekuvaukset ja tulokset on julkaistu ympäristökeskuksittain alueellisina raportteina 1996–2001. Tulosten yhteenveto on ilmestynyt valtakunnallisena loppuraporttina (Vainio ja muut 2001). Projektin nimestä huolimatta inventoinnissa kartoitettiin pääasiassa perinnebiotooppien kasvillisuutta ja kasvilajistoa. Valtakunnallisessa loppuraportissa onkin perinnemaiseman sijaan käytetty työn sisältöä ja kohteita täsmällisemmin kuvaavaa biologista määritelmää perinnebiotooppi.

Inventoinneissa perinnemaisemat on jaettu valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaihin kohteisiin. Arvoluokitukseen vaikuttivat erityisesti perinteisten maankäyttötapojen jatkuvuus sekä kasvillisuuden ja kasvilajiston edustavuus. Arvoa nostavat uhanalaiset tai huomionarvoiset lajit, laajuus, monipuolisuus sekä maisema- ja kulttuurihistoriallinen merkitys. Korkeimman statuksen ovat yleensä saaneet ne kasvillisuudeltaan arvokkaat kohteet, joilla käyttö on jatkunut pitkään ja jatkuu edelleen. Perinnebiotooppi on tyyppitelty käyttämällä kasvillisuuteen, kasvistoon ja maankäyttöön perustuvaa luokittelua (Vainio ja muut 2001).

Perinnemaisemat ovat ympäristöhallinnon käsitteistössä osa kulttuuriympäristöä, jonka ominaispiirteet ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Kulttuuriympäristöön kuuluvat esimerkiksi muinaisjäänökset. Muinaisjäänöksillä on muista kulttuuriympäristön käsitteistä poiketen myös selkeä juridinen sisältö ja merkitys. Perinnemaisemien inventointiprojektin julkaisuissa kiinteät muinaisjäänökset on yleensä mainittu, mutta varsinaisessa maastotyössä niitä on käyty alueista ja inventoijasta riippuen vaihtelevasti läpi. Maisemalliset ja kulttuurihistorialliset arvot on otettu mukaan perinnebiotooppien merkitykseen vaikuttavana erityistekijänä. Julkaisuissa on myös mainittu, sijaitseeko kohde valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella tai kulttuurihistoriallisesti merkittävässä ympäristössä.

Perinnemaisemia on luonnehdittu perinteisen maankäytön muovaamiksi pienmaisemiksi (Maisema-alueuöryhmän mietintö I:48). Alueita ei kuitenkaan voi pitää asutus- tai maankäyttöhistoriallisina kokonaisuuksina, vaan pikemminkin vuosisatoja kestäneen laaja-alaisen laidun- ja niitytalon jäänä, jotka ovat eri syistä säilyneet nykymaisemassa. Esimerkiksi niittyjä on ollut 1880 ainakin 1,6 miljoona hehtaaria, mutta 1990-luvun lopulla niistä oli jäljellä enää 0,3 % eli 5000 hehtaaria (Pykälä 2001: 24).

3 Lohjanjärven saarista tunnetaan runsaasti muinaisjäännöksiä. Arorinteessä on rautakauden asuinpaikka ja hautaröykkiöitä. Museovirasto hoitaa aluetta.

Muinaisjäännökset ovat maassa tai vedessä säilyneitä muistoja menneistä sukupolvista. Ne kertovat elämisestä, asumisesta, liikkumisesta, elinkeinojen ja uskonnon harjoittamisesta sekä kuolleiden hautaamisesta. Jotkut muinaisjäännökset, kuten hautaröykkiöt, uhrikivet ja linnavuoret, erottuvat maisemassa selvästi vielä tänäkin päivänä. Jotkut ovat kokonaan maan peitossa, kuten esimerkiksi asuin- ja työpaikat ja maahan kaivetut haudat. Kiinteisiin muinaisjäännöksiin luetaan myös erilaisia luonnonmuodostumia, joille on aikoinaan annettu inhimillinen merkitys. Niihin kuuluvat esimerkiksi monet uhri- ja tarinapaikat.

Kiinteät muinaisjäännökset ovat muinaismuistolain (295/63) perusteella rauhoitettuja ilman erillisiä toimenpiteitä. Muinaisjäännösten tutkimuksesta, suojelusta ja hoidosta vastaa Museovirasto, joka ylläpitää ja päivittää valtakunnallista muinaisjäännösrekisteriä. Suomesta tunnetaan nykyisin noin 17 000 kiinteää muinaisjäännöstä, mutta niitä todetaan jatkuvasti lisää.

Lisää tietoja muinaisjäännöksistä:

Museovirasto
PL 913
00101 HELSINKI
<http://www.nba.fi>

Maisemantutkimuksen näkökulmasta perinnebiotoopin määrittely on problemaattista, koska paikkojen yhteyttä maisemarakenteeseen tai maisemakuvallista merkitystä ei ole kovin paljon selvitetty.

Perinnemaisemaselvityksissä kiinnitettiin huomiota lähinnä kohteiden maisemakuvaan (ks. Vainio ja muut 2001). Inventoinneissa on joissakin tapauksissa arvioitu perinnemaisemien avoimuutta tai sulkeutuneisuutta, mutta kohteita ympäröiviä maisematiloja ei ole määritelty tai rajattu esimerkiksi kartoille. Muissa yhteyksissä perinnebiotooppien maisemallista merkitystä on korostettu ensisijaisesti esteettisin ja visuaalisin perustein (Salminen & Kekäläinen 2000).

Perinnemaisemaprojektin valtakunnallisessa loppuraportissa (Vainio ja muut 2001) on käsitelty lyhyesti perinnemaisemista tunnettuja muinaisjäännöksiä. Raportin mukaan noin 150 perinne-

biotoopin alueella tai lähiympäristössä tunnetaan muinaisjäännöksiä. Niistä noin puolet on rautakautisia kalmistoja tai hautaröykkiöitä, muina ryhminä mainitaan uhrikivet ja -kalliot, muinaispellot ja viljelyröykkiöt. Muinaisjäännösten määrä vaikuttaa melko pieneltä, kun sitä verrataan kohteiden kokonaismäärään 3 694. Raportin mukaan eniten muinaisjäännöksiin liittyviä perinnebiotooppeja tunnetaan Pirkanmaalta ja Varsinais-Suomesta, mutta Kymenlaaksosta, Pohjois-Savosta, Kainuusta ja Pohjois-Pohjanmaalta ei yhtäkään. Alueelliset raportit eivät kuitenkaan ole täysin vertailukelpoisia, koska muinaisjäännöksiä koskevat tiedot voivat vaihdella suuresti kunnittain inventointilanteesta riippuen.

Perinnemaisemien yhteys muinaisjäännöksiin on tiedostettu jo pitkään erityisesti kohteiden hoidosta vastaavien arkeologien ja ympäristöalan asiantuntijoiden keskuudessa. Varsinais-Suomessa on jo

4 Perinnemaisemia löytyy myös kaupunkiympäristöstä. Helsingin Linnavuorenpuiston keto Tankomäen kupeessa on rakentamiselta säästynyt muisto keskiaikaisen Mellunkylän monista niityistä.

vuosien ajalta kokemuksia arkeologien ja biologisten yhteistyöstä (ks. esim. Tiitinen 1999; Hagelberg ja muut 2003). Perinnebiotooppien hoitotyöryhmän mietinnössä (2000) on esitetty muinaisjäännösten systemaattista inventointia uusien kohteiden löytämiseksi. Perinnemaisemia hyödyntävissä matkailuhankkeissakin esihistoria ja muinaisjäännökset on otettu mukaan (esim. Hovi ja muut 2005).

Perinnemaisemista arkeologisena ja asutushistoriallisena tutkimuskohteena on keskusteltu varsin vähän (ks. Tiitinen 1999), vaikka yksittäisiin kohteisiin on kiinnitettykin huomiota. Mitään systemaattisia tutkimuksia perinnebiotooppien yhteydestä varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan ei toistaiseksi ole tehty. Inventoinneissakin asutushistoria on muinaisjäännöksiä koskevia mainintoja lukuun ottamatta yleensä resurssien ja asiantuntemuksen puutteessa jäänyt tarkemmin selvittämättä. Toisaalta tällaisen tutkimuksen tarve on tiedostettu (mm. Pykälä 2001; Vainio ja muut 2001).

Perinnemaisemien maankäyttöhistoriaa

Perinteisen maatalouden varhaisvaiheet Etelä-Suomessa

Historiatieteissä perinteisen tai vanhan maatalouden kaudella tarkoitetaan tavallisesti esihistorialliselta ajan lopulta 1800-luvun lopulle kestänyttä ajanjaksoa, jolle oli ominaista suuri omavaraisuus ruuantuotannossa ja jokapäiväisten tarve-esineiden valmistuksessa sekä luonnonniittyjen hyödyntäminen karjanruokinnassa.

Kirjallisuudessa perinteisessä maataloudessa on yleensä erotettu kolme alueellista vyöhykettä: etelä- ja länsisuomalainen peltoviljelyalue, itäsuomalainen kaskiviljelyalue ja pohjoissuomalainen karjatalousalue (Soininen 1974). Jaottelu on karkea eikä kuvaa paikallisia ominaispiirteitä, käytännössä

esimerkiksi kaskiviljelyä on harjoitettu lähes koko agraarissa Suomessa 1800-luvulle saakka. Monien tutkijoiden mukaan historiallisen ajan alun maataloutta voidaankin laajoilla alueilla luonnehtia nimenomaan pelto- ja kaskiviljelyn yhdistelmäksi. Perinteinen maatalous onkin yleensä määriteltävä paikallisista asutushistoriallisista lähtökohdista.

Varhaisimmat viitteet maataloudesta Suomessa ovat kivikaudelta, noin 5000 vuoden takaa. Silloin maahamme todennäköisesti muutti pääasiassa Viron suunnasta väestöryhmiä, mikä johti vasarakirveskulttuurin eli nuorakeraamisen kulttuurin (3200–2350 eKr.) kehittymiseen. Lähtöalueilla yh-

SUOMEN ESIHISTORIAN PERIODIJAKO

Periodi	Ajoitus kalenterivuosina ¹
KIVIKAUSI	8500–1500 eKr.
Mesoliittinen kivikausi	8500–5000 eKr.
Suomusjärven kulttuuri	8300–5000 eKr.
Neoliittinen kivikausi	5100–1500 eKr.
Kampakeramiikka	5100–3200 eKr.
Nuorakeramiikka	3200–2300 eKr.
Kiukaisten kulttuuri	2350–1500 eKr.
PRONSSIKAUSI	1500–500 eKr.
Läntinen pronssikausi	
– rannikolla, kivikautinen perinne, mutta voimakas skandinaavinen vaikutus (hiidenkiukaat, pronssiesineistö)	1500–500 eKr.
Varhaismetallikausi	
– pronssikausi ja rautakauden alku sisämaassa, kivikautinen perinne, vaikutteita rannikolta (röykkiöt), merkkejä myös rannikolla (keramiikka)	1900 eKr.– 0/300 jKr.
RAUTAKAUSI	500 eKr. – 1300 jKr.
Esiroomalainen rautakausi	500 eKr. – 0
Vanhempi roomalainen rautakausi	0–200 jKr.
Nuorempi roomalainen rautakausi	200–400 jKr.
Kansainvaellusaika	400–575/600 jKr.
Merovingiaika	575/600–800 jKr.
Viikinkiaika	800–1025/1050 jKr.
Ristiretkiaika	1025/1050–1150/1300 jKr.

¹ Kivikauden osalta ajoitukset perustuvat radiohiiliajoituksiin, jotka on korjattu kalibroimalla ja muunnettu kalenterivuosiiksi. Rautakauden periodijako vastaa Keski-Euroopan historiallisia tapahtumia. Taulukko perustuu Museoviraston julkaisuun *Maiseman muisti. Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäänökset*. (toim. Paula Purhonen, Pirjo Hamari ja Helena Ranta). Helsinki 2001. Kivikauden osalta on lisäksi käytetty Timo Jussilan (Mikroliitti Oy) laatimaa Suomen esihistorian ajoitustaulukkoa (29.1.2004, ver. 3.4), URL-osoite <http://www.dlc.fi/~microlit/>.

hoitoon, jotka on mahdollisesti täälläkin yritetty säilyttää toimeentulon osana. Viljelyä osoittavia arkeologisia tai paleoekologisia merkkejä, kuten työkaluja, kasvijäänteitä tai siitepölyjä, ei kuitenkaan ole toistaiseksi todettu. Maanviljelyn asemasta vasarakirveskulttuurin elinkeinoissa ei olekaan päästy yksimielisyyteen (mm. Carpelan 1999; Edgren 1999a).

Mahdollisuus harjoittaa maataloutta on ilmeisesti otettu huomioon asuinpaikkojen valinnassa, sillä vasarakirveskulttuurin väestön asuttama Lounais-Suomi vastaa lähes täsmälleen maaperällisesti ja ilmastollisesti suotuisinta kasvuvyöhykettä. Pienkarjanhoidolla (lammas, vuohi, sika) on saattanut olla merkitystä, sillä monien asuinpaikkojen on todettu sijaitsevan niittytalouteen hyvin soveltuvien alavien maiden tuntumassa (Huurre 2003a).

Vasarakirveskulttuuri on vaikuttanut voimakkaasti kivikauden lopulla suunnilleen samalle lounaissuomalaiselle vyöhykkeelle muodostuneeseen Kiukaisten kulttuuriin (2350–1500 eKr.), jonka väestö on jo varmuudella harjoittanut maanviljelyä. Turun lähistöltä sijaitsevalta asuinpaikalta on löydetty kuoreton ohra (*Hordeum vulgare* var. *nudum*), joka on ajoitettu radiohiilimenetelmällä lähes 4000 vuoden ikäiseksi (Lempiäinen 1999; Huurre 2003a).

Paleoekologisten tutkimusten mukaan kivikauden lopulla ja pronssikauden alussa viljelyä onkin harjoitettu monin paikoin sekä rannikolla että sisämaassa. Selvimpiä viljelyn merkit ovat Lounais-Suomessa ja Etelä-Hämeessä. Varhaisimmat viljanviljelyä indikoivat siitepölyt ovat tyypiltään ohraa (*Hordeum*) ja vehnää (*Triticum*). Tärkeimpiä indikaattoreita viljanpölyjen ohella ovat tulen käytöstä kertova korkea hiilihiukkaspitoisuus ja eroosiota osoittavan mineraaliaineksen nousu. Vaikutteita maanviljelystä on omaksuttu samoihin aikoihin todennäköisesti useasta eri suunnasta, lännestä, etelästä ja ehkä kaakostakin (Vuorela 1999).

Varhainen viljely on todennäköisesti ollut luonteeltaan hyvin paikallista, pesäkkeistä ja lyhytaikaista (Simola 1999; Huurre 2003a). Lounaisimmassa Suomessa ja Hämeen järviolueella maanviljely on kuitenkin jatkunut katkeamattomana pronssikaudelta nykyaikaan. Kivikauden loppuvaiheesta on rannikon asuinpaikoilta tavattu myös vanhimmat maataloustyökaluina pidetyt esineet, piistä tehdyt sirpit sekä jauhinkivet (Huurre 2003b).

Suomessa kuten muuallakin varhaisimmaksi viljelymenetelmäksi on oletettu puuston polttoon perustuvaa kaskeamista. Kaskeamisessa voidaan hyödyntää monenlaisia tekniikoita, joista yleisimpinä ja vanhimpina on pidetty lehti- tai sekametsiä hyödyntäneitä menetelmiä. Kaskeamisen

5 Ympäristöltään hyvin säilyneet perinnemaisemat ovat arkeologisesti kiinnostavia tutkimuskohteita. Vantaan Westerkillan kartanon entisillä laiturilla tutkittiin 2003 Gubbackan keskiaikaista kylätonttia ennen Vuosaaren sataman rakentamista.

yhteydessä on voitu muokata maan pintakerrosta ja raivata kiviä, esimerkiksi ravinteikkailla ja kasvupaikkaoloiltaan edullisilla moreenimailla. Kaskeaminen ei aina ole liittynyt viljelyyn, vaan sen avulla on myös voitu raivata metsäaukkoja riistan houkuttelemiseksi tai laidunmaiden ja niittyjen aikaansaamiseksi.

Siitepölytutkimusten pohjalta ei voida yksiselitteisesti määritellä viljelymenetelmiä tai asutushistoriallista kehitystä. Siitepölyanalyysissä havaitut viljelyn merkit on yleensä tulkittu peltoviljelyksi, mikäli samaan aikaan eroosiota osoittava mineraalimaan osuus lisääntyy ja rikkaruohojen sekä ruohovartisten lajien osuus kasvaa pysyvästi (Vuorela 1999). Yhtenä mahdollisena peltoviljelyn indikaattorilajina pidetään ruiskaunokkia (*Centaurea cyanus*), joka ei Vuorelan (1992) mukaan olisi kasvanut kaskimailla.

Kaski- ja peltoviljely ovat erilaisia viljelymenetelmiä, joiden ympäristölliset ja teknologiset edellytykset voivat poiketa suuresti toisistaan. Viljelytapa on myös voitu vaihdella ja painottaa paikallisten olojen ja niiden muutosten mukaan esimerkiksi taloudellisten riskien tasoittamiseksi. Asumusten lähistöllä on varmasti ollut peltoja agraaritalouden alkuaajoista lähtien. Toisaalta Uudellamaalla ja Hämeessä kaskiviljelyä on harjoitettu vielä pitkään

6 Maankäyttö muuttaa maisemaa. Vuosisatojen pellonraivauksessa muodostuneet terassit ja pengerrykset erottuvat selvästi avoimella laitumella. Pohjan Torbyn mäellä on asuttu rautakaudelta lähtien.

historiallisella ajalla kylien ympäristössä, mistä todistavat muun muassa tiluskarttoihin merkityt lukuisat kaskimaat.

Pysyvässä peltoviljelyssä kaikkein merkityksellisintä on kulloinkin omaksuttuun tai mahdolliseen teknologiaan soveltuvat kasvupaikkaolot, erityisesti maaperän muokattavuus. Varhaisimmat pellot onkin todennäköisesti raivattu loivasti viettävillä tai kumpuilevilla hieta- ja hiesurinteille, joko lehtimetsiin tai karjan laiduntamille avoimille vesijättömaille. Onkin mahdollista, että suuri osa Etelä-Suomen hieta- ja hiesumaiden lehdoista ja lehtomaisista metsistä on raivattu kertaalleen pelloiksi jo esihistoriallisen ajan loppuun mennessä. Rautakaudelta tunnetut muinaispellot on tehty hieta- tai hiesuvaltaisille maille, usein muinaisia rantakerrostumia hyödyntäen (esim. Vikkula & Seppälä & Lempiäinen 1994; Mikkola 2005).

Maanmuokkausvälineet ovat rautakaudella olleet ilmeisesti useimmiten kokonaan puusta valmistettuja. Vasta viikinkiajalta (800–1050 jKr.) tunnetaan ensimmäiset raudoitettut auranterät. Aurojen rautaterien käyttöönotolla on ollut suuri merkitys maatalouden tehostumisessa, koska niiden avulla on ollut mahdollista muokata myös hieta- ja hiesumaita ravinteikkaampia raskaita savimaita. Vanhimmat auratyypit ovat olleet koukkumaisia välineitä, joilla maan pintakerros on todennäköisesti rikottu ristikkäin kyntämällä. Maata kääntävät aurat on otettu käyttöön vasta historiallisella ajalla. Tasaisten savimaiden viljely on edellyttänyt myös ojitusta, ja siihen liittynevät keskiajalta tunnetut raudoitettut lapiot. Sadonkorjuuseen on jo rautakauden alkupuolella käytetty rautaisia sirppejä. (Huurre 2003b; Vikkula & Seppälä & Lempiäinen 1994.)

Rannikkovyöhykkeen väestöjen piirissä peltoviljely ja karjanhoito ovat saaneet rautakauden alussa aiempaa suuremman merkityksen toimeentulon perustana. Rautakauden alun vuosisadat ajanlaskun vaihteen molemmin puolin ovat ilmeisesti merkittävimpiä ajanjaksoja maamme viljanviljelyn esihistoriassa. Arkeologisten kohteiden kasvijäänneanalyyysien perusteella viljalajien kirjo on ollut monipuolisempi kuin koskaan aikaisemmin tai myöhemmin varhaisen maatalouden aikana (Lempiäinen 1999).

Lounais-Suomessa pääviljasta ohrasta on rautakauden alussa tunnettu kaksi tyyppiä (*Hordeum vulgare* ssp. *vulgare*, *H. vulgare* ss. *nudum*), vehnälajeista peräti neljä (*Triticum dicoccum*, *T. compactum*, *T. spelta*, *T. aestivum*). Myös ruis (*Secale cereale*) on tunnettu jo ajanlaskun vaihteessa (Lempiäinen 1999). Onkin mahdollista, että pelloissa on viljelty sekaviljaa. Ohra pysyi yleisimpänä viljalajina keskiajan alkuun saakka, jolloin rukiin osuus alkoi kaksivuoroviljelyyn siirryttäessä lisääntyä (Orrman 2003b). Muita viljelykasveja ovat olleet herne, papu, linssi ja pellava, kitupellava eli ruis-tankio sekä hamppu ja mahdollisesti humalakin (Huurre 2003b).

Kotieläinten pitoa on pidetty maanviljelyä vanhempana, mutta karjataloudesta tai laidunnuksesta on vaikea tehdä päätelmiä paleoekologisten ja arkeologisten lähteiden pohjalta. Vanhimpina laitumina on pidetty rantaniittyjä, joiden olisi käytetty myös lehdestykseen (Salo 1997). Joissakin siitepölytutkimuksissa katajan osuuden lisääntyminen viljan siitepölyjen yhteydessä on tulkittu merkiksi kaskeamista seuranneesta laiduntamisesta (Vuorela 1999). Osteologisten tutkimusten perusteella karjanhoitoa on harjoitettu pronssikaudella ainakin rannikolla, jolloin on pidetty pääasiassa pienkarjaa

kuten lampaita tai vuohia. Rautakauden kotieläimiin ovat kuuluneet edellisten lisäksi nauta, sika, kana ja hevonen (Ukkonen 1999).

Nautojen merkitys on kasvanut rautakauden alussa ilmeisesti peltoviljelyn yleistymisen takia, koska ravinnetasapainon ylläpitämiseksi on tarvittu lantaa ja maanmuokkauksessa vetojuhtia. Karjamäärät ovat aluksi olleet pieniä ja pellot oli todennäköisesti jätettävä pitkiksi ajoiksi kesannolle. Karjanpito on edellyttänyt rehun saannin turvaamiseksi laajaa niittytaloutta. Siitä todistavat varhaisrautakautiset rautaviikatteet, joita pidetään nimenomaan heinäntekovälineinä. Sirpit ovat samanaikaisia ja niitä on viljanleikkuun ohella voitu käyttää myös lehdesten tekoon.

Rautakauden agraaria asutus- ja maankäyttökennetta tunnetaan melko vähän, esimerkiksi ajanjakson rakennusjäännöksiä on tutkittu kaivauksin vasta vain muutamia (Nuñez & Uino 1998; Raike & Seppälä 2005). Asutuksen merkkejä tunnetaan kalmistojen tapaan matalilta moreenikumpareilta ja harjunrinteiden juuresta, mutta joskus hiesu- ja jopa savimailta. Asumuksien lähellä on yleensä helposti muokattavia hieta-, hiesu- tai savimaita sekä niittyä kasvaneita kosteikkoja tai rantoja.

Esi- ja varhaishistoriallisen ajan maatalouden maankäyttömuotoja ja niistä syntyneitä arkeologisia jäännöksiä on Suomessa tutkittu oikeastaan vasta 1980-luvulta lähtien. Tällöin maastamme todettiin ensimmäiset rautakautiset viljelyjäännökset. Pioneeritutkimukset tehtiin 1988–1989 Valkeakosken Rapolassa. Rapolassa todettua peltoa on viljelty 700-luvulta 1200-luvulle (Vikkula ja muut 1994). Laajimmat kenttätyöt on tehty 2000-luvulla Mikkelin Orijärvellä, jossa on paljastunut useita muinaispelloja. Tähän mennessä tutkitut jäännökset on ajoitettu pääosin viikinki- ja ristiretkiajalle, 800–1200-luvuille (Mikkola 2005). Kaikki tunnetut muinaispellot sijaitsevat pitkään viljelykäytössä olleilla alueilla, ja ne on yleensä tunnistettu muokauskerroksen alapuolella näkyvien kerrostumien ja rakenteiden perusteella.

Rautakaudella eteläisessä Suomessa peltoviljelyä ja karjanhoitoa harjoittaneen yhteisön asuinympäristöön ovat kuuluneet asumukset, lähipellot, laitumet ja niityt sekä talon, perheen tai suvun omat hauta- ja uhripaikat. Karjasuojat on rakennettu joko suoraan asuinrakennusten yhteyteen tai niiden lähelle. Asuinrakennuksiin ovat liittyneet myös tarve-esineiden sekä viljan ja muiden elintarvikkeiden käsittelyyn ja varastointiin tarkoitetut aitat. Pihapiiri on näkyvyyden ja turvallisuuden takia pidetty luultavasti melko avoimena. Pajat, saunat ja riidet on palovaaran takia todennäköisesti tehty pihapiirin ulkopuolelle.

Viikinkiajan jälkeen seuraavana tärkeänä maatalouden murroksena on pidetty keskiajan alkua 1100-luvun puolivälistä 1300-luvulle, jolloin läntisessä Suomessa omaksuttiin sarkajako ja kaksivuoroviljely. Tällöin omaksuttiin myös savimaiden muokkaukseen soveltuvat tukevat kehäaurat. Samoihin aikoihin itäisessä Suomessa alkoi havupuuvaltaisten metsien polttoon perustuvan kaskikulttuurin levittäytyminen (Orrman 2003b). Savolaista kaskikulttuuria on luonnehdittu myös erätalouteen mukautetuksi metsätaloudeksi, joka tähtäsi ensi sijassa nopeaan ja suureen tuottavuuteen (Vuorela 1977).

Rautakauden lopun ja keskiajan alun hitaaseen muutosvaiheeseen kuuluu myös maan eteläosista alkanut väestön kristillistymisen sekä Ruotsin vallan vakiintuminen. Kalmistoista ja uhripaikoista luovuttiin ja hautausmaita alettiin rakentaa kirkkojen ja kappeliin ympäristöön. Kehitys vaikutti suuresti asutusrakenteeseen, sillä kirkonkylästä muodostui keskiajan kuluessa pitäjien hengellisiä ja maallisia keskuksia.

Sarkajaossa kylän yhteisellä tonttimaalla sijaitsevien talojen rintapellot ja niityt oli jaettu kunkin talon veroluvun mukaan. Sarkajaon aikana noudatettiin alkuvaiheessa kaksivuoroviljelyä, jolloin toinen puoli oli viljelyssä ja toinen kesannolla. Sarkajakoisessa kylässä yhteisinä laitumina käytettiin aidattujen peltojen, niittyjen ja kaskimaiden ulkopuolisia alueita. Niittyjä ja peltoja voitiin käyttää laitumina niiton ja sadonkorjuun jälkeen. Niityt olivat luonnonniittyjä eivätkä edellyttäneet erityistä hoitoa. Keskiajalla rukiin merkitys kasvoi, ja sitä kasvatettiin sekä pelloissa että kaskissa. Keskiajan pihapiiriin ovat kuuluneet myös lannoitetut kasvitarhat, joissa kasvatettiin humalaa, kaalia ja hampppua sekä muita hyötykasveja. (Vuorela 1977; Orrman 2003b ja 2003c.)

7 Perinnemaisemissa on erilaisia elinkeinohistorian muistoja. Sipoon Löparön kalkkiuunit ajoittuvat todennäköisesti 1800-luvun lopulle.

Sarkajakoinen kylä oli rakenteellisesti ja toiminnallisesti tiivis kokonaisuus. Asumukset oli sijoitettu ahtaasti yhteiselle tonttimaalle ja maataloustyöt hoidettiin pitkälti yhteisvoimin. Sarkajaon ajan päätti maanmittauslaitoksen organisoima isojako, jossa talojen pellot ja niityt yhdistettiin suuremmiksi lohkoiksi. Piiriäidalla rajatut, turvallisiksi koetut ryhmäkylät säilyivät silti pitkään, koska asukkaat eivät halunneet muuttaa tilustensa ääreen. Kyläyhteisöt alkoivat monilla seuduilla hajota vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun taloja siirrettiin erilleen omille tonteilleen.

Perinteisen maatalouden loppuvaiheen murros ajoittuu 1800-luvun lopulle. Niittyalan on arvioitu olleen laajimmillaan 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, mutta se alkoi vähentyä jo samalla vuosasadalla alkaneen laajamittaisen pellonraivauksen takia. Karjatalous kasvoi huomattavasti, kun ruokinnassa siirryttiin viljeltyyn heinäan ja rehuun. Maataloudessa omaksuttiin uusia, tehokkaampia menetelmiä ja perinteisen pelto- ja kaskiviljelyn merkitys väheni nopeasti. Omavaraisesta viljanviljelytaloudesta siirryttiin 1900-luvun alkuun mennessä karja- ja metsätalousvaltaiseen talouteen. (Soininen 1974.)

Perinnebiotoopit asutus- ja maankäyttöhistoriallisina tutkimuskohteina

Perinnemaisemainventoinneissa perinnebiotoopit on tyypitelty käyttämällä kasvillisuuteen, kasvistoon ja maankäyttöön perustuvaa luokittelua. Maankäytöllä on tarkoitettu lähinnä 1800-luvun loppupuolen niittytalouden ja karjanhoitokulttuurin vaikutusta nykyiseen maisemaan ja kasvillisuuteen erilaisissa ympäristöissä. Maankäytön jatkuvuudella on ollut merkitystä myös arvoluokituksen kannalta. Niittoa ja laidunnusta on pidetty jatkuvana, mikäli sitä on harjoitettu vähintään 50 vuotta. Käytännössä kohteet eivät yleensä ole olleet enää täysin perinteisesti hoidettuja (Pykälä & Bonn 2000).

Perinnemaisemien maankäyttöhistoriaa on käsitelty useimmiten yleisellä tasolla, esimerkiksi viljelyhistoriaa tai -menetelmiä käsittelevissä osioissa. Perinnebiotoopeilla säilyneisiin rakennelmiin on jonkin verran kiinnitetty huomiota perinnemaisemien hoitoryhmän mietinnössä (2000), mutta alueiden maankäyttöhistoriasta kertovia jäännöksiä ei ole juurikaan kartoitettu.

Taulukko 1.

Perinnebiotooppien luokittelu ja maankäyttömuodot. (Pykälä ja muut 1994; Vainio ja muut 2001; Jääskeläinen 2003.)

AVOIMET BIOTOOPIT	
NUMMET	
maaperä, maasto	puuton, kataja, varpukangas (variksenmarja, kanerva). katajanummet, pienruohoiset tai heinäiset kanervanummet)
muodostumistapa	laidunnus, kulotus
tavallisin maankäyttömuoto	lammas- ja nautalaidunnus
esiintymisalueet	erityisesti saaristo- ja rannikko
NIITYT	
Kivennäismaaniityt	kasvilajistoon vaikuttaneet maanpinnan muodot, maaperä, kosteus, ravinteikkaus, kalkkipitoisuus
Kuivat niityt eli kedot	
maaperä, maasto	kalliota (kalliokedot), moreenia, soraa, hiekkaa, kivisiä, karuja ja kalkkivaikutteisia, kalliokedoille ominaista mosaiikkimainen, kalliopinnan ja ohuen maakerroksen vaihtelu
muodostumistapa	raivaaminen, kaskeaminen
tavallisin maankäyttömuoto	laidunnus, erityisesti lampaat, myös naudat ja hevoset
esiintymisalueet	yleinen Varsinais-Suomessa ja Uudellamaalla
Tuoreet niityt	
maaperä, maasto	hietamaat ja savikot, yleensä muokkaamattomilla (osa ehkä ollut peltoina jossakin vaiheessa), vettä pidättävillä mailla
muodostumistapa	raivaus, kaskeaminen, niitto
tavallisin maankäyttömuoto	laidunnus, tavallisimmin niitettjä, jonka jälkeen laitumina (etenkin nautojen jälkilaidunnus samana vuonna), vanhan maatalouden tärkeimpiä heinämaita
esiintymisalueet	yleinen

Kosteat niityt	
maaperä, maasto	huonosti vettä läpäisevässä maassa, savikot, eloperäiset kerrostumat, vesijättömaat, kosteikkopainanteet, tulvavesivaikutteisilla alueilla, eivät niin kosteita kuin varsinaiset tulva- tai suoniityt
muodostumistapa	raivaus, niitto
tavallisin maankäyttömuoto	niitto
esiintymisalueet	aiemmin yleinen, nykyisin harvinainen
Ranta-, tulva- ja suoniityt	
Rantaniityt	
maaperä, maasto	hienojakoisella tai eloperäisellä maalla, alavassa maastossa, runsastuottoisia, vyöhykkeisiä
muodostumistapa	raivaamalla tai vedenpintaa säätelemällä
tavallisin maankäyttömuoto	niitto, mm. tärkeä rehuksvi järviruoko, laidunnus
esiintymisalueet	meren ja sisävesien rannoilla
Tulvaniityt	
maaperä, maasto	jokien ja järvien tulvivalla rantavyöhykkeellä, vyöhykkeisiä
muodostumistapa	pitämällä ranta avoimena raivaamalla tai vedenpintaa säätelemällä
tavallisin maankäyttömuoto	niitto
esiintymisalueet	jokien ja järvien rannoilla
Suoniityt	
maaperä, maasto	eloperäiset kerrostumat, kuivatut vesistöt
muodostumistapa	aukeiden soiden luonnonniittyjä tai kytöviljelyn synnyttämiä tai korvista raivattuja, menetelmänä paisuttaminen (vesittäminen) patoamalla – paiseniityt tai valuttaminen, osa järvenlaskujen tuloksena syntyneitä
tavallisin maankäyttömuoto	niitto
esiintymisalueet	aiemmin koko maassa, nyt erityisesti Pohjanmaalla, Koillismaalla, Perä-Pohjolassa
PUUSTOISET BIOTOOPIT	
Hakamaat	
maaperä, maasto	kivikkoinen moreenimaasto, vähäpuustoinen (10–35 %), niitykasvillisuutta enemmän kuin metsäkasvillisuutta
muodostumistapa	monesti pihapiiriin liittyvä, sitä rajaava vyöhyke, laidunnus, osa muodostunut kaskeamisen seurauksena
tavallisin maankäyttömuoto	aidattua laidunta lypsylehmiä, vasikoita ja työhevosiä varten, joskus niitto
esiintymisalueet	yleinen
Metsälaitumet	
maaperä, maasto	yleensä kivikkoinen moreenimaasto, metsää, jonka aluskasvillisuuteen laiduntaminen vaikuttaa selvästi, puuston peittävyys yli 35 %
muodostumistapa	kaskeaminen, laidunnus
tavallisin maankäyttömuoto	usein hakamaiden ja metsän välivyöhykkeen metsää, vielä 1800-luvun lopulla laidunnusta vapaasti tai paimennettuna, kotitarvepuun ottoa
esiintymisalueet	erityisesti Itä-Suomi, yleisiä kaskimailla, lehtipuuvallaisissa metsäsoveltuineet hyvin laidu- miksi
Lehdesniityt	
maaperä, maasto	vaihteleva, rehevä, harvapuustoista
muodostumistapa	puuston harvennus ja raivaus niityksi, lehdestys, niitto, jälkilaidunnus
tavallisin maankäyttömuoto	niitto ja lehdestys (kerput) karjanrehuksi
esiintymisalueet	saaristo, rannikko, nykyisin vain Saaristomeren kansallispuistossa ja Ahvenanmaalla

8 Myllyt ovat olleet agraarielämän tärkeitä talouskeskuksia. Sipoon Hindsbyn niityt sijaitsevat jokilaaksossa, jossa on 1700-luvulla ollut vesimyllyjä.

Perinnemaisemien inventoinneissa sovellettu maankäyttöluokittelu heijastaa erityisesti 1700–1800-luvuilla harjoitetun laidun- ja niittotalouden vaikutusta ympäristöön. Muita perinteisen maankäytön muovaamia elinympäristöjä ei ole vielä kattavasti selvitetty. Esimerkiksi asutuksen pihapiiriin liittyvää kasvillisuutta on tutkittu vähän (Pykälä 2001).

Maankäyttöluokittelua ei ehkä voida sellaiseenaan soveltaa asutushistorialliseen tutkimukseen, mutta jakoa voidaan tarkastella alueiden arkeologisen merkityksen ja kiinnostavuuden kannalta. Muinaisjäännöksiä on periaatteessa mahdollista löytää kaikenlaisista perinnemaisemista. Tunnetuista kohteista valtaosa sijaitsee kuivilla niityillä, kalliokedoilla ja hakamailla. Asutuksen ja varhaisen elinkeinojen merkit ovat voineet säilyä nykyään saakka, koska vähäravinteisia tai kivikkoisia maita on yleensä pidetty viljelyyn kelpaamattomina. Monet kalliokedot ja hakamaat ovat liittyneet läheisesti pihapiiriin ja kulkureittien varrelle.

Avoimet perinnebiotoopit, erityiset kedot ja nummet saattavat olla tutkimuksellisesti antoisia, koska niissä voidaan melko usein havaita merkkejä ihmisen toiminnasta. Monet kuivista niityistä, erityisesti kalliokedoista, ovat luultavasti olleet itse asiassa aina melko avoimia, koska niiden maakerros on yleensä ohut ja pesäkkeinen. Vesijättömaille muodostuneet kosteat niityt on nekin voitu pitää syntyvaiheistaan lähtien puuttomina. Hakamailla ja metsälaitumillakin peittävää aluskasvillisuutta saattaa olla vähän, jolloin maanpinnan muodot ja näkyvät rakenteet erottuvat varsin selvästi. Kivennäismaa-alueet soveltuvat hyvin arkeologisiin tutkimuksiin, koska niistä voidaan etsiä ihmisen toiminnasta kertovaa kulttuurikerrosta kuten eri-

laisia värjäytyymiä, hiili- ja nokiesiintymiä, kaivantoja ja rakennelmia.

Agraariasutus on jättänyt pysyviä jälkiä maisemaan, joista näkyvimpiä ruotsalaisen tutkimuksen (Gren 1991) mukaan ovat viljelyalojen raiwaamisessa syntyneet jäännökset (röykkiöt, rivit, vallit), kivistä kasatut rakennelmat (asumukset, haudat, aidat, sillat, rajapaikat) sekä maanpinnan paljastumisen ja muokkauksen aiheuttamat muodot. Maanpinnan muotoihin vaikuttaa erityisesti mekaaninen eroosio, jota tuuli ja vesi usein vielä kiihdyttää. Selvimpiä muokkauksen ja eroosion aikaansaamia muotoja ovat peltolohkojen reunoissa erottuvat tasanteet ja penkereet. Maastossa näkyviä agraarijäännöksiä on Suomessa kartoitettu arkeologisin menetelmin vain parissa kohteessa Laitilassa, Karjaalla ja Hattulassa (Roeck Hansen & Nissinaho 1995; Maaranen 2001b; Taivainen 2004).

Arkeologisessa tutkimuksessa on aikaisemmin kiinnitetty huomiota erityisesti kallioketoihin. Niiltä tunnetaan monenlaisia muinaisjäännöksiä, joista yleisimpiä ovat erilaiset kivirakennelmat. Huomattavien kalliomäkien lakialueille on varsinkin pronssikaudella rakennettu hautaröykkiöitä, joista suurimmat voivat olla monumentaalisia. Niiltä on usein avautunut laaja näköala ympäristöön, varsinkin vesireittien suuntaan. Rautakaudella hautaröykkiöitä on myös tehty kalliopinnalle, mutta yleensä pienipiirteisempään maastoon kuin aikaisemmin. Rakennus- ja käyttöalustana käytetyt moreeni- ja kalliokohoumat ovat yleensä matalampia kuin aikaisemmin ja usein ohuen maakerroksen peittämiä. On otaksuttu, että hautapaikkoja on alettu pronssikauden lopulta lähtien tehdä asumusten lähelle, jopa pihapiiriin. Vain osa röykkiöistä ja muista kivirakennelmista liittyy hautaamiseen; esi-

9a ja 9b Pernajan Segersby on edustavimpia koivuhakojakoja koko Suomessa. Laidunnuksella on täällä pitkä historia, sillä hakamaa ja karjakuja on merkitty jo vuoden 1696 karttaan (kuva 9b). Kohde sijaitsee valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella.

merkiksi viljelyalojen raivaus on saattanut olla laajamittaista jo ajanlaskun vaihteen vuosisatoina.

Jyrkkärinteisiä ja korkeita kalliokohoumia on esihistorialliselta ajalta lähtien käytetty strategiisiin tarkoituksiin, tähytys- ja pakopaikkoina. Keskiajalla on voitu linnoittaa myös Raaseporin ja Sibbesborgin tapaisia kukkuloita. Kalliot muodostavat maisematiloja rajaavia maamerkkejä ja niille tehdyt rakennelmat ovat voineet näkyä hyvin ympäröiviltä alueilta. Avokallioille on usein pystytetty rajojen kiintopisteitä tai tapahtumien muistomerkkejä.

Rautakautisten asuinpaikkojen läheisyydessä on yleensä ollut myös tuoreille niityille sopivia ympäristöjä. Vesistöjen varsia noudatelleen asutuksen kulkureittien varsille on kuulunut myös ranta- ja tulvaniittyjä, joilla on todennäköisesti ollut esihistoriallisella ajalla vielä suurempi merkitys karjan talviruokinnassa kuin myöhemmin. Niittyjä onkin mahdollisesti jo tuolloin raivattu ja hoidettu pitämällä rantavyöhykkeet avoimina esimerkiksi patomalla. Niityt eivät ole edellyttäneet päivittäistä huolenpitoa ja niitä on voinut olla kaukanakin asutuksesta, vakiintuneiden kesä- tai talvikulkureittien varsilla, kaskimailla ja eräsijoilla.

Puustoiisiin perinnebiotooppeihin luokiteltujen hakamaiden ja metsälaitumien arkeologiset jäännökset ovat tärkeä maisemahistoriallinen tutkimuskohde, koska niiden avulla voidaan saada runsaasti tietoa ympäristöjen maankäytön muutoksesta. Hakamaista useimmat ovat pääosin viljelykseen kelpaamattomilla kivikkoisilla moreeni- mailla, joissa saattaa erottua runsaastikin erilaisia

raivauksen merkkejä kuten röykkiöitä ja kiviaitoja. Rautakautisesta asutuksesta kertovat hauta- ja kalmistopaikat sekä kuppikivet sijaitsevatkin usein ympäristöissä, joita on vielä 1800–1900-luvuilla käytetty laidunhakoina.

Monet nykyiset hakamaat ovat entisiä niittyjä ja ketoja. Ne ovat tällöin todennäköisesti olleet aikaisemmin avoimia, jopa täysin puuttomia. Hakamaat ovat usein muodostaneet pihapiirien, rintapeltojen ja metsälaitumien välisiä vyöhykkeitä. Vyöhykkeisyys on voinut olla mahdollista jo varhaisissa maatalousympäristöissä, sillä monet hautapaikat ja maanviljelykulttuuriin liitetyt kuppikivet sijaitsevat juuri hakamailla, oletettujen asumusten lähiympäristössä. Metsälaitumillakin havaittavat

arkeologiset jäännökset voivat tuoda monenlaista tietoa alueiden käytöstä. Esimerkiksi tervahaudat kertovat metsän ja sen käytön pitkästä historiasta. Torpanpaikat ovat tärkeä muisto historiallisen ajan asutusmuodosta, joka on levittäytynyt aikanaan myös metsäseuduille.

Hakamaista, metsälaitumista ja moreenimaiden niityistä monet ovat vanhoja kaskimaita. Kaskeamista ja kaskikulttuurin jäännöksiä ei ole kovin paljon tutkittu arkeologisesti (Lehtinen 1993). Kaskimailta voi löytyä röykkiöitä ja muita raivausjäännöksiä ja kaskeamisen jäljiltä maaperässä voidaan havaita poltosta syntyneitä palo- ja hiilikerroksia.

Arkeofyytit agraariasutuksen indikaattoreita

Ihmisen toiminnan varhaisvaiheita voidaan jäljitellä myös perinnemaisemien kasvilajiston avulla. Inventoinneissa on erikseen mainittu perinteisestä maankäytöstä hyötyneet kasvit huomionarvoisina lajeina. Suurin osa niistä on luonnonvaraisia, alun perinkin paikalla kasvaneita tai lähistöltä levinneitä raivaamisen, niiton ja laidunnuksen seurauksena (ns. apofyytit). Huomionarvoisiin lajeihin sisältyy kuitenkin myös sellaisia kasveja, joita on pidetty ihmisen mukana kulkeutuneina, jopa tietoisesti levitettyinä. Esi- ja varhaishistoriallisena aikana kasvupaikoilleen ihmisen mukana levinneitä lajeja sanotaan muinaistulokkaiksi eli arkeofyyteiksi ja sitä myöhempiä uustulokkaiksi eli neofyyteiksi. Muinais- ja uustulokkaan karkeana rajakohtana pidetään Pohjoismaissa yleensä 1600-lukua. Toisaalta

eteläinen muinaistulokas saattaa olla pohjoisempaan uustulokas. (Hämet-Ahti ja muut 1998.)

Suomessa arkeofyyteiksi on tulkittu runsaat kaksisataa lajia (Suominen & Hämet-Ahti 1993). Kysymys kasvien alkuperästä ja leviämistavoista ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, sillä muinaistulokkaitten ja alkuperäisten kasvien erittelyä on pidetty vaikeana tai jopa mahdottomana. Sama laji saattaa olla toisella kasvupaikallaan alkuperäinen ja toisella tulokas. Pykälän (2001) mukaan erityisesti Ahvenanmaan ja Lounais-Suomen saariston kalkkipitoisilla alueilla monet arkeofyyteiksi luokitellut lajit voivat olla yhtä hyvin luonnonvaraisiakin. Varsinaisia muinaistulokkaita olisi maassamme Pykälän laskelmien mukaan 100–150 lajia.

Arkeofyyttiä voidaan pitää vahvana indikaattorina tai signaalina ihmisen varhaisesta toiminnasta paikalla, ja havaintotietoja voidaan käyttää muinaisjäännösten etsinnässä. Kohteiden ajoitusta ja käyttötarkoitusta ei kuitenkaan voida määrittellä pelkästään muinaistulokkaiksi tulkittujen kasvien avulla. Ihmisen toiminnan ja tiettyjen kasvilajien yhteyden osoittamiseksi tarvitaan systemaattisia asutushistoriallisesti painottuneita kasvillisuuskartoituksia, arkeologisia kaivauksia ja paleoekologisia tutkimuksia.

Eteläisessä Suomessa arkeofyyteiksi tulkituista kasveista ehkä tunnetuimpia ovat tummatulikukka (*Verbascum nigrum*), sikoangervo (*Filipendula vulgaris*) ja nurmilaukka (*Allium oleraceum*). Näitä lajeja on löydetty monilta rautakautisilta ja keskiaikaisilta kohteilta, erityisesti asuinpaikoilta ja kalmistoista sekä linnojen ja kirkkojen ympäristöistä. Lajit esiintyvät usein myös yhdessä. Arkeologisten

10a ja 10b Tummatulikukka (*Verbascum nigrum*) on valloittanut vanhan kylätontin rauniot. Inkoon Backavikenin niityt.

11a ja 11b Onko sikoangervo (*Filipendula vulgaris*) Uudellamaalla alkuperäinen vai arkeofyytti? Tammisaaren Kullan kedoilla se kasvaa runsaana kivirakennelman päällä.

tutkimusten yhteydessä on kiinnitetty huomiota muihinkin mahdollisiin muinaistulokkaisiin, esimerkiksi ahdekauraan (ks. Maaranen 2001a), mutta tässä selvityksessä on keskitytty kolmeen edellä mainittuun lajiin, joista on ehkä eniten mainintoja arkeologisissa yhteyksissä.

Yksi tunnetuimmista ja näkyvimmistä arkeofyyteistä on Etelä-Suomen rautakautisilla ja monilla keskiaikaisillakin jäännöksillä kasvava tummatulikukka. Suominen ja Hämet-Ahti (1993) lukevat lajin harvinaiseksi mutta selväksi muinaistulokkaaksi lounaisimmassa Suomessa, myös Uudellamaalla. Kyseessä on ikivanha ja monikäyttöinen kasvi, josta löytyy paljon mainintoja. Kynttilämäistä kukintoa on käytetty soihtuna, lehtien ja versojen tyveä sytykkeenä, kukkia väriaineena sekä rohdosaineena sisäisesti ja ulkoisesti. Lönnrot mainitsee kasvikirjassaan (Linnilä ja muut 2002), että tulikukkia on yleisesti käytetty yskään ja muihin hengitystievaivoihin. Kasvin siemenistä on tehty lisäksi puudutusainetta, jolla on lievitetty tulehduskipuja. Sillä on kansanperinteen mukaan voitu myös tainnuttaa kaloja matalaan rantaveteen.

Sikoangervon alkuperästä ja käytöstä on esitetty hieman ristiriitaisia arvioita. Pykälä (2001) pitää tätä kalkinsuosijalajia ainakin joillakin alueilla apofyyttinä, mutta Silkkilä ja Koskinen (1990) ja Suominen ja Hämet-Ahti (1993) Lounais-Suomessa selkeästi rautakautisiin kohteisiin liittyvänä muinaistulokkaana. Sikoangervon juurimukuloita on löydetty rautakautisten kohteiden kaivauksissa, ja niitä on arveltu käytetyn ravinnoksi jo esihistoriallisella ajalla (Lempiäinen 1978). Lönnrotin 1860-luvulla ilmestyneen kasvikirjan Flora Fennica – Suomen kasvisto (Linnilä ja muut 2002) mu-

kaan sikojen herkuksi tiedettyjä mukuloita onkin hätäruokana jauhettu leivän raaka-aineksi. Kasvia on käytetty myös rohdoksena vatsavaivoihin (ks. Suominen & Hämet-Ahti 1993).

Jotkut tutkijat ovat olettaneet sikoangervon levinneisyysalueen Varsinais-Suomen jokilaaksoissa kuvastavan nimenomaan rautakautista tai korkeintaan keskiaikaista toimintaa (Kukkonen 1985). Vasarin (2002) mukaan sikoangervo olisi kulkeutunut idästä Suomeen viikinkien mukana esihistoriallisen ajan lopulla. Luoto ja Seppä-Heikka (1993) ovat todenneet, ettei kasvin rautakautisesta rituaali- tai ravintokäytöstä ole suoria todisteita. Heidän mukaansa juurimukulat liittyvät paikkojen luontaiseen kasvillisuuteen, mutta laji on hyötynyt ihmisen toiminnasta ja levittäytynyt rautakauden agraariasutuksen mukana. Sikoangervo olisikin jo varhain viljelyyn raivattujen rannikkoseutujen ja jokilaaksojen kulttuurikasvi, joka ei olisi enää 1300-luvun jälkeen levinnyt uusille viljelyalueille.

Nurmilaukan kasvupaikoista monet sijoittuvat vanhojen vesireittien varsille, ja laji on yhdistetty satamapaikkoihin ja merenkulkijoihin, erityisesti keskiaikaiseen purjehdusreittiin (Pettersson 1943; Vasari 2002). Silkkilä ja Koskinen (1990) kuten Suominen ja Hämet-Ahtikin (1993) pitävät lajia ainakin mantereella muinaistulokkaana ja rautakautisen asutuksen indikaattorina. Pykälän (2001) mukaan kyseessä olisi kuitenkin todennäköisemmin apofyytti kuin arkeofyytti (ks. myös Maaranen 2001a). Päijät-Hämeessä tehtyjen laajojen kartoitusten perusteella kasvin levinneisyydellä on todettu olevan selvä yhteys paitsi rautakautiseen asutukseen myös vesistöjä noudatelleisiin eräiteihin (Seppänen 1987). Myös Päijät-Hämeen perinnemaisemain-

ventoinnissa (Hovi 2000) todetuista nurmilaukka- esiintymistä useimmat liittyvät muinaisjäänöksiin tai kylänpaikkoihin. Nurmilaukkaa on monien muiden sipulikasvien tapaan käytetty mauste- ja lääkekasvina (Seppänen 1987).

Muinaistulokkaiksi tulkittujen kasvien esiintyminen muinaisjäänösten lähellä liittyy ainakin osaksi kasvupaikkatekijöihin. Eteläinen kasvilajisto ja varhainen asutus ovat suosineet samankaltaisia ympäristöjä, jotka ovat olleet maaperältään ja pienilmastoltaan erityisen suotuisia (vrt. Pykälä 2001). Arkeologisesti kiinnostavien paikkojen etsinnässä tärkeintä on kasvin merkitys ihmisen toiminnan ja vaikutuksen merkinä. Mikäli kasvi – olipa se tulkittu arkeofyytiksi tai apofyytiksi, – esiintyy usein varhaisen asutuksen yhteydessä, sitä voidaan käyttää muinaisen toiminnan indikaattorina alkupe- rään liittyvästä epävarmuudesta riippumatta.

Maastotyöstä karttatulkintaan

Arkeologinen ja historiallinen kartta-analyysi

Työn keskeisenä tavoitteena on ollut kehittää perinnemaisemien inventointiin ja dokumentointiin soveltuvaa työkalua tai lähestymistapaa, jonka avulla on mahdollista tarkastella perinnemaisemien suhdetta varhaisimpaan asutukseen ja maankäyttöön. Lähtökohtana on, että jokaisella perinnemaisemalla on oma ainutkertainen historiansa, jota on tutkittava paikallisella tasolla. Menetelmänä käytetään arkeologiseen inventointiin ja paikkatietopohjaiseen karttatyöskentelyyn perustuvaa analyysiä. Analyysissä arkistoista ja maastosta kerättyä, asutuksesta ja maankäytöstä kertovaa tietoa analysoidaan ja verrataan toisiinsa. Tavoitteena on, että perinnebiotooppia ja asutusta ja maankäyttöä koskevia havaintoja voidaan tarkastella, kuvata ja visualisoida samassa karttanäkymässä.

Analyysin keskeisimmän lähdemateriaalin muodostavat arkeologinen aineisto (kohteet, löydöt) ja historialliset kartat. Asutushistoriallisen kehityksen selvittämisessä on lisäksi käytetty kasvitieteellisiä (arkeofyytit), geologisia (rannansiirtyminen, maaperä) ja paleoekologisia (siitepölyanalyysi ja kasvijäännötutkimus) selvityksiä ja tutkimuksia sekä jonkin verran nimistöä (asutusnimet) koskevaa kirjallisuutta.

Varhaisen agraarimaiseman ja maankäyttöhistorian tärkeimpiä lähteitä ovat maanmittauskartat, joihin on merkitty talojen tilukset, asutus, pellot sekä lähimmät niityt ja kulkureitit. Vanhimmat maanmittauskartat ovat 1600–1700-luvuilta. Kartat kuvaavat aina tekoaikansa tilannetta ja käyttötarkoitusta, mutta niiden avulla voidaan arvioida perinteisen maatalouden yleisiä edellytyksiä, joilla on saattanut olla merkitystä jo paikan varhaisimman asutuksen sijoittumisessa ja alueen käytössä, kuten peltomaiden valinnassa.

Karttojen avulla voidaan tehdä päätelmiä kartoitusajankohtaa vanhemmastakin maankäytöstä. Takautuvia tulkintoja tehtäessä on kuitenkin otettava huomioon, että asutuksen synnyn ja vanhimman kartoituksen väliin saattaa jäädä useita vuosisatoja. Asutus on tällä välillä voinut vaihtaa paikkaa tai hävitäkin kokonaan. Maankäytössäkin on voinut tapahtua suuria muutoksia kyläasutuksen muo-

12 Vanhan pellon pengerrys metsikössä kertoo paikan aiemmasta maankäytöstä ja viljelyn varhaisvaiheista. Viljelyjäännökset ovat kiinnostava arkeologinen tutkimuskohde. Karjaan Brobackan kedot.

dostumisen jälkeen. Esimerkiksi keskiajan lopulla on omaksuttu kehäaura, jolla on voitu muokata raskaita savimaita aiempaa tehokkaammin.

Paikallistasoon keskittyvä asutus- ja maankäyttöhistoriallinen analyysi muistuttaa periaatteiltaan ruotsalaisessa tutkimuksessa 1960-luvulta lähtien kehitettyä historiallista maisema-analyysiä (ks. esim. Tollin 1991; Forsius-Nummela 1994; Lehtinen 2000 ja 2005; Roeck Hansen 2005). Analyysissä on keskeistä historiallisen kartan maankäyttökuvioiden ja muun informaation oikaisu ja tarkastelu nykykartan mukaisessa projektiossa ja koordinaatistossa. Historiallisten karttojen käsittelyä on viime vuosina kehitetty paikkatietoympäristössä erityisesti Ruotsissa (Rentzhog ja muut 2002), mutta Suomestakin löytyy jo useita esimerkkejä (Lehtinen 2003; Mökkönen 2005).

Suomalaisessa arkeologiassa historiallista kartta-analyysiä on sovellettu jo 1980–1990-lukujen vaihteesta lähtien (mm. Fewster 1993; Roeck Hansen

& Nissinaho 1995; Taivainen 1999). Viime vuosina on julkaistu myös osittain tai kokonaan paikkatietoympäristössä tuotettuja, arkeologisia aineistoja ja historiallisia karttoja hyödyntäviä tutkimuksia (mm. Kirkinen & Lehtinen 2001; Pukkila & Uotila 2004; Tiitinen 2004; Mökkönen 2005).

Kartat ovat keskeinen lähdemateriaali maankäytön ja yleensäkin agrariasituksen historian tutkimuksessa, sillä Suomen maatalousalueilla on tehty viimeistään 1700-luvulta alkaen kartoituksia erilaisia poliittisia, sotilaallisia, hallinnollisia, taloudellisia tai verotuksellisia tarkoituksia varten. Karttojen käyttökelpoisuuteen vaikuttavat kartoitusten tarkoitus ja tarkkuus. Kartoitusten kattavuus vaihtelee ajallisesti ja alueellisesti, eniten aineistoa on Etelä-Suomen tiheimmin asutetulta peltoviljelyalueelta (ks. esim. Lehtinen 2005; Mökkönen 2005).

Tässä projektissa kehitetty analyysi jakautuu kolmeen vaiheeseen, jotka täydentävät toisiaan. Ensimmäisessä vaiheessa päämääränä on karttatyöskentelyn ja erilaisten valintakriteerien avulla löytää sopivia kohteita tarkempaa analyysiä varten. Maastotyö muodostaa analyysin keskeisen osuuden, sillä siinä arvioidaan tapauskohtaisesti tarkasteltavan kohteen arkeologinen luonne ja merkitys. Arkeologisen inventoinnin tavoitteena on etsiä ja dokumentoida ihmisen toiminnasta kertovia merkkejä, ajoittaa ja määrittää toiminnan luonnetta sekä arvioida sen intensiteettiä ja kestoa. Maastosta etsitään ja paikannetaan karttojen avulla asutukseen, liikenteeseen ja maankäyttöön ja muihin elinkeinoihin liittyvät merkit, kuten asumukset ja muut pihapiiriin kuuluneet alueet ja rakenteet, peltolohkot, tiet ja polut. Karttatyöskentelyn ja inventoinnin pohjalta määritellään paikallisten perustekijöiden keskeiset piirteet sekä kuvataan maiseman historiallinen sisältö ja havaittavuus nykymaisemassa (vrt. Forsius-Nummela 1994).

Maastossa ja maaperässä maankäytöstä ja siihen liittyvästä toiminnasta säilyneet ja kartoituksessa dokumentoitavat jäännökset ovat erilaisia kivi- ja maarakenteita, rakennuksenpohjia, tulisijoja, kellarikuopanteita, raivattuja aloja, röykkiöitä, latomuksia ja kiviaitoja. Agraarijäännöksistä etsittäessä maastossa kiinnitetään huomiota erityisesti maanmuokkauksessa ja raivauksessa syntyneisiin muotoihin kuten röykkiöihin, peltoterasseihin, penkereisiin tai ojanteisiin.

Analyysin kolmas vaihe on maastohavaintojen ja kartoista saatavan informaation vertailu. Karttatulkinnassa dokumentoinnin tiedot päivitetään paikkatietoon, jota sitten voidaan edelleen analysoida ja visualisoida eri tarpeisiin. Karttatulkintaa vaikeuttaa se, että maastossa havaittavat toimin-

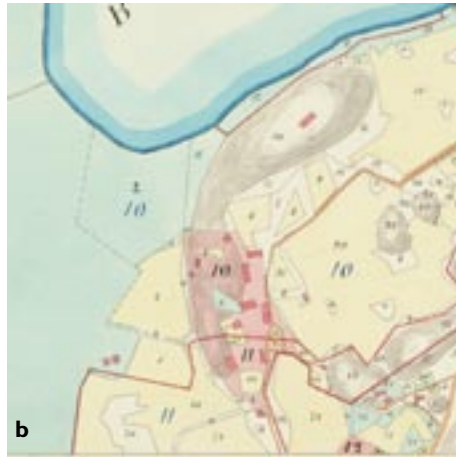
nan merkit ulottuvat jopa vuosituhansien ajalle, kun taas historiallinen kartta edustaa vain tiettyä maanmittaustapahtumaa ja aikatasoa. Toisaalta kartan maankäyttökuviot voidaan monessa tapauksessa hahmottaa edelleenkin varsin hyvin maastossa, jos käytössä on tarkka pohjakartta-aineisto ja inventoinnin havainnointiolot ovat suotuisat. Kartoitusta voidaan usein tarkentaa, mikäli paikalla on mahdollista käydä uudestaan.

Tiluskartat kertovat maankäytön vaiheista

Perinnemaisemien asutus- ja maankäyttöhistorian näkökulmasta yksi kiinnostavimpia kysymyksiä on niiden suhde kylärakenteeseen. Kylätonttien asutushistoriallinen merkitys on huomattava, sillä ne ovat muodostaneet asutusrakenteen ytimen, jonka ympärille tilukset ja muut siihen kuuluvat alueet ovat pääsääntöisesti sijoittuneet. Monet kylätontit ovat sijainneet paikallisissa liikenteellisissä solmukohdissa tai muodostaneet niitä.

Pysyvään peltoviljelyyn ja karjanhoitoon perustuvan kyläasutuksen synty- ja varhaisvaiheita tunnetaan huonosti. Kirjallisia lähteitä ei juuri ole ja arkeologisia tutkimuksia on toistaiseksi tehty vain muutamissa tapauksissa. Vanhimmat kattavat kirjalliset tiedot kylistä ovat 1500-luvun puolivälistä, jolloin ns. maakirjakylät ja kantatalot vakiintuivat. Kylien ikä voi olla kuitenkin huomattavasti tätä vanhempi. Kylän katsotaan käsittävän vähintään kaksi maaseutuasumusta maineen, mutta yksikin kantatalo on voinut muodostaa kylän, ns. yksinäistilan. Kylien on yleisimmin ajateltu syntyneen itsenäisestä kantatalosta jakautumalla, mutta myös talojen muuttoa yhteiselle kylätontille on pidetty mahdollisena. (Kepsu 2001 ja 2005a ja b; Haggrén 2005.)

Maanjaoilla ja viljelyjärjestelmillä on otaksuttavasti ollut suuri merkitys kylänmuodostuksessa. Varhaisimpana on pidetty jonkinlaista lohkojakoa, jossa kylän kunkin talon rintapellot olisivat sijainneet kylätontin ympärillä epäsäännöllisinä aidattuina kappaleina. Keskiajalla kaksivuoroviljelyyn siirryttäessä peltoja ja niittyjä ryhdyttiin jakamaan talojen kesken säännöllisinä sarkoina. Sarat aidattiin kahdeksi erilliseksi vainioksi, jotka olivat vuorotellen viljelyksessä tai kesannolla. Talojen sarat sijaitsivat hajallaan ympäri vainiota, joita kaikkien oli viljeltävä ja laidunnettava samanaikaisesti. Ruotsalaisen esikuvan mukainen sarkajako omakuttiin Varsinais-Suomeen 1300-luvulla ja se levisi lounaisten maakuntien ryhmäkyliin keskiajan loppuun mennessä. Uudellamaalla varhaisimmat

13a-d Maanmittauskarttojen avulla asutuksen ja maankäytön historiaa voidaan seurata vuosisatoja taaksepäin.

Kuvasarjassa Inkoon Backavikenin niityt, jotka sijaitsevat Fagervikin Backan kylän tonttimaalla. Perinnemaisemarajaus 2000-luvun ortoilmakuvassa (kuva 13a) sekä Backan kylä maanmittauskartoissa vuosilta 1894 (kuva 13b), 1768 (kuva 13c) ja 1702 (kuva 13d). Tonttimaan on nykyisin autio, mutta sillä on ollut vielä 1800-luvun lopulla runsaasti rakennuksia. Niittyjä on raivattu ja hajanaiset peltolohkot on yhdistetty 1800-luvun alkupuolella. Osa pelloista on metsitetty 1900-luvun aikana. Ks. myös valokuva Inkoon Backasta (kuva 14). Ortoilmakuva FM-Kartta Oy, maanmittauskartat Kansallisarkisto.

maininnat ovat 1400-luvulta. (Orrman 2003b; Jutikala 2003.) Sarkajakoa seurasi 1700-luvulla talojen yhtenäistämiseen ja uudisasutukseen tähdännyt isojakko, joka aiheutti suuria muutoksia keskiaikaiseen kyläkuvaan.

Kylien asutus- ja maankäytön vaiheita kuvaavista karttalähteistä yksityiskohtaisimpia ovat suurimittakaavaiset (yleensä 1:4000 tai 1:5000) maanmittauskartat selityksineen³. Ensimmäiset kartat, ns. maakirjakartat laadittiin 1630–1650-luvuilla ja seuraavat verollepanokartat 1680-luvulta alkaen 1740-luvulle. Värillisissä kartoissa on kuvattu kylä-

tontit ja siinä olevien talojen paikat, tilukset, pellot ja niittyjä. Asutuksen lisäksi karttoihin on merkitty myös tiestö ja vesistö. Karttojen avulla on mahdollista tutkia isoajakkoa edeltävää kylänmuodostusta, peltojen sarka- ja lohkojakoja sekä kaskiviljelyn merkitystä. Karttoihin liittyy selitysosio (notarum explicatio), jossa on ilmoitettu verotusta koskevat tiedot. Myöhemmissä verollepanokartoissa on asutuksen, peltojen ja niittyjen lisäksi merkitty jakokunnan rajat ja lähimetsät. Karttoihin liittyy myös aiempaa laajempi kyläselitys. (Mökkönen 2005.)

³ Alkuperäisiä, 1700–1800-luvun toimituskarttoja säilytetään Maanmittauslaitoksen arkistossa Jyväskylässä, renovoituja eli puhtaaksi piirrettyjä kappaleita Kansallisarkistossa Maanmittauslaitoksen karttakokoelmassa ns. Uudistusarkistossa, joka on järjestetty lääneittäin, pitäjittäin ja kylittäin. Tärkeää tietoa saattaa löytyä myös 1600–1700-luvun maanmittausten konseptikartoista, joita säilytetään Kansallisarkistossa. Maanmittari on voinut merkitä niihin autoita tonttimaita, jotka on jätetty pois puhtaaksi piirretyistä kartoista.

Laajin ja alueellisesti kattavin maanmittauskartta-aineisto liittyy isojakotoimituksiin ja sen järjestykseen 1700-luvun jälkipuoliskolta 1800-luvun lopulle. Isojakotoimituksessa kartoitettiin ja jaettiin jakokunnan maat. Jakokunta koostui läntisessä Suomessa yhdestä tai useammasta kylästä. Isonjaon tavoitteena oli yhdistää talojen sarkajaossa olevat hajanaiset tilukset suuremmiksi ja yhtenäisemmiksi kokonaisuuksiksi. Isonjaon seurauksena myös ahtaasti rakennetut kylätontit alkoivat hajota, kun taloja ryhdyttiin siirtämään tilustensa ääreen. Perinteisen maatalouden loppuvaiheita kuvaavat erityisesti uusjakokartat ja erilaiset lohkomiskartat 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alkupuolelta. Jakokarttojen mittakaava on tavallisimmin 1:4000 tai 1:8000 (Kepsu 2005a; Mökkönen 2005).

Kylätonttien kartografiseen ja usein arkeologiseenkin paikannukseen sisältyy erilaisia epävarmuustekijöitä. Kylän talot on voitu sijoittaa kahdelle tai useammallekin tontille. Tonttimaan paikkaa on myös saatettu muuttaa jo keskiajan kuluessa esimerkiksi tulipalojen takia. Kyliä tai taloja on myös autioitunut ajoittain tai kokonaan sotien, erilaisten epidemioiden, katovuosien tai maanomistusmuutosten takia. Monissa kylissä ahtaaksi käyneet vanhat tonttimaat hajotettiin isosajaossa useaan osaan. Useimmat kylätontit ovat edelleenkin asuttuja, mikä tekee niiden arkeologisen tutkimisen hankalaksi. Pelkästään karttojen avulla kylätontin paikka voidaan parhaimmillaan arvioida noin 100 metrin tarkkuudella. Tonttimaa voidaan paikantaa luotettavasti vain maastossa, ja tarkempi määrittely edellyttää varsin usein kavaustutkimuksia.

Historialliset kartat paikkatietoympäristössä

Historiallisia karttoja on viime vuosina käytetty monissa kulttuuriympäristöä koskevissa ja paikkatietojärjestelmiä hyödyntävissä hankkeissa erityisesti Varsinais-Suomessa (Mökkönen 2005)⁴. Perinnemaisemien ja -biotooppien suhdetta alueelliseen maankäyttöön on aikaisemmin selvitetty muun muassa Lounais-Suomen ympäristökeskuksen ja Turun maakuntamuseon kulttuuriympäristön suojeluun ja hoitoon liittyvissä hankkeissa. Niissä on käytetty lähinnä pienimittakaavaisia karttoja, kuten vuosina 1776–1805 laadittuja sotilaallisia rekognosointikarttoja, ns. Kuninkaan kartastoa (Alanen & Kepsu 1989) sekä 1800-luvun lopulle ajoittuvia venäläisiä topografikarttoja ja pitäjänkarttoja.

Suurimittakaavaisiin maanmittauskarttoihin, esimerkiksi isojakokarttoihin perustuvia tarkasteltuja on perinnemaisemia koskevissa hankkeissa tehty huomattavasti vähemmän. Niistä voidaan mainita erityisesti Salon seudun luontotieto- ja kulttuuriympäristötietokarttapalvelu⁵, jonka kulttuuriympäristöä koskevasta aineistosta vastaavat Turun maakuntamuseo ja Lounais-Suomen ympäristökeskus. Yhtenä syynä tilanteeseen on luultavasti käytännön ongelmat. Suurimittakaavisten karttojen käsittely ja tulkinta on huomattavasti työlämpää ja hitaampaa kuin pienimittakaavaisen, yleensä lehtijakoon pohjautuvan kartta-aineiston käyttö, ja edellyttää mm. vanhojen käsialojen lukutaitoa.

Paikkatietokäsittelyä varten kartat on ensin kuvattava numeeriseen muotoon kameralla tai kuvanlukijalla. Numeerinen kuva on tavallisimmin rasterimuotoinen, ja se on asemoitava eli rekisteröitävä samaan maantieteelliseen projektiioon ja karttakoordinaatistoon muun aineiston kanssa. Asemoinnissa karttakuva sidotaan koordinaatistoon tunnettujen vastinpisteiden (esim. rakennus, rajapaikka, tie, selväpiirteinen luonnonmuoto tai maastoelementti) avulla. Alkuperäinen kuvatie-dosto ei asemoinnissa muutu, vaan vastinpisteitä koskeva tieto tallentuu erilliseen rekisteröintitiedostoon.

⁴ Linkkejä hankkeisiin, ks. kulttuurimaantieteilijä Jyrki Lehtisen kotisivut, luettu 2.2.2005 URL-osoitteesta <http://personal.inet.fi/koti/jyrki.lehtinen/>

⁵ Palvelu on osa Turun yliopiston, Varsinais-Suomen liiton ja Lounais-Suomen ympäristökeskuksen ylläpitämää Lounaispaikkaa, luettu 2.2.2005 osoitteesta <http://globe-maa.utu.fi/website/vihreaaakso/viewer.htm>

Karttakuva on mahdollista myös oikaista siihen kehitetyillä ohjelmilla. Ohjelmallisesti oikaistu karttakuva poikkeaa alkuperäisestä, koska sitä on muokattu asemoinnissa, tavallisimmin kiertämällä tai venyttämällä. Paikkatietoympäristössä käytössä onkin aina tulkinta alkuperäisestä kartasta. Asemoitua rasterikarttaa voidaan käyttää sinällään pohjakarttana tai digitoida esimerkiksi kuvaruudulta maankäyttökuviot vektorimuotoiseksi tiedoksi, joka soveltuu kyselyihin ja analyysiin. Historiallisten karttojen digitointia on käsitelty yksityiskohtaisesti muutamissa tutkimuksissa tai selvityksissä, joissa pohdittu myös menetelmän käyttömahdollisuuksia ja rajoituksia (mm. Lehtinen 2003; Mökkönen 2005).

Historiallinen kartta ei maanmittaus- ja kartoitusteknistä syistä voi käytännössä koskaan tarkasti vastata nykyisiin karttakoordinaatistojärjestelmiin perustuvia karttoja. Tulkintoja ja johtopäätöksiä tehtäessä on myös otettava huomioon kartan teko-aika, alkuperäinen tarkoitus (verotus, maanjaot, sotilaalliset syyt) ja kartoitusperiaatteet. Maankäytön ja asutuksen historiaa tutkivalle vanha kartta on kuitenkin hyödyllinen, koska se sisältää yksityiskohtaista informaatiota rakennusten ja tilusten sijainnista. Karttojen avulla voidaan myös löytää selityksiä monille nykymaisemassa näkyville piirteille.

Paikkatietotyöskentelyssä numeerista aineistoa voidaan käsitellä ja luokitella erilaisia kyselyjä tekemällä. Paikkatiedon laatuvaatimusten kannalta tarkastelun taso ja mittakaava on keskeinen aineiston valintaan ja käsittelyyn vaikuttava tekijä. Tämä ongelma on yleinen kaikille paikkatietoaineiston käyttäjille, ja ilmenee varsinkin kartoitusperiaatteiltaan vaihtelevia ja eri-ikäisiä aineistoja hyödynnettäessä. Paikannuksen tarkkuus tai epävarmuus on aina arvioitava jollakin tavalla. Alkuperäinen karttalähde tulee aina esittää vertailukuvana historiallisen karttatulkinnan yhteydessä.

14 Inkoo Backavikenin perinnemaisema on ollut peltojen ja niittyjen ympäröimä kylämäki. Alue on kasvamassa umpeen, mutta laiduntaminen ja niitto toisivat esiin myös asutuksen muistot.

Asutus- ja maankäyttöhistoriallinen analyysi – esimerkkinä Uudenmaan perinnemaisemat

Alueellinen ja paikallinen taso

Projektin tavoitteena on kehittää perinnemaisemien inventointiin ja dokumentointiin soveltuvaa työkalua tai lähestymistapaa, jonka avulla voidaan tarkastella perinnemaisemien suhdetta varhaisimpaan asutus- ja maankäyttöhistoriaan. Tutkimusalueeksi on valittu Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan maakunnat. Molemmat sisältyvät Uudenmaan perinnemaisemat -julkaisuun (Pykälä & Bonn 2000).

Analyysi on ollut kaksivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa on käsitelty yleisellä tasolla Uudenmaan maisemaa ja varhaisinta agraarihistoriaa sekä tarkasteltu perinnemaisemien suhdetta asutus- ja maankäyttöhistoriaan selvittämällä perinnemaisemien ja asutushistoriallisten jäännösten välistä yhteyttä ensin erilaisin tietokantakyselyin ja kriteerein. Kyselyjen tulosten, valintakriteerien ja maastokäyntien perusteella on valittu esimerkkejä toiseen vaiheeseen, jossa perinnemaisemien asutus- ja maankäyttöhistoriallinen analyysi esitellään paikallisella tasolla.

Maankäyttöhistorian tai arkeologisen tutkimuksen kannalta kohteen ei tarvitse täyttää kaikkia kriteereitä, toisaalta yhdenkin kriteerin täytyminen voi tehdä kohteesta kiinnostavan jatkotutkimuksia ajatellen. Kohteita on valittu sekä valtakunnallisesti, maakunnallisesti että paikallisesti arvokkaiksi

luokitelluista perinnemaisemista. Kasvillisuuden osalta on tarkasteltu kohteita, joissa on todettu mahdollisia arkeofyyttejä.

Arkeologisena kriteerinä on käytetty kohteen etäisyyttä tunnettuihin muinaisjäännöksiin. Muinaisjäännösten merkitystä on tarkasteltu ja painotettu etäisyyden, tyyppin (asuinpaikka, hautapaikka jne.) ja ajoituksen mukaan. Korkeimman arvon ovat saaneet perinnemaiseman lähelle sijoittuvat, maankäyttöön liittyvät asutusjäännökset. Valintaan on vaikuttanut myös kohdekuvausten maininta ihmisen toiminnan merkeistä, lähinnä asutus- ja elinkeinohistoriallisista jäännöksistä (esim. rakennuksen pohjat, röykkiöt, uunit, kiukaat, haudat, valmistuspaikat, kulkureitit, maankäyttökuviot).

Maisema- ja maankäyttökriteerinä on sovellettu paikkatietoanalyysin pohjalta saatavaa tietoa kohteen maisemarakenteellisesta (topografia, maaperä, vesistösjainti) sijainnista. Tällöin on tarkasteltu erityisesti paikan ympäristön (rannansiirtyminen) ja maaperän (helposti muokattavat maalajit) soveltuvuutta varhaiseen maankäyttöön. Asutus- ja maankäyttöhistoriallisen suhteen selvittämisessä on käytetty pääasiassa karttalähteitä (asutusrakennet, kylät, talot, tiet vanhimpien lähteiden perusteella).

15 Uudenmaan vanhimmat asuinpaikat sijaitsevat nykyisin kaukana sisämaan järvi- ja jokilaaksoissa. Monet ovat Hiiden- veteen laskevan Vanjoen tapaan vielä kivikaudella olleet suojaisia merenlahtia. Etualalla pellossa Vihdin Ryönän kivi- kautinen asuinpaikka ja oikealla valtakunnallisesti arvokas perinnemaisema, Ryönän laitumet.

Kohteita on valittu maantieteellisesti erilaisista ympäristöistä: sisämaasta, rannikolta, saaristosta, jokilaaksoista ja järviolueelta. Kysymyksenasettelun kannalta olennaisia ovat kohteet, joilla on varhainen tai pitkä asutushistoriallinen jatkuvuus, mutta joissakin esimerkeissä tuodaan esiin myöhempääkin maankäyttöhistoriallista moninaisuutta ja asutushistoriallisia erityispiirteitä. Esimerkkien joukosta löytyy kohteita, jotka ovat edelleen maatalouskäytössä, hoidettuja, hoitamattomia tai kokonaan häviämässäkin. Mukaan on otettu myös muutamia erittäin edustaviksi arvioituja biotooppeja. Esimerkkien joukossa on joitakin seuranta- tai hoitohankkeisiin sisältyviä kohteita, jotta maankäyttöhistoriallisen analyysin käyttömahdollisuuksista saataisiin tuoreita käytännön kokemuksia.

Paikkatietoaineistot

Analyysissä on käytetty sekä paikkatyöskentelyyn tarkoitettua valmista numeerista aineistoa että itse tuotettua aineistoa. Valmiina pohjakarttana on käytetty ympäristöhallinnon ja Museoviraston hankkimaa tai itse tuottamaa aineistoa. Suomen ympäristökeskukselta on myös saatu käyttöön Maanmittauslaitoksen tuottama korkeusmalli ja siitä johdettu korkeuskäyräaineisto.

Perinnemaisemakohteiden yhteyttä nykyiseen rakennettuun ympäristöön on visualisoitu käytämällä Maanmittauslaitoksen tuottamaa, pohjakarttakäyttöön tarkoitettua PerusCD-aineistoa, jossa on rasterimuodossa kuvattu rakennukset,

tiestö, vesistöt ja jonkin verran maastomuotoja ja nimistöä. Lisäksi muutamista kohteista on saatu käyttöön ympäristöhallinnon hankkimia ortoilmakuvia (FM-Kartta Oy), jotka sisältävät monipuolista informaatiota sekä maisemarakenteesta että maankäytöstä.

Itse tuotettu aineisto koostuu kuvatusta kartta-aineistosta (rasterimuotoinen aineisto) sekä sen pohjalta työstetystä materiaalista (vektorimuotoinen aineisto). Paikkatietoa on tuotettu myös keräämällä asutusta ja maankäyttöä koskevia havaintoja maastosta. Paikkatietoympäristössä on ollut mahdollista yhdistää, vertailla ja tarkastella erilaisia aineistoja samassa karttanäkymässä.

Korkeusmalli

Perinnemaisemien suhdetta topografiaan on kuvattu käyttämällä numeerista korkeusmallia (ns. korkeusmalli 25). Korkeusmallin avulla voidaan visualisoida havainnollisesti maisemarakennetta jäsentäviä suurmuotoja, kuten selännteitä, laaksoja ja vesistöjä. Maisemarakenteen perustekijät ovat vaikuttaneet myös ihmisen toimintaan ja sitä tarkastellaan tässä yhteydessä maankäytön historian näkökulmasta.

Rannansiirtyminen on vaikuttanut suuresti maisema- ja asutusrakenteeseen. Karttatarkastelussa on käytetty korkeusmallista laskettuja korkeuskäyriä tai rantapintatasoja, jotka kuvaavat tiettyjä esi- ja varhaishistoriallisia vaiheita eri osissa tutkimusaluetta. Käytettyjen rantapintojen tarkoituksena on luoda yleispiirteinen käsitys rannansiirtymisen

vaikutuksesta maisemarakenteeseen ja asutuksen sijoittumiseen tutkimusalueella. Varsinkin matalilla merenranta-alueilla muutokset ovat voineet olla paikallisesti huomattavia, ja niillä on saattanut olla suuri merkitys asutuksen sijoittumiseen.

Maaperätietoja on selvitetty Geologian tutkimuskeskuksen GEOKARTTA-internetpalvelusta, jossa on mahdollista selata maa- ja kallioperäkarttoja (1:20 000–1:100 000). Joidenkin kohteiden osalta on myös käytetty agrogeologia eli maataloudellisia maaperäkarttoja (1:20 000). Maataloudelliset maaperäkartat ovat asutushistoriallisen tutkimuksen kannalta hyödyllisiä, koska niissä kuvataan viljelyominaisuuksien kannalta olennaisen, metrin paksuisen pintakerroksen vallitseva maalaji. Geologiset maaperäkartat perustuvat suurempaan lähtöaineistoon, mutta kartoituksessa kuvataan pääasiassa metrin syvyydessä todettu maalaji.

Perinnemaisematietokanta

Perinnemaisemien osalta päälähteenä on käytetty Uudenmaan perinnemaisemat -julkaisua (Pykälä & Bonn 2000), jonka kohdetiedot perustuvat 1992–1997 tehtyihin inventointeihin. Uudellamaalla tarkoitetaan tässä yhteydessä Uudenmaan ympäristökeskuksen toimialuetta, joka kattaa Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan maakunnat. Alueelta tunnetaan yhteensä 289 perinnemaisemaa. Julkaisu on jo osittain vanhentunut, sillä osa siinä mainituista kohteista ei enää eri syistä täyty inventoinnissa käytettyjä kriteereitä. Inventointien jälkeen on myös todettu monia ennestään tuntemattomia perinnemaisemia tai -ympäristöjä, varsinkin hoitokohteita etsittäessä ja tukihakemusten yhteydessä (esim. Raatikainen & Vaitinen 2003).

Perinnemaisemainventoinnissa tarkastettavien kohteiden ja alueiden valintaan vaikuttivat ensisijaisesti kasvitieteelliset tekijät. Kartoituksessa etsittiin perinteisesti niittämällä ja laiduntamalla hoidettuja alueita pääasiassa käyttämällä aiempia selvityksiä ja karttoja, tekemällä kyselyitä ja haastatteluita sekä etsimällä sopivia kohteita kulkemalla maastossa.

Uudenmaan perinnemaisemat -julkaisun (Pykälä & Bonn 2000) mukaan ainakin 26 tapauksessa arvokkaalta perinnebiotoopilta tai sen läheisyydestä tunnetaan muinaisjäänös. Julkaisun kohdekuvauksissa on myös mainintoja lähistöllä sijaitsevista muinaisjäänöksistä. Varsinaisessa maastotyössä tai kohteiden valinnassa muinaisjäänöksiä koskevia tietoja ei ilmeisesti ole voitu hyödyntää, koska niistä ei juuri ole mainintoja inventoinnissa käytetyissä kenttälomakkeissa⁶.

Perinnemaisematietokannassa on otettu huomioon vain pinta-alan mukainen päätyyppi, mutta monissa kohteissa on useita erityyppisiä osaluoteita. Perinnebiotopeja on eniten Lohjalla (56 kohdetta, 20 %) ja Tammisaaressa (44 kohdetta, 15 %). Kuntien alueella onkin runsas kolmasosa koko Uudenmaan kohteista. Laajimmat yhtenäiset alueet sijaitsevat Tammisaaren saaristossa, Lohjalla on runsaasti pienialaisia perinnebiotopeja. Toistakymmentä kohdetta on Karjalohjalla, Karjaalla, Nummi-Pusulassa, Inkoossa, Sipoossa ja Pernajassa. Kauniaisista ei ole inventoinnissa yhtään kohdetta. Alueilla tehdyt aiemmat selvitykset ja kartoitukset sekä etsintäaktiviteetti vaikuttavat kohteiden määrään, mikä näkyy erityisesti Lohjan ja Tammisaaren kohdalla.

Valtakunnallisesti arvokkaita perinnebiotopeja on 28, maakunnallisesti arvokkaita 94 ja paikallisesti arvokkaita 169. Länsi-Uudellamaalla on kohteita selvästi enemmän kuin Keski- ja Itä-Uudellamaalla.

Uudellamaalla perinnebiotooppien pinta-alasta lähes puolet on metsälaitumia ja hakamaita. Niittyjä on maan keskiarvoa enemmän. Kallioketoja Uudellamaalla on Varsinais-Suomen ohella eniten maassamme. Kallioketoja sisältyy lähes 150 kohteeseen, mutta ne ovat yleensä hyvin pienialaisia. Ketoja, hakoja ja metsälaitumia on eniten Tammisaaressa, kun taas kalliokedoista suurin osa sijaitsee Lohjalla.

Perinnemaisemainventoinnin kohteista on kerätty tietoa myös käymällä läpi inventointien maastolomakkeet Uudenmaan ympäristökeskuksen arkistossa. Erityisesti on käyty läpi kohteita, joiden lähistöltä tunnetaan muinaisjäänös tai joissa on maininta ihmisen toimintaan liittyvistä rakenteista. Paikkatietotyöskentelyssä on käytetty Suomen ympäristökeskuksessa tehtyä perinnemaisematietokantaa. Vektorimuotoinen tietokanta sisältää kaikkien kohteiden paikka- ja ominaisuustiedot sekä alueelliset rajaukset⁷. Analyysissä perustietokantaan on lisätty tiedot kohteiden etäisyydestä muinaisjäänöksiin ja kylätontteihin.

Arkeofyyttien tarkastelua varten inventoinneista on kerätty tiedot kohteista, joissa esiintyy nurmilaukka, sikoangervo tai tummatulikukka. Uudellamaalla, erityisesti saaristossa ja rannikolla, kysymys muinaistulokkaista on erityisen kiinnostava, koska ihmisen osuus lajien levinnässä on

⁶ Muinaisjäänöstitiedot julkaisuun on toimitettu Museoviraston muinaisjäänösrekisteristä, joka on perustettu 1996.

⁷ Tietokannassa kohteiden päätyypiksi on ilmoitettu julkaisun kohdekuvausten aakkostuksen mukainen ensimmäinen tyyppi. Tämä tieto on korjattu julkaisun tietojen pohjalta analyysissä käytettyyn aineistoon.

16 Uudellamaalla on useita perinnemaisemia saaristossa. Tammisaaren Nothamnin Bylandetin saarella on ollut 1500-luvulla useita taloja ja maastossa erottuu runsaasti maankäytön merkkejä. Vasemmalla Gloet, jonka pohjoispuolisella niityllä kasvaa monia huomionarvoisia lajeja, muun muassa sikoangervoa.

tulkinnanvarainen. On esitetty, että alueen 172 oletetusta muinaistulokaslajista 60–90 voi olla alueella alkuperäisiä (Pykälä & Bonn 2000). Pykälä (2001) on pitänyt esimerkiksi juuri sikoangervoa ja nurmilaukkaa alkujaan todennäköisimmin luonnonvaraisina, suotuisille kasvupaikoille kulkeutuneina apofyytteinä (ks. myös Maaranen 2001a). Tässä lajeilla katsotaan olevan alkuperästä riippumatta indikaattoriarvo, mikäli ne liittyvät selvästi varhaiseen asutukseen.

Analyysissä on tarkasteltu pelkästään perinnemaisemainventointien yhteydessä mainittuja lajeja, eikä kaikkia tunnettuja kasvupaikkoja (ks. esim. Hämet-Ahti ja muut 1998). Lisäksi perinnemaisemistakin on myöhemmissä kartoituksissa, esimerkiksi muinaisjäännösten hoitotyön yhteydessä voitu todeta ennestään tuntemattomia esiintymiä. Tällaisia selvityksiä on tehty muun muassa Museoviraston hoitotyön yhteydessä.

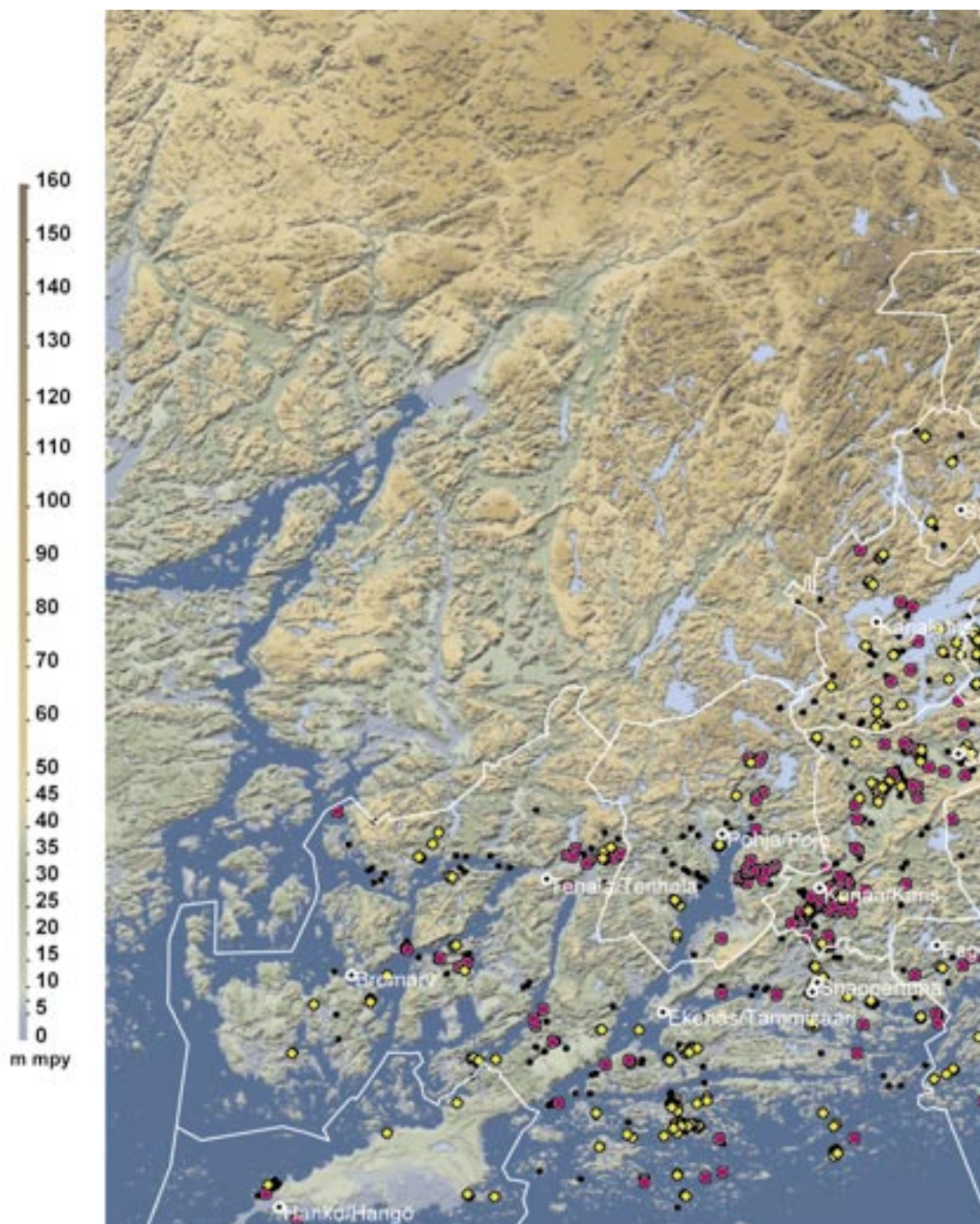
Muinaisjäännösrekisteri

Uudenmaan kiinteiden muinaisjäännösten tietokannan pohjana on käytetty Museoviraston arkeologian osaston ylläpitämää muinaisjäännösrekisteriä. Rekisteriin on syötetty lähes kaikki tällä hetkellä tunnetut esihistorialliset kiinteät muinaisjäännökset; Uudeltamaalta puuttuu vain joitakin Tammisaaren kohteita. Historiallisen ajan muinaisjäännösten systemaattinen syöttö on aloitettu vasta 2000-luvulla ja niiden osalta rekisteri on vielä puutteellinen. Rekisterin tietoja päivitetään jatkuvasti korjaamalla vanhoja tietoja sekä lisäämällä inventoinneissa ja tarkastuksissa todettuja uusia muinaisjäännöksiä. Vuoden 2004 loppuun mennessä Uudeltamaalta oli muinaisjäännösrekisteriin syötetty runsaat 1500 kiinteää muinaisjäännöstä, koko maasta noin 16000.

Taulukko 2.

Uudenmaan muinaisjäännösten jakautuminen tyyppin mukaan. Lähde Museoviraston ylläpitämä muinaisjäännösrekisteri, tiedot joulukuun 2004.

Tyyppi	lkm
asuinpaikat	748
hautapaikat	128
kultti- ja tarinapaikat	17
puolustusvarustukset	16
muinaisjäännösryhmät (sis. asuin- ja hautapaikkoja)	46
taide, muistomerkit	8
työ- ja valmistuspaikat	27
raaka-aineen hankintapaikat	48
maarakenteet	6
kivirakenteet, sis. röykkiöt (1) ja kirkkorakenteet (2)	462
löytöpaikat	3
kulkuväylät	1
teollisuuskohteet	2
muut – luonnonmuodostumat tai ei määritelty	4

Taulukko 3.

Uudenmaan muinaisjäännösten jakautuminen ajoituksen mukaan.

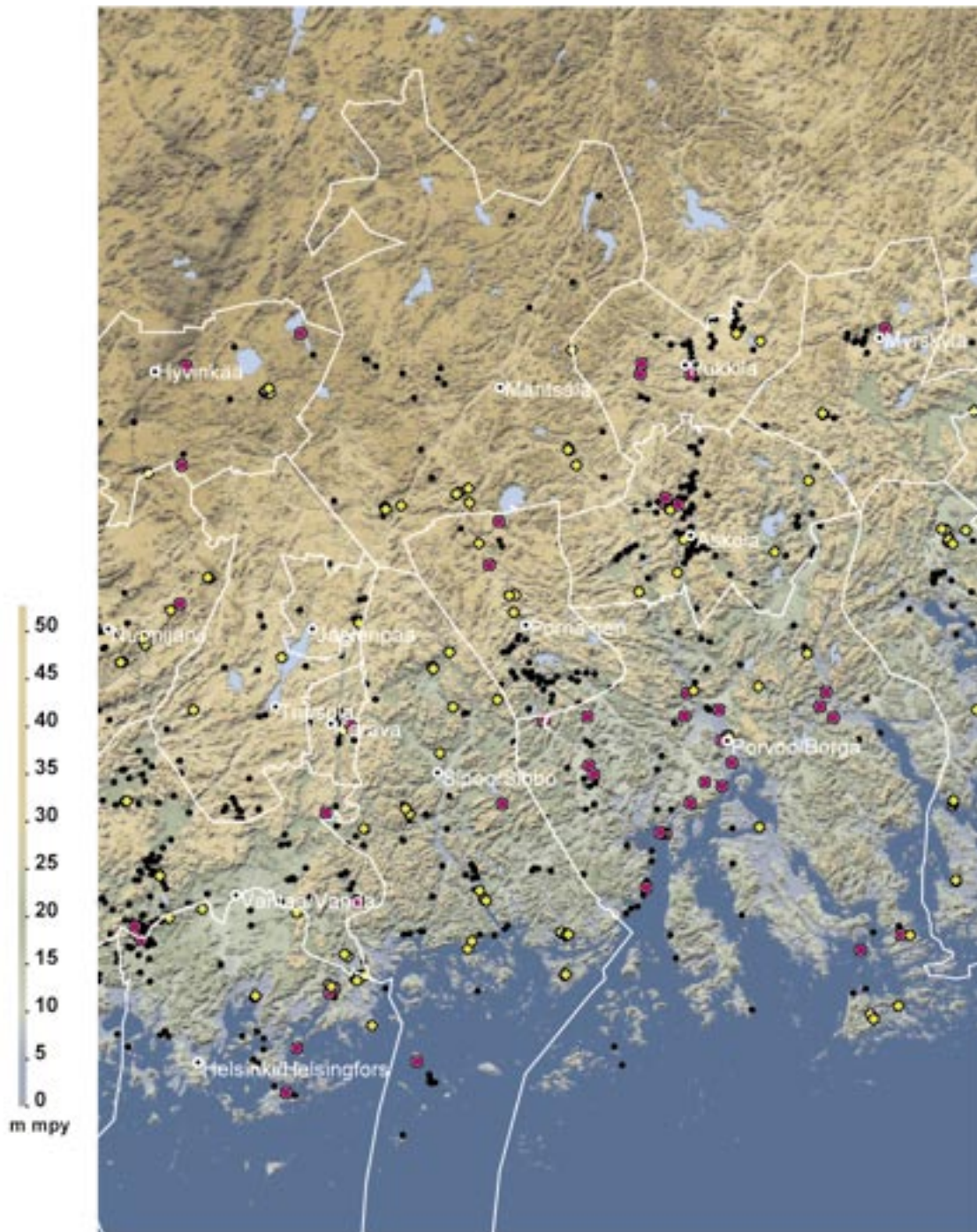
Lähde: Museoviraston ylläpitämä muinaisjäännösrekisteri, tiedot joulukuusta 2004.

Pääasiallinen ajoitus	lkm	% kaikista (lkm = 1516)	% esihistoriallisista (lkm = 1219)
kivikautinen	714	47	59
pronssikautinen tai varhaismetallikautinen (sis. kivi ja/tai pronssikautiset)	223	15	18
rautakautisia kohteita sisältävä muinaisjäännös	233	15	19
esihistoriallinen tai moniperiodinen	50	3	4
historiallinen (sis. keskiaikainen ja uusi aika)	152	10	-
ajoittamaton	145	10	-
Yhteensä	1516	-	-

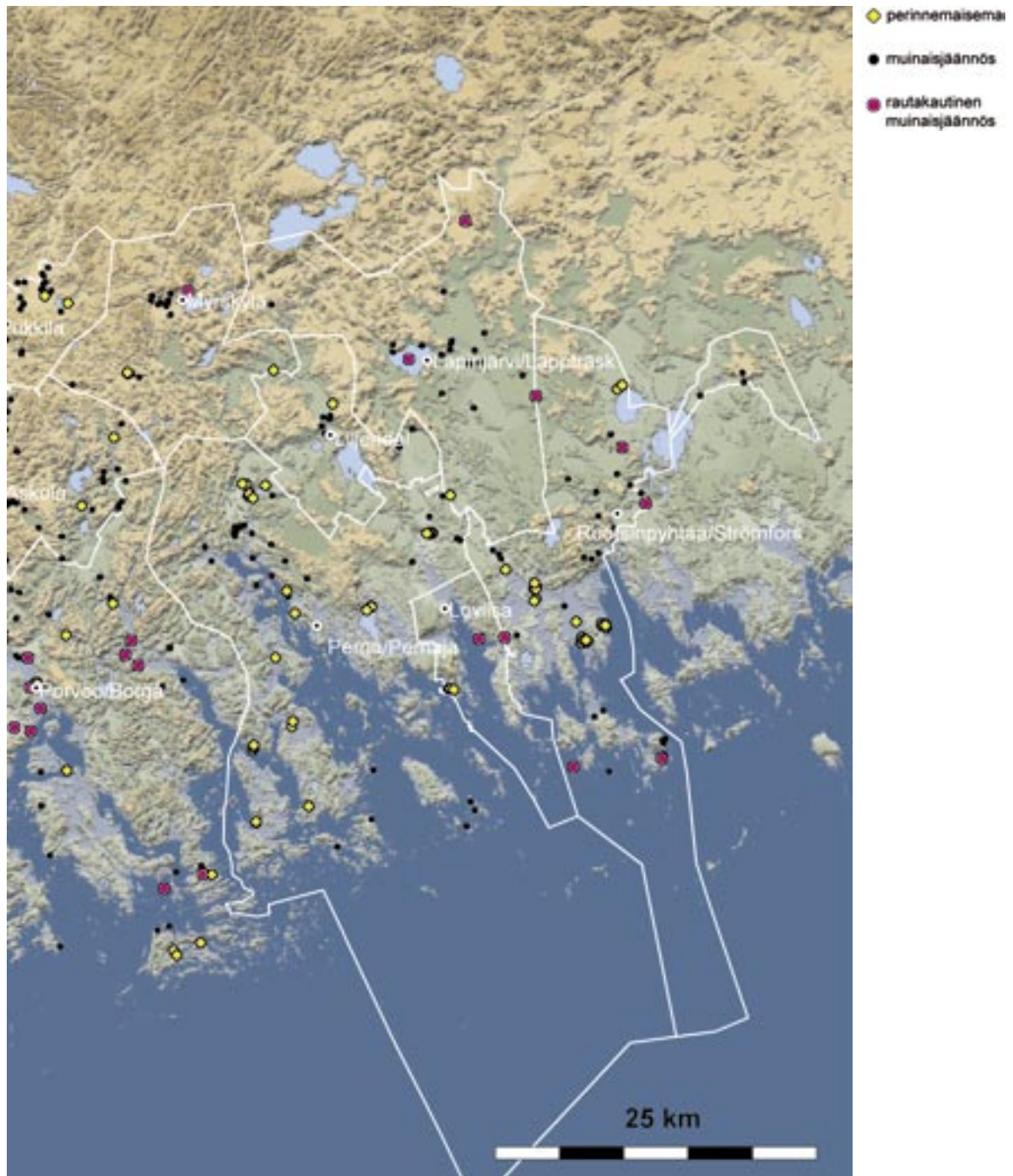

18a ja 18b Itäisen Uudenmaan korkeusmalli, perinnemaisemat ja muinaisjäännökset. Litorinameri (vihreä) on ulottunut kivilaudella syvälle sisämaan laaksoihin. Vantaalta ja Askolasta tunnetaan paljon kivilaudaisen asutuksen merkkejä, rautakautiset jäännökset ovat keskittyneet Porvoon seudulle. Perinnemaisemia on kartoitettu erityisesti jokilaaksoista ja rannikkovyöhykkeeltä.

suurin osa tulkittu hautapaikoiksi, vastaavia hii-denkiukaita tunnetaan muun muassa Varsinais-Suomen rannikolta. Vain muutama Uudenmaan pronssikautisiksi ajoitetuista röykkiöistä on tutkittu, ja osa jäännöksistä saattaa olla pronssikautta nuorempia, jotkut jopa vanhempia. Pronssikautisia asuinpaikkoja ei juuri tunneta, mutta ne ovat luultavasti sijainneet lähellä hautapaikkoja, selänteiden ja mäkien reunustavissa laaksoissa.

Rautakautisista muinaisjäännöksistä valtaosa on kalmistoja tai yksittäisiä hautapaikkoja, mutta jäännösten joukossa on myös tarkoitukseltaan

tuntemattomia röykkiöitä, asuinpaikkoja ja useita erilaisia kohteita käsittäviä muinajäännösryhmiä. Uudellamaalla rautakautisen asutuksen tai muun toiminnan merkkejä sisältyy 233 muinajäännökseen, mikä on noin 19 % kaikista esihistorialliseen aikaan ajoitetuista kohteista. Historiallisen ajan kohteiden osalta muinajäännösrekisterin tiedot eivät ole vielä kattavia eikä niistä ole tehty analyysyjä. Ajanjaksoon on ajoitettu monentyyppisiä jäännöksiä. Niistä yleisimpiä ovat asuinpaikat, puolustusvarustukset, sekä erilaiset kivirakenteet ja valmistuspaikat. Kokonaan ajoittamat kohteet

ovat enimmäkseen erilaisia kivirakenteita kuten röykkiöitä ja aitoja. Tavallisesti niiden käyttötarkoituksin on jäänyt epäselväksi.

Keskiaikaiset kylätontit ja historiallinen kartta-aineisto

Perinnemaisemien ja kylätonttien välisen yhteyden tarkastelemiseksi on ollut mahdollista käyttää kah- ta 2003–2004 koottua keskiaikaisten kylätonttien paikkatietokantaa. Tietokannoissa on kirjallisten lähteiden ja 1600–1800-luvun historiallisten kartto- jen avulla paikannettu nykykartoille vanhimmissa kirjallisissa lähteissä mainittujen kylien tonttimaat. Tonttimaaksi sanotaan aluetta, jolle kylän talot on sijoitettu. Useimpien kylätonttien katsotaan syn- tyneen viimeistään keskiajalla, vaikka vanhimmat maakirjat ovatkin vasta 1500-luvun puolivälistä (Kepsu 2005a ja b; Haggrén 2005).

Länsi-Uudenmaan osalta on käytetty keskiaika- kaisia kyliä koskevaa tietokantaa, joka on koottu Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen alai- suudessa toimivassa projektissa *Merellinen perin- tömme – Vårt maritima arv* -hanke (2002–2004) sekä sen 2003 aloitetussa jatkoprojektissa *Länsi-Uuden- maan rannikko rautakaudella ja keskiajalla*⁸. Kylätiedot on kerätty pääasiassa vanhimmissa, 1500-luvulta peräisin olevista maakirjoista ja kyläluetteloista. Nykykartalle kylätontit on paikannettu maanmit- tauskartoista, jotka ajoittuvat 1640-luvulta vuoteen 1713. Joissakin tapauksissa on käytetty myös myö- häisempiä suurimittakaavaisia karttoja ja loput on paikannettu 1770-luvun lopulle ja 1800-luvun al- kuun ajoittuvan Kuninkaan kartaston (Alanen & Kepsu 1989) avulla. Tietokannassa on kaikkiaan runsaat 800 kyläpaikkaa, joista noin 750 on mu- kana tässä kyselyssä.

Itä-Uudenmaan liiton alueen kunnista on käy- tetty Museoviraston rakennushistorian osastolla koottua *Itä-Uudenmaan inventointiprojektiin*⁹ lii- tyvää tietokantaa. Siihen on kerätty tiedot 1560- luvulla mainituista kylistä, joiden tonttimaat on paikannettu pääasiassa Kuninkaan kartaston avulla. Aineistoon sisältyy tiedot noin 240 kyläs- tä. Pääkaupunkiseudun (Helsinki, Vantaa) osalta tiedot perustuvat Museoviraston muinaisjäännös- rekisteriin¹⁰. Kunnista on rekisterissä yhteensä 43 kylätonttia.

Kylätietokantoihin sisältyy kaikkiaan vajaat 1000 kylää 22 kunnan alueelta. Länsi-Uudeltamaalta aineistoon sisältyvät Hanko, Inkoo, Karjaa, Kirk- konummi, Pohja, Siuntio, Tammisaari (sis. ent. Tenhola ja Snappertuna), pääkaupunkiseudulta Espoo, Helsinki ja Vantaa sekä Itä-Uudeltamaalta Askola, Lapinjärvi, Liljendal, Loviisa, Myrskylä, Mäntsälä, Pernaja, Pornainen, Porvoo, Pukkila, Ruotsinpyhtää ja Sipoo). Tietokannoissa kylätontit on paikannettu keskimääräistä sijaintia osoittava- na pistekoordinaattina.

Tietokantojen kattamalla alueella on yhteensä 168 perinnemaisemaa, joten aineistoa voidaan pi- tää määrällisesti melko edustavana. Alueellisesti aineisto painottuu rannikolle, sillä siitä puuttuvat Länsi- ja Keski-Uudenmaan kunnista Karjalohja, Lohja, Nummi-Pusula, Vihti, Karkkila, Nurmijär- vi, Hyvinkää, Tuusula ja Järvenpää. Vertailun kan- nalta keskeisimpiä puuttuvista kunnista on Lohja, josta tunnetaan runsaasti perinnemaisemia. Myös Keski-Uudenmaan kuntia olisi ollut hyvä saada vertailuun mukaan, koska seudun asutushistoria poikkeaa naapurialueista. Lohjan ja Vihdin osalta yhteyttä kylätonttiin on tarkasteltu muutamissa esimerkkikohteissa.

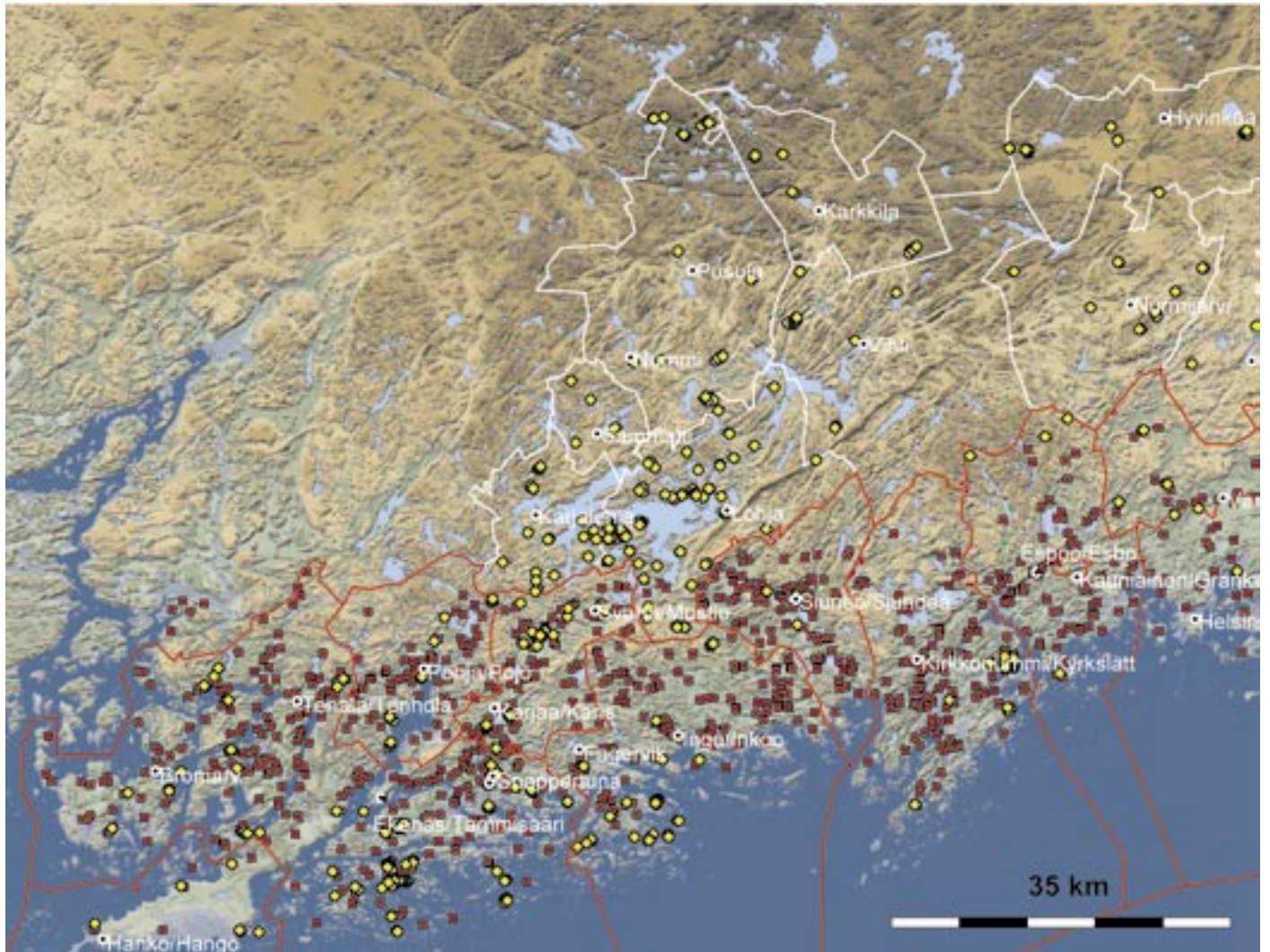
Vanhoissa kyläympäristöissä sijaitsevien pe- rinnemaisemien varhaisvaiheiden tutkimuksessa tärkeimpänä historiallisena lähdeaineistona on pidettävä maanmittauskarttoja, jotka sisältävät runsaasti informaatiota paikallisesta maankäyttö- historiasta. Kartat kuvaavat seikkaperäisesti perin- nemaisemien ja niiden lähiympäristöjen suhdetta 1600–1800-luvun maankäyttöön ja asutusrakentee- seen. Maankäytöhistorian tutkimiseksi Kansallis- arkistossa on käyty läpi kylätontteihin liittyvien perinnemaisemien osalta vanhimmat tiluskartat. Arkistoselvityksen yhteydessä on kuvattu karttoja noin 80 kylästä¹¹. Muutamista on koottu maankäy- tön muutosta 1700-luvulta 1900-luvulle kuvaava sarja. Karttoja on käytetty sellaisenaan tietolähtei- nä, ja osa on sidottu nykyiseen karttajärjestelmään asutus- ja maankäytöhistoriallista analyysia var- ten.

⁸ Kylähistoriallisen aineiston on koonnut tutkija Georg Haggrén, tietokantaa päivitetään projektin ajan.

⁹ Itä-Uudenmaan inventointiprojektista ja kylätietokannasta on vastannut intendentti Johanna Forsius.

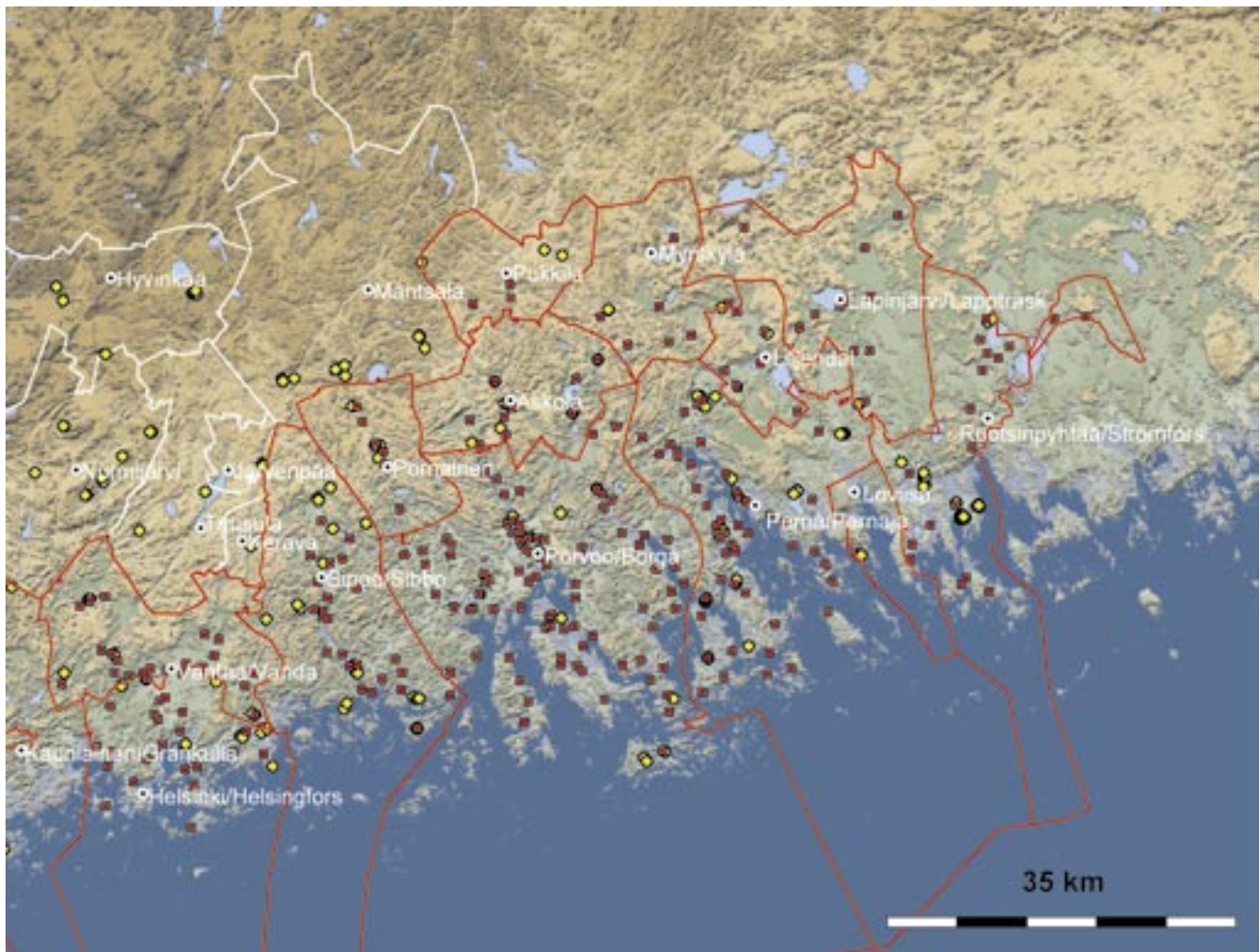
¹⁰ Paikannus perustuu alun perin tutkija Saulo Kepsun tietoi- hin 2001; rekisterissä on yhteensä 115 kylä- tai muuta tonttia.

¹¹ Kuvien formaatti TIFF, värijärjestelmä RGB, resoluutio 300 dpi, kuvanluku suorana tasona.

19 Läntisen Uudenmaan perinnemaisemat (keltaiset vinoneliöt) ja keskiaikaiset kylätontit (punaiset neliöt). Kylätietokantojen kattamat kunnat merkitty punaisella. Kyliä on runsaasti alavien rantaniittyjen ja savikkolaaksojen reunamilla.

20 Itäisen Uudenmaan perinnemaisemat (keltaiset vino-neliöt) ja keskiaikaiset kylätontit (punaiset neliöt). Kylätietokantojen kattamat kunnat merkitty punaisella. Asutus on keskittynyt merenlahtien rannoille ja luode-kaakkoisuuntaisiin jokilaaksoihin.

Maastokäynnit

Työn aikana on käyty maastossa (yhteensä 30 maastotyöpäivää) noin neljässäkymmenessä perinnemaisemaksi luokitellussa kohteessa, jotka aineistosta tehtyjen kyselyiden perusteella ovat vaikuttaneet kiinnostavilta. Lisäksi on käyty muutamissa kohteissa, jotka kuuluvat Suomen ympäristökeskuksen Ketojen uhanalainen lajisto ja optimaalinen hoito-projektin tai Uudenmaan perinnemaisemien hoitoprojektiin. Käyntikohteet sijaitsivat Askolasassa, Hangossa, Helsingissä, Inkoossa, Karjaalla, Kirkkonummella, Lohjalla, Pernajassa, Pohjassa, Sipoossa, Siuntiossa, Tammisaaressa ja Vihdissä.

Asutus- ja maankäyttöhistoriallista analyysiä varten on maastossa inventoitu viisitoista perinnemaisemaa. Inventoinnissa on paikannettu karttojen avulla asumukset ja muut pihapiiriin kuuluneet alueet ja rakenteet sekä maankäyttökuvioista

peltolohkot, tiet ja polut. Karttatyöskentelyn ja inventoinnin pohjalta on määritelty kunkin kohteen osalta paikallisten perustekijöiden keskeiset piirteet sekä arvioitu kohteen asutushistoriallinen ja arkeologinen merkitys.

Esimerkkikohteista on tehty erilliset kohdekuvaukset perinnemaiseman perustietojen mukaisesti. Kohteen sijainti ja maisemarakenne on kuvattu kartta-aineiston, ilmakuvioiden ja maastohavaintojen avulla. Kuvauksessa on myös mainittu, mikäli ne kuuluvat valtakunnallisesti arvokkaisiin maisemalueisiin tai kulttuurihistoriallisesti merkittävään ympäristöön. Asutus- ja maankäyttöhistorian kuvaus perustuu kirjallisuuteen, arkistoaineistoon, maanmittauskarttoihin ja maastossa tehtyyn dokumentointiin, paikannukseen, mittaukseen ja valokuvaukseen.

Uudenmaan maisema ja agraariasutuksen juuret

Maisemarakenteen peruspiirteet

Maisema-alueityöryhmän esittämän maisemamaakuntajaon (Maisema-alueityöryhmän mietintö I: 18–20) mukaan Uusimaa kuuluu aivan luoteisimpia osiaan lukuun ottamatta Eteläiseen rantamaahan. Eteläistä rantamaata luonnehditaan alavaksi, mutta pienipiirteisyydessään hyvin vaihtelevaksi. Maakunta rajautuu keski- ja itäosastaan Salpausselkään, eteläinen kaistale on muinaista merenpohjaa. Alueelle ovat tyypillisiä pohjois-eteläsuuntaiset metsäiset moreenikallioselänteet, harjut ja viljavat jokilaaksot. Järviä on vähän, eniten länsiosassa, myös soita on keskimääräistä vähemmän. Ilmasto on leuto ja varsinkin länsiosissa runsassateinen.

Uudellamaalla Eteläinen rantamaa jakautuu edelleen Suomenlahden rannikkoseutuun, Eteläiseen viljelyseutuun ja Kiskon-Vihdin järviseluun. Niistä suurin on Eteläinen viljelyseutu, joka kattaa lähes koko sisämaan. Sitä reunustavat kapeahkolle rannikkokaistaleelle ulottuva Suomenlahden rannikkoseutu sekä luoteisosassa Kiskon-Vihdin järviselu. Luoteisin kolikka rajautuu lännessä Lounaismaan maisemamaakuntaan kuuluvaan Lounaiseen viljelyseutuun ja pohjoisessa Tammen ylänköseutuun, joka on osa Hämeen viljely- ja järvimaata.

Eteläinen viljelyseutu on suurimmaksi osaksi Salpausselän eteläpuolista ylänköaluetta, jolle on tunnusomaista metsäisten kallio- tai moreeniselänteiden ja alavien savikkolaaksojen vuorottelu. Suurmuodot ovat voimakkaasti suuntautuneita kallioperän ja sen murroslinjojen mukaisesti. Selänteet ovat enimmäkseen karuja, mutta varsinkin läntisellä Uudellamaalla on myös kalkkipitoisia maita, joilla esiintyy lehtokasvillisuutta. Laaksoja tasoittavat Itämeren eri vaiheiden aikana kasautuneet hienojakoiset kerrostumat, jotka ovat pääasiassa hiesua ja savea.

Suomenlahden rannikkoseutu on pienipiirteistä kalliosta saaristoa ja mannerrannikkoa. Meren vaikutus ulottuu 10–20 kilometriä sisämaahan. Luoteisin osa-alue, kaakkoisreunastaan Salpausselkään rajautuva Kiskon-Vihdin järviselu on myös pienipiirteinen ja vaihteleva. Se poikkeaa kuitenkin maisemarakenteellisesti muusta Uudes-

tamaasta, sillä alueella on runsaasti järviä ja muita vesistöjä. Kasvillisuus on kalkkivaikutteista ja alueella on runsaasti lehtoja. Kasvillisuudeltaan suurin osa Uuttamaata kuuluu eteläboreaaliseen vyöhykkeeseen. Läntinen Uusimaa ja rannikkovyöhyke Siipoon seudulle saakka kuuluvat hemiboreaaliseen tammivyöhykkeeseen.

Maisemamaakuntajako on voimakkaasti yleistetty eikä ei se siten tuo kovin selvästi esiin maisemarakenteen seudullista ja paikallista monimuotoisuutta tai eroja. Erityisesti Eteläinen viljelyseutu voidaan jakaa topografisin, ilmastollisin ja eliömaantieteellisin perustein läntiseen ja itäiseen osaan. Läntisessä osassa Salpausselän kaakkoispuolella on runsaasti lehtoja ja kasvillisuus on varsinkin laaksoissa poikkeuksellisen rehevää. Suomen kartastossa (Alalammi 1993). Eteläiseen rannikkomaahan kuuluva Lohjan järvi- ja selännealue sisältää myös Salpausselän kaakkoisrinteet. Länsi-Uusimaa voidaan lukea myös osaksi lounaisrannikkoa ja Itä-Uusimaa etelärannikkoon (Rautamäki-Paunila 1983).

Itämeri on eri vaiheissaan voimakkaasti muovannut Uudenmaan maisemarakennetta. Lähes koko alue on viime jäätiköitymisen jälkeisen korkeimman rannan alapuolella. Maaston korkeimmat kohdat ovatkin yleensä voimakkaasti huuhtoutuneita, ja kalliopaljastumia on runsaasti. Laaksojen maaperä on savikkoa, joka on muodostunut Ancyclusjärven ja sitä seuranneen Litorinameren aikana 11000–9000 vuotta sitten. Laaksoja reunustavat muinaisten rantavoimien kasaamat törmät ja terassit. Rannikko- viiva on maankohoamisen vaikutuksesta siirtynyt vuosituhansien aikana kymmeniä kilometrejä.

Eteläinen viljelyseutu muuttuu selvästi myös rannikon suunnasta sisämaahan kuljettaessa. Suomenlahden rannikkoseutu voitaisiin vesistöhistoriallisin perustein ulottaa nykyistä hieman pohjoisemmaksi, Litorinameren korkeinta rantaa noudattelevaksi tasankolaaksojen vyöhykkeeksi. Merivaiheen rannan ylä- ja pohjoispuoliset selännealueet rajautuvat Salpausselkään, jonka rinteiltä useimmat Uudenmaan harjut ja joet saavat alkunsa.

Itämeren rannansiirtyminen kuvastuu selvästi esihistoriallisen ja vielä myöhemmänkin asutuksen

21 Tammisaaren Nothamnin Bylandetilta tunnetaan kaksi pronssi- tai rautakautista (1500 eKr. –1150 jKr.) röykkiötä, jotka kertovat saaren varhaisesta asutushistoriasta.

sijoittumisessa. Kivikaudella pyyntiä harjoittaneet yhteisöt seurailivat rantavyöhykkeitä ja myöhemminkin asutus on suosinut vesistöjen varsia. Aikanaan rannikkoviivaa noudatelleet asuinpaikat sijaitsevat maankohoamisen seurauksena nykyisin kymmeniä metrejä merenpinnan yläpuolella ja monissa tapauksissa varsin kaukanakin nykyiseltä rannikolta. Kivikautisia asuinpaikkoja onkin todettu erityisesti sisämaasta tai rannikkokuntien pohjoisosista.

Vanhin mesoliittisen kivikauden rannikkoasutus on sijoittunut Ancylusjärven rannoille, jotka ovat ulottuneet syvälle sisämaahan Uudenmaan keski- ja pohjoisosiin. Mesoliittisen Suomusjärven kulttuurin (8300–5100 eKr.) loppuvaiheessa on jo eletty Litorinameren aikaa. Sen korkeimmat rannat sijaitsevat nykyisin maankohoamisen seurauksena Läntisellä Uudellamaalla runsaat 40 metriä meren pinnan yläpuolella (Hatakka & Glückert 2000; Siiriäinen 1973), keskisellä Uudellamaalla 30–35 metriä meren pinnasta (Hyvärinen 1999) ja itäisellä Uudellamaalla noin 25–28 metrin korkeudella (Miettinen ja muut 1999). Meri on vielä pronssikaudella (1500–500 eKr.) ulottunut kauas sisämaahan työntyviin murroslaaksoihin, mikä on tehnyt rannikkoviivasta hyvin polveilevan ja rikkonaisen. Lukuisista merenlahdista on rautakauden loppuun mennessä muodostunut jokilaaksoja, joita erottavat suurehkot moreenikallioselänteet ja harjujaksot.

Rautakautisista ja keskiaikaisista rantakorkeuksista on toistaiseksi hyvin vähän tutkimustietoa, ja niiden arvioinnissa on yleensä käytettävä las-

kelmia nykyisestä maankohoamisnopeudesta. Se on läntisimmällä Uudellamaalla noin 4 mm (Hatakka & Glückert 2000), Helsingin seudulla 3 mm (Hyvärinen 1999) ja itäisellä Uudellamaalla noin 2 mm (Miettinen ja muut 1999) vuodessa. Maankohoamisen takia rautakauden alun (500 eKr.) rantaviiva on Tammisaaren seudulla (10 m mpy) hieman korkeammalla kuin Pernajassa (5 m mpy). Rantavaiheiden rekonstruoinnissa on otettava huomioon myös laskelmiin sisältyvä epävarmuus, joka saattaa esihistoriallisia tilanteita tarkasteltaessa tarkoittaa muutamia metrejä tai satoja vuosia.

Muinaisten merivaiheiden synnyttämät muodot ovat vaikuttaneet suuresti myöhemmän agraari-asutuksen sijoittumiseen. Rantakerrostumat erotuvat selänteiden ja laaksojen välisinä vaihettumisvyöhykkeinä, joiden maasto on usein loivasti kumpuilevaa ja pienipiirteistä. Kerrostumien maaperä, yleensä hietaa tai hiesua, on helposti muokattavaa. Pronssi- ja rautakautiset pellot sijoittuvat todennäköisesti juuri näille muinaisrantakerrostumille. Varsinaiset laaksot ovat yleensä hienojakoisten savikoiden peittämiä.

Varhaisin agraariasutus

Jokilaaksoilla ja järvisuilla on ollut suuri merkitys asuinpaikkojen valinnassa. Erityisesti jokisuut, koskipaikat, vuonomaaiset lahdet ja savikkolaaksojen reunavyöhykkeet ovat houkuttelleet väkeä. Lohjan järvisuudulla erityisesti saaret ja vesistöjen

22 Karjaan Lepinjärven rannoilla on Uudenmaan tihein rautakautisten muinaisjäännösten keskittymä ja lukuisia perinnemaisemiakin. Brobackan kalliokedoilla kasvaa useita arkeofyyttejä. Alueella on ollut asutusta ajanlaskun alusta 1900-luvulle. Nykyisin se on hoidettu muinaisjäännös ja perinnemaisema.

väliset kannakset ovat olleet suosittuja asuinpaikkoja jo kivikaudella.

Keski- ja Itä-Uudellamaalla tiheimmin asuttuja ovat juuri pohjois-eteläsuuntaiset jokilaaksot, Vantaanjoki, Keravanjoki, Sipoonjoki, Mustijoki, Porvoonjoki, Ilolanjoki, Forsbynjoki ja Taasianjoki. Länsi-Uudellamaalla Pohjanpitäjänlahti sekä siihen laskeva Karjaanjoki eli Mustionjoki ovat olleet keskeisiä asutukselle ja liikenteelle. Varsinainen asutuspesäke on kuitenkin muodostunut Karjaan Lepinjärven ympäristöön, josta on helposti päässyt sekä Salpausselälle että merelle Kungån vesistöreitillä pitkin.

Karjanhoito ja mahdollisesti myös viljanviljely on ainakin Keski- ja Itä-Uudellamaalla tunnettu ehkä jo vasarakirveskulttuurin eli nuorakeraamisen kulttuurin aikana (3200–2350 eKr.). Ajanjakson asuinpaikkoja tunnetaan runsaasti erityisesti Kirkkonummelta, Espoosta ja Lapinjärveltä. Kaikkien ympäristöissä on ollut laajoja meren- tai järvenrantamatalikkoja, joita on voitu hyödyntää niittyinä ja laitumina. Kiukaisten kulttuurin (2350–1500 eKr.) aikana Uudellamaalla on löytöjen perusteella todennäköisesti jo harjoitettu maanviljelyä.

Siitepölytutkimuksissa vanhimmat merkit laiduntamisesta Uudellamaalla on ajoitettu pronssikauden keskivaiheille, noin 3000 vuoden taakse. Sipoossa tehdyissä siitepölytutkimuksissa pronssikauden kerrostumista on havaittu äkillinen hiilipitoisuuden ja katajan osuuden nousu, mikä on tulkittu laidunmaiden raivaukseksi (Sarmaja-Korjonen 1992). Samanaikaisesta viljelystä ei ole saatu

varmoja todisteita. Rannikon väestöryhmien piirissä meripyyynnillä on voinut olla edelleen hallitseva rooli talouden perustana.

Pronssikauden (1500–500 eKr.) asuinpaikkoja tunnetaan Uudeltamaalta vähän, mutta ajanjaksolle ajoitettuja hautaröykkiöitä tavataan lähes koko rannikkokaistaleella. Niitä esiintyy varsinkin jokisuiden edustalla kohoavilla kallioilla ja vuonomaisissa merenlahdissa sekä saaristossa. Röykkiöitä on erityisesti Tammisaaren saaristorannikolla ja Porvoonjokisuun edustalla avautuvilla rantakallioilla ja saarilla. Vain harva jäännös on kuitenkin tutkittu, ja osa näistä kivistä kasatuista röykkiöistä saattaa olla yhtä hyvin rautakaudelta tai sitä myöhemmältäkin ajalta.

Rautakauden alussa, esiroomalaisella ajalla (500 eKr. – 50 jKr.), asuinpaikkojen määrä on Länsi-Uudenmaan rannikolla lisääntynyt huomattavasti, Itä-Uudellamaalla asutusta on vain Porvoon seudulla. Asutuksesta tai ainakin tilapäisestä oleskelusta kertovia irtolöytöjä on saatu talteen myös Pernajasta ja Sipoosta.

Saviastioissa näkyvä kivi- ja pronssikautinen perinne todistaa vahvasta asutusjatkuvuudesta. Ajanjaksolla yleisesti käytetty keramiikka on nimetty Espoossa sijaitsevan Morbyn löytöpaikan mukaan. Keramiikkaa tunnetaan ainakin Karjaalta, Pohjasta, Kirkkonummelta, Espoosta, Vantaalta, Helsingistä ja Porvoosta (Edgren 1999b). Esiroomalaista aikaa voidaan pitää läntisen Suomen agraarimaiseman kehittymisen kannalta merkittävänä vaiheena, sillä karjanhoito ja maanviljely on näiden vuosisatojen

aikana vakiintunut koko rannikkovyöhykkeen elinkeinoksi.

Uudeltamaalta on tavattu esiroomalaiselta ajalta varmuudella viljelyyn ja karjanhoitoon liittyviä esineistöäkin, kuten työkaluja ja jauhinkiviä. Tunnetuin on Pernajan Malmsbyn kauppiaan tai sepän kätöksiksi tulkittu löytö, johon sisältyy keihäänkärkien ja kirveiden lisäksi viikate ja neljä sirppiä (Edgren 1996). Myös eläinten pidosta on konkreettisia todisteita, sillä Espoossa ja Porvoossa sijaitsevilta asuinpaikoilta on tavattu naudan (*Bos taurus*) ja sian (*Sus scrofa*) luita (Edgren 1999b). Viljalajien osalta ei ole tarkkoja tietoja, mutta ajanjaksolle ominainen lajiston monimuotoisuus ja sekaviljely on ollut mahdollista täälläkin.

Asuinpaikkojen ympäristö on yleensä soveltunut hyvin muokkausviljelyyn, mutta asuinpaikkojen lähistöltä tavatut röykkiöryhmät kertovat voimakkaasta raivauksesta. Monissa on todettu hautauksia, mutta laajat ryhmät voidaan tulkita myös viljelyjäänöksiksi. Läntiseltä Uudenmaalta tunnetaan tällaisia röykkiökeskittymiä erityisesti Pohjanpitäjänlahden rannoilta, Tenholasta (nyk. Tammisaarta), Karjaan Mustionjokilaaksosta sekä Lohjan järviolueelta (Forsén & Moisanen 1995).

Röykkiöryhmät kuvastavat intensiivistä maankäyttöä. Se näkyy myös siitepölyanalyysissä, joissa on havaittu selviä ja luonteeltaan pysyviä muutoksia kohti entistä avoimempaa maisemaa (mm. Sarmaja-Korjonen 1992). Jokilaaksojen ja järvisuutujen moreenimaiden reheviä lehtoja onkin ehkä tuolloin laajamittaisesti raivattu pelloiksi ja niityiksi lyhyen kaskivaiheen jälkeen. Maa-alan raivaus viljelytarkoituksiin on ollut jatkuvuutta korostava investointi, mikä on todennäköisesti heijastunut myös maanomistusta ja hallintaa koskeviin käsitteisiin. Arkeologisissa tutkimuksissa on korostettu esiroomalaisen ajan maatalousyhteisöjen omavaraisuutta (mm. Edgren 1999b).

Rautakauden asutustyhjiö?

Ajanlaskun alun tienoilla eteläisen Suomen asutuksessa on jälleen tapahtunut muutoksia. Hautauksiin on alettu panna aiempaan verrattuna selvästi enemmän esineistöä, ja asuinpaikkojen määrä on vähentynyt romahdusmaisesti. Roomalaisajalta (0–400 jKr.) lähtien kalmistoista on muodostunut rautakauden asutuksen tärkein indikaattori. Suomen rautakautta koskevat käsitykset perustuvatkin pitkälti kalmistoihin sekä niiden ase- ja korulöytöihin.

Läntisellä Uudellamaalla on arkeologisten löytöjen perusteella ollut vielä 300-luvulla varsin vank-

kaa asutusta. Karjaalla erityisesti Lepinjärven rannalle on muodostunut asutuskeskittymä (Forsén & Moisanen 1995). Muita asutuspesäkkeitä on ollut Tenholassa ja Mustionjokilaaksossa. Itäisellä Uudellamaalla arkeologisesti todettavaa asutusta on jatkunut vain Porvoon seudulla (Edgren 1996).

Roomalaisajan jälkeisestä asutuksesta tiedetään hyvin vähän, sillä rautakauden keskivaiheille (400–700 jKr.) ajoitettuja kalmistoja ei Uudeltamaalta tunneta. Alueella on toki voinut olla jonkinlaista toimintaa, jopa asutustakin. Siitä kertovat muutamien esinelöydöt, joita on saatu talteen erityisesti vesireittien varsilta. Löytöjen vähäisyys on outoa, koska maankäyttö on Uudellamaalla ollut jo vuosisatoja intensiivistä. Tilanne on erikoinen, sillä samoina vuosisatoina naapurialueilla Varsinais-Suomessa ja Hämeessä asutusta indikoivien kalmistojen määrä lisääntyy selvästi.

Nykyisessä tutkimustilanteessa on todettava, että Uudellemaalle ei ole rautakauden alun jälkeen muodostunut Varsinais-Suomen, Satakunnan tai Hämeen jokilaaksojen järviolueiden kaltaisia asutuskeskittymiä. Tärkeimpinä selittäjinä on pidetty Uudenmaan maantieteellistä ja ilmastollista sijaintia sekä erityisluonnetta hämäläisten nautinta-alueena.

Uusimaa on maaperä- ja ilmasto-olojensa puolesta nykyisin Suomen suotuisimpia maatalousalueita, mutta varhaista viljelyä ajatellen mahdollisuudet ovat voineet olla olennaisesti heikommat. Solantie (1992) on pitänyt voimakkaasti vaihtelevia lumi- ja routaoloja asutuksen leviämisen kannalta merkittävänä tekijänä. Rannikon ja sisämaan pohjoisosien selännevyöhykkeitä olisi hänen mukaansa asutettu ja otettu viljelykseen varsin myöhään, koska ne ovat ilmastollisesti epäedullisia. Erityisesti rukiin talvehtimiseen liittyvä riski on ollut niin suuri, että seudut eivät ole houkutelleet asukkaita. Sen sijaan läntiset sisämaan osat (Länsi-Uudenmaan keidas) olisi asutettu varhain ja jatkuvasti, koska ne ovat ilmastoltaan reuna-alueita selvästi suotuisampia ja soveliaita viljanviljelyyn.

Arkeologinen materiaali viittaa siihen, että rautakauden alussa yhteydet Baltiaan heikentyivät ja lisääntyivät lännen suuntaan. Länsirannikon ja Hämeen järviolueen asutus voimistui selvästi 400-luvulta lähtien ja muodosti perustan nuoremman rautakauden asutukselle ja keskiaikaiselle kylämuodostukselle. Uudellamaalla tätä jatkumoa ei ole voitu osoittaa, vaan rannikon kylien on katsottu syntyneen vasta ruotsalaisen uudisasutuksen tuloksena. Poikkeuksen muodostavat Karjaa ja Tenholan alue, joissa on arkeologisten löytöjen perusteella ollut asutusta 700–1000-luvuilla (Forsén & Moisanen 1995). Muutos näkyy myös siitepöly-

23 Rautakautinen hautalatomus Karjaa Brobackan pähkinälehdossa. Nelisivuiset latomukset ovat yleisiä Uudellamaalla 200–400-luvuilla. Tähän latomukseen on luultavasti haudattu vielä viikinkiajallakin (800–1050 jKr.).

analyyseissä, esimerkiksi Sipossa esiroomalaisen ajan kerrostumissa selvänä näkyvät viljelyn merkit taantuvat ajanlaskun alun jälkeen eikä alueella sen jälkeen näy lähes tuhanteen vuoteen mitään jälkiä ihmisen toiminnasta (Sarmaja-Korjonen 1992).

Uudenmaan pohjoisosat ovat vielä historiallisella ajalla liittyneet tiiviisti Hämeeseen. Monet tutkijat ovat pitäneet seutua rautakauden loppupuolella hämäläisten nautinta-alueena, jossa olisi harjoitettu organisoitunutta eränkäyntiä ja mahdollisesti kaukokaskeamistakin. Alueen käyttö olisi ollut laaja-alaista ja liikkuvaa, minkä vuoksi vakituista ja pysyvää asutusta olisi muodostunut. Salpausselän tuntumasta lähtevät joet ja muut vesireitit olisivat olleet tärkeitä sisämaata ja rannikkoa yhdistäviä reittejä. Rannikoille jokisuihin olisi voinut rautakauden lopulla muodostua kauppa- ja markkinapaikkojakin. Hämeen merkitys saa tukea arkeologisesta aineistosta, sillä alueen harvat löytöpaikat ovat juuri sisämaahan johtavien vesireittien varsilta. Mitään intensiivisestä kaupankäynnistä todistavia jäännöksiä tai löytöjä ei kuitenkaan ole tavattu (ks. esim. Edgren 1996).

Viime vuosien tutkimuksissa on saatu yhä enemmän viitteitä siitä, että Uusimaa ei ollut kokonaan autio rautakauden viimeisinä vuosisatoina. Sipoon pienistä lammista (Sarmaja-Korjonen 1992) ja Inkoon Orslandetilta (Alenius ja muut 2004) tehtyjen siitepölyanalyysien mukaan rannikkoalueella on harjoitettu viljelyä merovingiajalta (600–800 jKr.) eteenpäin. Tutkimuksen tulokset on tulkittu osoitukseksi kiinteästä ja jatkuvasta peltoviljelystä ja siihen liittyvästä karjanhoidosta. Aiemmissä tutkimuksissa myös Espoossa ja Kirkkonummella on todettu merkkejä intensiivisestä viljelystä viimeistään 800-luvulta lähtien (Tolonen ja muut 1979; Vuorela 1999).

Viikinkiajalta (800–1050 jKr.) alkaen on enemmän merkkejä asutuksestakin. Keski- ja Itä-Uudeltamaalta on erityisesti sisämaata ja rannikkoa yhdistäneitten jokireittien varsilta ja niihin yhteydessä olevien järvien rannoilta saatu talteen joitakin viikinkiaikaisia löytöjä. Asutusnimistön perusteella on esimerkiksi oletettu, että Sipooseen olisi sisämaan vanhan hämäläisasutuksen nautinta-alueelle viikinkiajalla tai viimeistään 1100-luvulla asettautunut maataviljelevää väestöä (Kepsu 2001). Suomalaisperäistä, keskiaikaa edeltävää asutus- ja viljelynimistöä on todettu muualtakin, esimerkiksi Tenholassa, Karjaalla, Espoossa ja Vantaanjoen laaksossa. (Orrman 2003a.)

Uusimaa syntyy

Esihistoriallisen ajan loppu ja keskiajan alku on erittäin mielenkiintoinen ajanjakso Uudenmaan asutushistoriassa, koska alueelle on todennäköisesti muutettu eri suunnista. Voimakkain muutto-aalto tuli Ruotsista ja kesti 1100-luvulta 1300-luvun alkuun (Lindkvist 2002). Yleisimmän käsityksen mukaan kyse on ollut itsenäisten talonpoikien ryhmistä, jotka muuttivat maahan omatoimisesti (Meinander 1983; Lindkvist 2002). Muutamat tutkijat ovat kuitenkin halunneet korostaa keskushallinnon ja aateliston roolia asuttamisessa (ks. Haggrén & Jansson 2004).

Kuningas Maunu Erikinpoika edistikin asutus-toimintaa antamalla 1300-luvun alkupuolella luvan asettua metsiin, jos omistajat eivät niitä itse käyttäneet. Tämä viittaa osaltaan alueiden aikaisempaan hallintaan ja käyttöön. Onkin esitetty, että hieman ennen ruotsalaisten ekspansiota Läntiselle Uudellemaalle olisi muuttanut väestöä Varsinais-

Suomesta sekä Keski- ja Itä-Uudellemaalle Hämeestä. Tämä asutus olisi ulottunut jokilaaksoja pitkin rannikolle saakka (Orrman 2003a).

Viime aikoina erityisesti nimistön tutkijat (ks. Huldén 2001) ovat päätyneet siihen, että Ruotsista saapuneet uudisasukkaat suuntautuivat aluksi pääasiassa saaristoon ja rannikoille. Ruotsinkielisen asutuksen alue olisi vähitellen laajentunut, kun rannikon vähäisempi suomalaisasutus olisi omaksumun uuden valtakielen.

Ruotsalaisasutuksella on joka tapauksessa ollut suuri merkitys agraarimaiseman muotoutumiseen. Asutuksen sijoittumiseen vaikuttaneita tekijöitä ei ole selvitetty kovin perusteellisesti, mutta Orrmanin (1987; 2003a) mukaan väestöryhmät levittäytyivät keskiajan kuluessa muinaisen Litorinameren peittämälle vyöhykkeelle. Ne eivät kuitenkaan olisi edenneet sisämaahan rantalinjan yläpuolelle, koska alueilla yleiset kerralliset lustosavet eli glasiaalisavet olivat selvästi raskaampia ja työläämpiä muokata kuin uudelleen kerrostuneet litorinasavet. Malli korostaa maaperän ja teknologian merkitystä, mutta asuinpaikkojen valintaan ovat todennäköisesti vaikuttaa monet muutkin tekijät.

Keskiajan alun asutuksesta on saatu tähän mennessä hyvin vähän arkeologisia todisteita. Viime vuosina Hangossa ja Espoossa tehdyissä kaivaus- tutkimuksissa on kuitenkin paljastunut merkkejä 1200–1300-luvun kylätonteista. Saman ajanjakson asuinpaikka on myös Tammisaaren Snappertunas- sa sijaitseva Kullåkersbacken, joka on autoitunutkin jo keskiajan lopulla (Haggrén ja muut 2003; Alenius ja muut 2004; Haggrén & Jansson 2004). Lisäksi Inkoon kirkon ympäristön kaivauksissa on tavattu asuinpaikka, joka on ajoitettu 1100–1200-lukujen taitteeseen (Jäkärä & Taivainen 2005).

Uudenmaan varhaiselle agraariasutukselle on ominaista suuri alueellinen vaihtelu, erityisesti rannikon ja sisämaan välillä. Rannikolla on vaikutteita saatu ainakin etelästä ja lännestä, pohjoisosissa sisämaasta Hämeen suunnalta. Sisämaan asutuskeskusten vaikutus on rautakaudella ulottunut jokilaaksoja pitkin rannikolle, ehkä saaristoon saakka. Läntisellä Uudellamaalla rajavyöhykkeeksi on ehdotettu Lohjanjärven ja Hiidenveden välimaastoa (Forsén & Moisanen 1995). Itä-Uudenmaan osalta on hämäläisten lisäksi korostettu myös karjalaisten merkitystä rautakauden lopun ja varhaisen keskiajan liikehdinnässä (mm. Edgren 1996.)

Keskiajan alussa rannikkoalueilla oli ruotsalaista ja mahdollisesti myös suomalaista väestöä, mutta pohjoisosat olivat historiallisten lähteiden valossa edelleen hämäläisten hallussa. Keski-Uusimaa on ollut vielä keskiajalla hyvin harvaan asuttua eikä 1300–1500-luvuilla alkanut uudisasutukseen

ollut kovin voimallista. Siiriäisen (1983) käsityksen mukaan esimerkiksi Tuusulan seudulle ei olisi vielä 1200-lukuun mennessä muodostunut kiinteää maatalousasutusta. Vihdin, Karkkilan ja Nurmijärven ja Tuusulan alueella asutus on vielä 1600-luvulla keskittynyt pääasiassa järvien rannoille.

Uudenmaan sisäosat poikkeavat viljelyhistorialtaan rannikkovyöhykkeestä. Ylänköalueilla agraaritalous on pitkään perustunut pelto- ja kaskiviljelyn yhdistelmään. Kaskiviljelystä löytyy yleensäkin Uudellamaalla runsaasti tietoja. Historiallisella ajalla kaskiviljelyä on harjoitettu Keski-Uudellamaalla, mm. Nurmijärven pohjoisosissa Salpausselän eteläpuolisella alueella, jonka savihiesu- ja hietamaat ovat soveltuneet havupuuvältaisen metsän kaskeamiseen huuhtamenetelmällä (Solantie 1992). Espoossa, Inkoossa ja Tammisaaren Tenholassa on poltettu kaskia vielä myöhään 1800-luvun lopulle, syrjäseuduilla jopa 1900-luvun alkuun saakka (Solantie 1992; Pykälä & Bonn 2000). Länsi-Uudellamaalla kaskeamisen lopettamiseen vaikutti erityisesti ruukkien rakentaminen 1600-luvulta alkaen, sivuelinkeinona myös tervanpoltolla on ollut merkitystä.

Historiallisiin karttoihinkin on vielä 1700-luvulla usein merkitty kaskimaita tai kaskiviljelyyn soveltuvia maita. Myös nimistöön sisältyy runsaasti kaskikulttuurin muistoja. Solantien (1992) mukaan kaskiviljelyllä olisikin voitu tasoittaa epävakaasta ilmastosta johtuvia peltoviljan satovaihteluita. Kaskiviljelyyn on voinut liittyä myös maaperän raivausta. Nurmijärveltä ja Tuusulasta tunnetaan röykkiöitä, joiden ajoitus tai asutushistoriallinen merkitys on selvittämättä. Tuusulan Ruotsinkylän röykkiöistä osa saattaa tutkimusten perusteella olla hautaröykkiöitä (Siiriäinen 1983).

24 Lohjanjärvi on Uudenmaan suurin järvalue.

Lohjanjärvi kuuluu Karjaanjoen vesistöön, joka on muodostanut rautakaudella ja keskiajalla tärkeän vesireitin Vanajan Hämeen ja rannikon välillä. Ilmastoltaan, maaperältään ja kasvillisuudeltaan suotuisalla alueella on erityisesti kallioketoja (vihreä rajaus) sekä kivikautisia (oranssi) ja rautakautisia (punainen) muinaisjäänöksiä. Lohjansaaressa kasvaa myös tummatulikukka (tähti). Sininen korkeuskäyrä (40 m mpy) vastaa kivikautista, Litorinameren aikaista rantalinjaa. Rautakauden rantaviiva on todennäköisesti ollut muutamia metrejä nykyisen järvenpinnan yläpuolella.

25 Siuntionjokeen laskevan Kirkkojoen eli Kyrkån laakso edustaa eteläistä viljelyseutua. Laakso kuuluu Degerbyn–Pikkalanjoen–Palojoen maisema-alueeseen sekä valtakunnallisesti merkittävään Suintian kartanon kulttuurihistorialliseen ympäristöön. Kuvan keskellä metsäselänteellä kohoavat Siuntion Fårträskin maakunnallisesti arvokkaat kalliokedot. Pellon reunassa näkyvällä metsikkökumpareella on sijainnut Gammelbyn kylätontti.

Perinnemaisemien suhde asutus- ja maankäyttöhistoriaan – tietokantakyselyt

Perinnemaisemat ja maisemarakenne

Uudenmaan maisemarakenteelliset ominaispiirteet kuvastuvat hyvin perinnemaisemien biotoopeissa. Huuhtoutuneella rannikkovyöhykkeellä on runsaasti kallioketoja. Jatkuva maankohoaminen on synnyttänyt rannikolle laajoja rantaniittyjä. Selänteitä reunustavien vaihettumisvyöhykkeiden pienipiirteisessä kallio-moreenimaastossa on myös paljon hakamaita ja metsälaitumia. Perinteisen maankäytön kannalta jokilaaksoilla on ollut sisämaassa yhtä suuri merkitys kuin merenlahdilla rannikolla.

Uudenmaan perinnemaisemat ovat jakautuneet maantieteellisesti varsin epätasaisesti. Valtaosa kohteista sijaitsee Lohjan järvisuudulla, Tammissaaren saaristossa ja Mustionjokilaaksossa. Lohjan suurta määrää on selitetty alueen kalkkivaikutteisella kallio- ja maaperällä sekä suotuisilla ilmastoloilla, Tammissaaren saaristossa merenranta- niittyjen laidunnus taas on jatkunut perinteisenä nykypäivään saakka (Pykälä & Bonn 2000). Niiden osalta on otettava huomioon jo edellä esitetty korkea etsintäintensiteetti. Keski- ja Itä-Uudellamaalla perinnemaisemia on toisaalta pitkään asutetuissa jokilaaksoissa, toisaalta aivan rannikkoviivan tuntumassa. Länsi-Uudenmaan pohjoisosissa perinnemaisemia on myös kuivattujen järvien rannoilla. Rannikolla useimmat sijaitsevat pitkissä meren-

lahdissa (Gennarbynlahti ja Pohjanpitäjänlahti) tai jokisuissa (Snappertuna, Pernaja), jotka ovat vielä rautakaudella tai keskiajalla olleet suojaisia merenlahtia.

Kohteiden absoluuttisia korkeustietoja ei ole inventoinneissa määritetty, mutta korkeusmallista tehdyn laskennan perusteella ne sijaitsevat keskimäärin 32 metriä meren pinnan yläpuolella. Alimmat ovat meren pinnan tasossa ja ylimmät 150 m mpy. Valtaosa näyttää sijoittuvan Litorinameren korkeimman rannan tuntumaan tai hieman sen alapuolelle.

Maisema-alueryhmän esitykseen sisältyvillä valtakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla sijaitsee kaikkiaan 38 kohdetta eli 13 % Uudenmaan arvokkaista perinnebiotoopeista.¹² Valtakunnalli-

¹² Uudenmaan perinnemaisemat -julkaisussa (Pykälä & Bonn 2000:58) mainittujen 27 kohteen lisäksi maisema-alueilla sijaitsee 11 muuta kohdetta Inkoosta (1), Pernajasta (3), Pukkilasta (2), Ruotsinpyhtäältä (2), Siuntionjoesta (2) ja Tammissaaresta (1). Lisäksi valtioneuvoston 1995 periaatepäätökseen sisältyvillä alueilla Mustionjokilaakson kulttuurimaisemat, Vantaanjokilaakso sekä Pohjanpitäjänlahti (liittyy Fiskars-Antskogin aluerajaukseen) on kaikkiaan parikymmentä perinnemaisemaa. Kohteet sijaitsevat Karjaan, Pohjan, Helsingin ja Vantaan alueilla. Kaikki mukaan lukien Uudenmaan arvokkaista perinnebiotoopeista peräti 20 % sijaitsee valtakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla, kun luku julkaisussa on vain 9 %.

sesti merkittävässä kulttuurihistoriallisissa ympäristöissä tai niiden välittömässä läheisyydessä sijaitsee noin 80 perinnemaisemaa¹³ eli 28 % kohteista. Valtakunnallisesti arvokkaita perinnebiotooppeja näillä alueilla esiintyy hieman keskimääräistä enemmän. (Ks. liitetaulukko.)

Perinnemaisemat ja muinaisjäännökset

Perinnemaisemien suhdetta varhaisimpaan asutushistoriaan voidaan selvittää tarkastelemalla kohteiden maantieteellistä yhteyttä asutukseen ja maankäyttöön liittyviin muinaisjäännöksiin. Inventoinneissa muinaisjäännösten sijainti ilmoitetaan pisteinä tai aluerajauksina. Muinaisjäännöksen laajuus arvioidaan tavallisimmin näkyvien rakenteiden ja topografian perusteella. Ainoa luotettava laajuuden määrittelytapa on kaivaus tai systemaattinen koekaivaus, mutta siihen on vain harvoin mahdollisuutta. Kohteiden paikannuksiin liittyykin yleensä aina epävarmuutta.

Muinaisjäännösrekisterissä kohteet on ilmoitettu keskipistekoordinaattina¹⁴. Pistemäinen koordinaattitieto on eräänlainen signaali, joka kertoo paikalla olevasta kohteesta, muttei mitään sen laajuudesta tai rajautumisesta. Sijaintitarkkuudeksi on ilmoitettu ± 20 m, mutta käytännössä paikannuksessa saattaa mittaustavasta ja -ajankohdasta riippuen olla huomattavasti suurempikin vaihtelu. Analyysissä muinaisjäännöksille on laskettukin sijaintisäde, joka ulottuu 100, 200 tai 500 metrin päähän kohteen keskikoordinaatista. Ympyräleikkauksen kattama alue kuvaa pistetietoa paremmin muinaisjäännöksen laajuutta ja sijaintiin vaikuttaneita tekijöitä. Puskuri ei kuvaa todellis-

ta tilannetta, mutta sen avulla voidaan mallintaa muinaisjäännöksen kuvastaman asutuksen lähiresurssialue. Perinnemaisemien ja muinaisjäännösten välistä yhteyttä on tässä tapauksessa arvioitu laskemalla biotooppirajauksen ja puskurin välinen etäisyys. Kohteiden maantieteellistä suhdetta on tämän jälkeen arvioitu vielä karttakuvasta, sillä toisiaan lähelläkin sijaitsevat kohteet voivat kuulua aivan erilaisiin ympäristöihin. Tietokantakyselyjen tulokset on ilmoitettu kohteittain liitetaulukossa (Liite).

Kohteiden yhteys on määritelty seuraavasti:

etäisyys enintään 500 metriä

perinnemaisema ja muinaisjäännös sijaitsevat melko lähellä toisiaan – yhteys mahdollinen

etäisyys enintään 200 metriä

perinnemaisema ja muinaisjäännös sijaitsevat hyvin lähellä toisiaan – yhteys melko todennäköinen

etäisyys enintään 100 metriä

perinnemaisema ja muinaisjäännös sijaitsevat samassa ympäristössä – yhteys hyvin todennäköinen

Taulukossa 4 on listattu muinaisjäännösten lähitöllä sijaitsevien perinnemaisemien jakautuminen arvoluokituksen mukaisesti ja verrattu sitä kaikkien perinnemaisemien kokonaisjakaumaan. Taulukon prosenttiluvut kuvaavat kunkin arvo/etäisyysluokan kohteen suhteellista osuutta kaikista etäisyysluokan kohteista.

Taulukon mukaan muinaisjäännösten läheisyydessä sijaitsevien perinnemaisemien jakauma noudattaa pääpiirteissään kokonaisjakaumaa. Muinaisjäännöksen lähiympäristössä (< 100 m) sijaitsevien perinnemaisemien joukossa on suhteessa hieman enemmän valtakunnallisesti arvokkaita kohteita. Valtakunnallisesti arvokkaista perinnemaisemista

Taulukko 4.

Muinaisjäännöksen lähellä sijaitsevien perinnemaisemien jakautuminen kohteiden etäisyyden ja biotoopin arvoluokituksen mukaan. V = valtakunnallisesti arvokkaat kohteet, M = maakunnallisesti arvokkaat kohteet, P = paikallisesti arvokkaat kohteet.

perinnemaiseman ja muinaisjäännöksen välinen etäisyys enintään m	v	%	m	%	p	%	yhteensä	osuus kaikista perinnemaisemista (lkm = 289) %
100	4	14	10	36	14	50	28	10
200	5	14	12	34	19	52	36	13
500	13	15	27	32	46	53	87	30
kokonaisjakauma (lkm = 289)	28	10	92	32	169	58	289	

¹³ Luku perustuu numeerisen aineiston perusteella tehtyyn laskentaan, jonka mukaan 74 perinnemaisemaa sijoittuu valtakunnallisten alueiden sisään. Julkaisun (Pykälä & Bonn 2000) mukaan kohteita olisi 80. Siinä mainituista kohteista 14 ei kuitenkaan sisälly aluerajauksiin. Toisaalta listasta puuttuu kymmenen kohdetta.

¹⁴ Muinaisjäännösten aluerajauksia on alettu digitoida 2000-luvulla, mutta aineistoa on toistaiseksi satunnaisesti vain muutamista kunnista.

26 Pernajan Labbyn asutus on keskiajalla sijoittunut matalan merenlahden poukamaan, laajojen rantaniittyjen tuntumaan. Nyt niillä laiduntaa lihakarja.

(28) runsaat 46 % sijaitsee alle 500 m etäisyydellä muinaisjäännöksestä. Kohteista neljä liittyy kiinteästi muinaisjäännökseen (etäisyys <100 m).

Porvoon Linnamäki on edustava esimerkki valtakunnallisesti arvokkaasta perinnebiotoopista, joka on myös valtakunnallisesti merkittävä muinaisjäännöksestä. Valtakunnallisesti arvokkaiden Lohjan Painiemen kallioketojen ja Vainiolan niittyjen sekä Tammisaaren Backan laitumien läheisyydestä tunnetaan myös muinaisjäännökseksi. Backan laitumet ulottuvat Kalkholmenin saarelle, josta tunnetaan kalkkiuuneja.

Maakunnallisesti arvokkaita perinnebiotooppeja ovat muun muassa Karjaan Brobackan keto, joka sijaitsee laajan rautakautisen ja historiallisen muinaisjäännöksestä alueella, Sipoon Sibbesborgin keskiaikaisen linnoituksen rinteessä oleva kallioketo, Lohjan Ranta-Sepän niitty, jolla on todettu mahdollisesti rautakautinen rökkiöryhmä, Sipoon Hindsbyn niitty, joilla on historiallisella ajalla rakennettuja vesimyllyjä. Paikallisesti arvokkailta

biotoopeilta tunnetaan useita muinaisjäännökseksi. Niistä voidaan mainita Lohjan Sjöskullan rautakaudelle tai keskiajalle ajoitetut rökkiöt, joiden viereinen biotooppi tunnetaan Osuniemen niittynä. Lohjan Biskopsnäsin kalliokedoilta tunnetaan rökkiöitä (Keinumäki), jotka mahdollisesti ajoituvat rautakaudelle. Pohjassa sijaitsevan Torbyå-kernin lammaslaitumen niittyjen ja kallioketojen yhteydessä sijaitsee 500 metrin säteellä lähekkäin neljä rautakautiseen asutukseen viittaavaa muinaisjäännöksestä (Torbybacken 1–4).

Taulukon 5 perusteella suurin osa muinaisjäännökseksi sijaitsee perinnemaisemissa, joiden päätyyppi on kallioketo tai niitty. Kallioketoja näyttää olevan muinaisjäännöksestä läheisyydessä poikkeuksellisen paljon, metsälaitumia keskimääräistä huomattavasti vähemmän. Monissa kohteissa esiintyy useita eri tyyppisiä perinnebiotooppeja, mikä kuvastaa ympäristöjen ja maankäytön monimuotoisuutta. Kedot korostuvat vertailussa ehkä osittain sen takia, että niihin on arkeologis-

Taulukko 5.

Muinaisjäännöksestä lähellä (< 500 m) sijaitsevien perinnemaisemien arvoluokitus biotooppityypeittäin.

++ = selvästi enemmän, - = vähemmän, 0 = ei juuri eroa

Päätyyppi	V	M	P	lkm	%	ero kokonaisjakaumaan
kallioketo	5	11	16	32	38	++
keto	2	2	1	5	6	-
niitty	1	5	20	26	30	0
joenrantaniitty	-	-	1	1	1	0
järvenrantaniitty	-	2	1	3	3	0
merenrantaniitty	3	2	1	6	7	-
haka	1	5	4	10	12	0
metsälaidun	1	1	1	3	3	--
Yhteensä	13	27	45	86	100	

27 Siuntion Gammelbyn keskiaikainen kylätontti sijaitsee peltojen ympäröimällä kumpareella, suuren selänteen reunavyöhykkeessä. Seudun vanhimpiin kuuluvan kylän tonttimaa on autoitunut 1900-luvun alkuun mennessä.

sa inventoinneissa kiinnitetty yleensä enemmän huomiota kuin puustosiin alueisiin. Hakamailta ja metsälaitumilta tavataan erityisesti viljelyalojen ja laidunten raivaukseen liittyviä jäännöksiä, joita on Suomessa alettu kartoittaa vasta viime vuosina.

Taulukosta 6 nähdään, että 30 % perinnemaisemista sijaitsee ympäristöissä, joista tunnetaan 500 metrin säteellä muinaisjäännös. Joka kymmenes perinnemaisema sijaitsee käytännössä samassa ympäristössä kuin muinaisjäännös. Vastaavasti runsaat 6 % esihistoriallisista muinaisjäännöksistä sijaitsee enintään 500 metrin etäisyydellä jostakin perinnemaisemasta. Perinnemaisemien lähellä on joissakin tapauksissa useitakin muinaisjäännöksiä.

Uudenmaan rautakautiset jäännökset ajoittuvat pääasiassa ajanjakson alkupuolelle (500 eKr.–300 jKr.). Niistä 15 % sijaitsee 500 metrin säteellä jostakin perinnemaisemasta. Perinnemaisemarajauksen sisällä tai sen välittömässä läheisyydessä todetuita esihistoriallista muinaisjäännöksistä peräti 68 % on rautakautisia. Tulos vahvistaa aiemmin esitettyjä käsityksiä perinnemaisemien ja nimenomaan rautakautisten muinaisjäännösten kiinteästä yhteydestä.

Perinnemaisematyyppijakauma huomioon ottaen voidaan päätellä, että tavallisin perinnemaiseman ja muinaisjäännöksen yhdistelmä Uudellamaalla on kalliokedolla sijaitseva rautakautinen kivirakenne. Perinnemaisemien läheisyydestä tunnetaan usein varsinkin rannikolla ja jokisuilla myös pronssikautisia röykkiöitä. Jokilaaksoissa ja sisämaan järviolueilla, esimerkiksi Askolassa ja Lohjalla, niiden läheisyydessä saattaa olla useitakin kivikautisia asuinpaikkoja.

Kunnittain tarkasteltuna Karjaalla perinnemaisemien ja muinaisjäännösten maantieteellinen yhteys on selvä, sillä yli 60 % perinnemaisemista sijaitsee lähellä muinaisjäännöksiä. Runsaasti muinaisjäännöksiä perinnemaisemien lähellä on myös Lohjalla ja Tammisaaressa. Tammisaaren Kullan ja Bonäsholmenin (Kullan kedot ja Bonäsholmenin niitty) ympäriltä tunnetaan kahden kilometrin säteellä kaikkiaan viitisentoista muinaisjäännöstä. Muinaisjäännös voi myös kattaa koko perinnemaiseman tai perinnemaisema voi muodostaa osan muinaisjäännöksestä. Tällaisia paikkoja ovat topografialtaan voimakaspiirteiset ja alueeltaan laajahkot muinaislinnat, Tammisaaren Raaseporin linnanrauniot, Sipoon Sibbesborg ja Porvoon Linnamäki.

Taulukko 6.

Perinnemaiseman läheisyydessä sijaitsevien muinaisjäännösten jakauma etäisyysluokan ja ajoituksen mukaan.

etäisyys m	kaikki, lkm = 1516	esihistorialliset	rautakautiset	rautakautisten osuus % esihistoriallisista (lkm = 1219)
100	29	25	17	68
200	42	36	21	59
500	89	75	36	48

Perinnemaisemat ja vanhin kyläasutus

Uudenmaan kylätietokanta-aineiston ansiosta osassa tutkimusaluetta on voitu selvittää myös perinnemaisemien yhteyttä vanhimpiin kylätontteihin (750 kylätonttia). Kylätonttien paikanus (pistetieto) on useimmissa tapauksissa tehty karttatyön perusteella, ja sijaintitarkkuudeksi on arvioitu parhaimmillaan 100 metriä. Toisaalta on huomattava, että ison kylän tonttialueen laajuus tai leveys on saattanut hyvinkin olla yli 100 metriä. Perinnemaisemien ja kylätonttien yhteyttä on muinaisjäännösten tapaan tutkittu vertailemalla kohteiden sijaintia toisiinsa. Etäisyyden tarkastelussa on käytetty muinaisjäännösten tapaan puskureita. Kylätonttien kokoa ei ole tutkittu, mutta siihen ovat oletettavasti vaikuttaneet ainakin topografiset tekijät ja talojen määrä. Myös etäisyysluokkien määrittely vastaa muinaisjäännösten tarkastelua. Tässäkin tapauksessa yhteyttä on tarkasteltu myös kartalta. Kyselyjen tulokset on ilmoitettu liitetäulukossa.

Taulukon 7 mukaan puolet kylätietokantojen alueella olevista perinnemaisemista sijaitsee enintään 500 metrin säteellä kylän tonttimaasta. Kolmannes sijoittuu itse kylätontteille tai niiden välittömään läheisyyteen. Kylätontteja voi olla saman perinnemaiseman läheisyydessä useitakin. Kylätontteista vastaavasti 12 % sijaitsee jonkin perinnemaiseman lähiympäristössä.

Perinnemaisemien ja kylätonttien välinen yhteys näyttää tutkimusaineiston mukaan olevan Länsi-Uudellamaalla hieman tiiviimpi kuin muualla. Siellä yli 60 % perinnemaisemista sijoittuu vanhimpien kylätonttien tuntumaan ja 37 % suoraan kylätontille. Helsingin ja Vantaan osalta tulos on samansuuntainen, sillä 13 perinnemaisemasta peräti kahdeksan liittyy johonkin kylätonttiin. Itä-Uudellamaalla kylätonttien lähelle sijoittuu 43 %

perinnemaisemista, mutta vain 14 % kylätontille. Asutushistoriallisia tulkintoja ajatellen ero on kiinnostava. Itä-Uudenmaan tulokseen saattaa kuitenkin vaikuttaa lähdeaineisto ja tarkastelutapa, joka on ollut muita osia karkeampaa ja yleispiirteisempää.

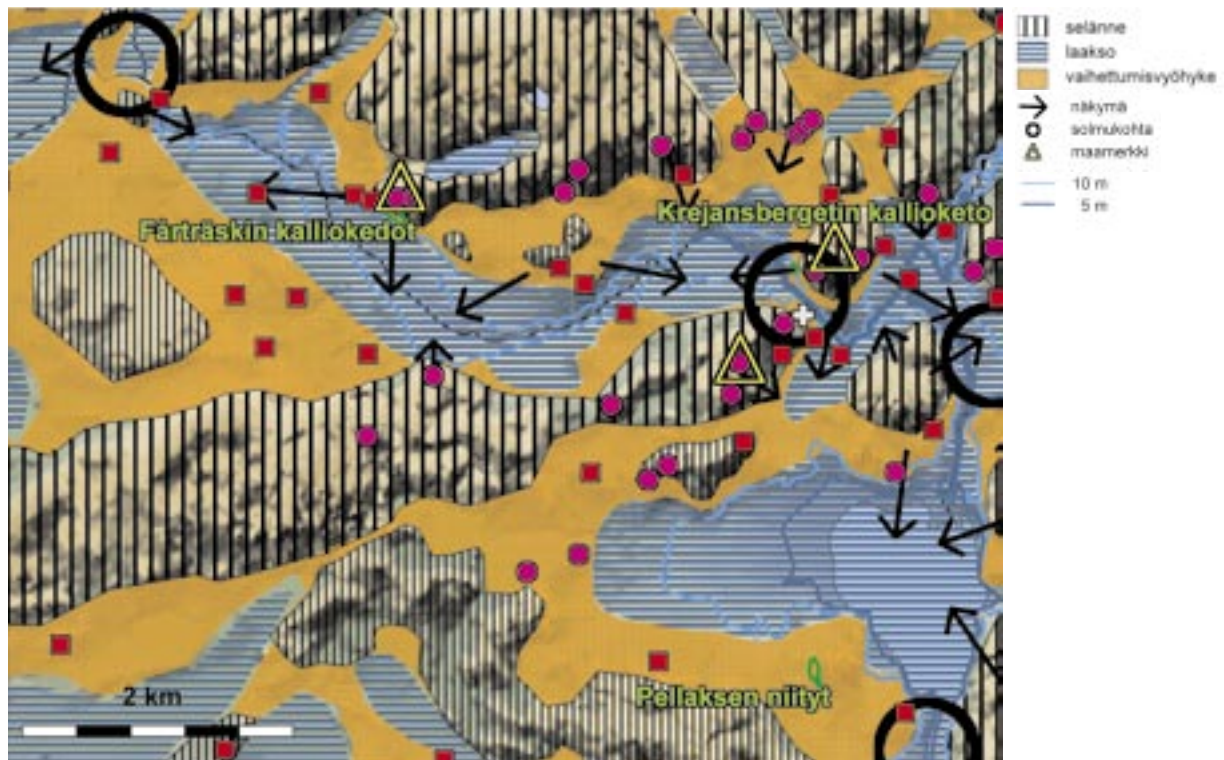
Uudenmaan perinnemaisemien ja kylätonttien välistä yhteyttä voidaan perustella myös ympäristötekijöillä. Uudellamaalla on keskimääräistä enemmän kallioketoja ja kalliokumpareet ovat tunnusomaisia nimenomaan pihapiireissä ja vanhoissa kylämiljöissä. Keskiaikaisilla, osittain tai kokonaan autioituneilla kylätontteilla tai niiden välittömässä läheisyydessä sijaitsevia, valtakunnallisesti arvokkaita perinnemaisemia ovat muun muassa Tammisaaren Kesubölen katajaketo, Nothamnin Bylandetin laitumet ja Danskogin katajaniitty. Kylätonttiaineiston kattaman alueen ulkopuolelta voidaan mainita Vihdin Ryönän laitumet, joiden tuntumasta tunnetaan Vanjoen Skotin ja Ryönän tontti.

Maakunnallisesti arvokkaista perinnemaisemista kylätontteilla sijaitsevat ainakin Hangon Tvärminnen kylän kedot, Inkoon Backavikenin niityt Backan kylän vanhalla tonttimaalla. Pohjan Mörbyn laitumien luoteispäässä on sijainnut Sunnavikin tonttimaa ja Siuntion Fårträskin kalliokedot ovat olleet osa Gammelbyn kylän tiluksia. Kirkkonummen Abramsbyn laitumien sisäpuolella sijaitsevat Vittkarsin ja Kvasborgin tonttimaat. Vantaan Westerkullan kartanon entisillä laitumilla on ollut vähintäänkin kaksi Västersundomin kylän tonttia. Vantaan Voutilan kalliokedot ovat osaa Vinikbyn ja Stobbackan kylämäkeä. Sipoon Löparön laitumet on puolestaan rajattu lähes täsmälleen Löparön kyläkumpareen mukaisesti.

Taulukko 7.

Perinnemaisemat ja keskiaikaiset kylätontit. Kohteiden jakautuminen etäisyyden ja biotoopin arvoluokituksen mukaan. Prosenttiluvut kuvaavat arvoluokan kohteiden osuutta kaikista mainitulla säteellä sijaitsevista kohteista.

perinnemaiseman ja kylätontin välinen etäisyys enintään m	v	%	m	%	p	%	yhteensä	osuus aineiston kaikista perinnemaisemista (lkm = 168) %
100	6	15	11	27	24	58	41	24
200	7	13	13	23	36	64	56	33
500	9	11	19	22	58	67	86	51
Kylätonttitietokantojen alueella olevien perinnemaisemien (= 168) arvojakauma	15	9	38	23	115	68	168	
kokonaisjakauma (n = 289)	28	10	92	32	169	58	289	

28 Siuntionjokilaakson maisemarakenne ja kulttuuriympäristö.

Siuntionjokeen laskeva Kyrkån eli Kirkkojoki saa alkunsa Salpausselän rinteiltä. Maisemarakenne on voimakkaasti suuntautunut. Suuret moreeni- ja kallioselänteiden rajaamat murroslaaksot ovat Litorinameren savikkokerrosten peittämiä. Asutus on perinteisesti sijoittunut selänteiden ja laaksojen väliselle vyöhykkeelle, rinteiden juureen tai pienille kumpareille. Laaksosta tunnetaan runsaasti muinaisjäännöksiä (ympyrät), jotka ajoittuvat pronssikaudelta keskiajan alkuun. Seudulla on myös ollut paljon kyliä (neliöt). Niiden tonttimaista osa on säilynyt näihin päiviin saakka.

Maiseman monumentaaliset mittasuhteet ovat houkutelleet jo pronssikauden ihmistä, sillä muinaista merenlahtea (10 m mpy) reunustaneiden selänteiden laelta tunnetaan useita hautaröykkiöitä. Maisemarakenteellisesti selänteitä voidaan luonnehtia maamerkeiksi, jotka ovat hallinneet ympäristöään. Röykkiöt ovat voineet muodostaa eräänlaisia maiseman hierarkkisia pisteitä, joista on ollut laaja ja kattava näkyvyys koko laaksoon. Meri on ulottunut laakson kaakkoisosaan vielä rautakaudella (5 m mpy). Siuntion keskiaikaisen kirkon (risti) ympäristö on esihistorialliselta ajalta saakka muodostanut tärkeän asutuksen, liikenteen ja yhteisöllisen toiminnan solmukohtan. Solaa reunustavilta korkeilta kallioilta tunnetaan Krejansbergetin pronssikautinen hautaröykkiöryhmä sekä Skällbergetin myöhäisrautakautinen tai varhaiskeskiaikainen muinaislinna. Alueen kolme perinnemaisemaa (vihreä rajaus), Färträskin kalliokedot, Krejansbergetin kalliokedot ja Pellaksen niityt liittyvät kiinteästi varhaiseen asutukseen.

Taulukko kertoo myös, että kylätonttien lähiympäristössä sijaitsevien perinnemaisemien joukossa on keskimääräistä enemmän valtakunnallisesti arvokkaita kohteita. Uudenmaan aineiston perusteella valtakunnallisesti arvokkaista perinnemaisemista ainakin 25 % sijaitsee kylätontin ytimessä. Pelkästään kylätonttitietokantojen aineistoon verrattuna suhde on peräti 60 %. Tulos on mielenkiintoinen, mutta tulkintoja tehtäessä on muistettava kohteiden pieni määrä.

Monet paikallisesti arvokkaiksi luokitelluista perinnemaisemista saattavat olla asutushistorialtaan varsin kiinnostavia. Niistä voidaan esimerkkeinä mainita Helsingin Kellarimäen keto Tomtbackan keskiaikaisella kylätontilla, Karjaan Storgårdin

haka Kudibyn kylässä tärkeän rautakautisen ja varhaiskeskiaikaisen vesireitin varressa, Kirkkonummen Sundsin kalliokumpareet jo 1200-luvulla mainitun Porkkalan kylätontin kohdalla, Lohjan Osuniemen (Orsnäs) niitty kylämäen rinteessä, Lohjan Biskopsnäsin kylän kalliokedot ja Pohjan Torbyäkernin lammaslaidun Torbyn kylän kallioilla. Monien yhteydestä tunnetaan myös muinaisjäännöksiä, ja kohteissa tulisi suorittaa tarkempia tutkimuksia arkeologisen merkityksen arvioimiseksi.

Arkeofyytit perinnemaisemissa

Perinnemaisema-aineiston kasvillisuustiedoista on poimittu mahdollisiksi arkeofyyteiksi tulkitut (Suominen & Hämet-Ahti 1993; vrt. Pykälä 2001) tummatulikukka (*Verbascum nigrum*), sikoangervo (*Filipendula vulgaris*), nurmilaukka (*Allium oleraceum*). Lajien esiintymistä on vertailtu kyselyin muinaisjäännösten ja kylätonttien sijaintiin. Etäisyys lähimpään kylätonttiin on tutkittu kaikista esiintymistä, vaikka kohteet olisivatkin varsinaisen kylätietokanta-aineiston ulkopuolelta. Uudenmaan aineistossa on yhteensä 33 perinnemaisemaa, joissa esiintyy jokin kolmesta lajista. Esiintymät on ilmoitettu liitetaulukossa.

Tummatulikukka on mainittu yhteensä 20 perinnemaiseman kohdalla. Sikoangervosta on havainto 6 kohteesta ja nurmilaukka on todettu 12 perinnemaisemasta. Neljästä paikasta (Helsinki Pitkälän keto, Inkoon Bastön niityt, Sipoo Sibbesborg, Tammisaari Kullan kedot) on havaittu kaksi lajia. Kaikki havainnot ovat vesistöjen varsilta, saaristosta (4), rannikkovyöhykkeeltä (12) mukaan luettuna jokisuut, järviolueelta (12) tai jokilaaksoista (5). Jokilaaksohavainnoistakin suurin osa on ollut vielä rautakaudella tai keskiajalla merenlahtia. Kolme jokivarren kohdetta, Helsinki Kellarimäen keto ja Pitkälän keto Vantaanjoella ja Pornaisten Myllykosken niitty Mustijoen Kirveskoskella, liittyy koskipaikkoihin.

Tummatulikukkaesiintymät ovat Sipoota ja Porvoota lukuun ottamatta Länsi-Uudeltamaalta, Helsingistä, Inkoosta, Karjalohjalta ja Lohjalta, Tammisaaresta ja Vihdistä. Havainnot painottuvat sisämaahan, sillä niistä valtaosa on peräisin Lohjanjärven ja Hiidenveden vesistöalueelta. Muualta lajia on tavattu lähinnä jokilaaksoista, muutamia myös rannikolta, mutta tiettävästi ei yhtään saariston kohteista.

Muinaisjäännöksiä tunnetaan 11 (55 %) tummatulikukan esiintymän läheisyydestä. Niistä kolme on keskiajalta (1200–1400-luku), viisi on ajoitettu rautakaudelle ja loput kivikaudelle. Keskiaikaiset kohteet ovat kaikki muinaislinna- tai linnoituksia (Tammisaari Raaseporin rinnenäityt, Sipoo Sibbesborg, Porvoo Iso Linnamäki). Lajin yhteys varhaiseen kyläasutukseen vaikuttaa varsin selvältä, sillä ainakin puolet esiintymistä on tonttimaalla. Kolmessa tapauksessa tummatulikukka kasvaa perinnemaisemassa, joka liittyy kiinteästi sekä kylätonttiin että rautakautiseen muinaisjäännökseen. Ne kaikki sijaitsevat eri puolilla Lohjanjärven rantoja (Paloniemen kalliokedot, Paavolan seuraintalon keto, Osuniemen niitty).

Sikoangervosta on havainto kuudesta kohteesta, kaikki läntiseltä Uudeltamaalta (Hanko, Inkoon, Karjaa, Tammisaari) jokseenkin kolmiomaiselta alueelta. Sikoangervohavainnot ovat selvästi merellisiä tai rannikollisia, sillä kaikki kohteet sijaitsevat saarissa tai merenlahtien niemissä. Nykyisin sisämaahan luettava Karjaan Storgårdin haka Kudibyn kylässä on sekin vielä keskiajalla sijainnut matalan merenlahden pohjukassa. Kolme paikoista (Skogsnäsetin keto, Storgårdin haka, Kullan kedot) on alueella, jossa on tiedossa useita erityyppisiä muinaisjäännöksiä rautakaudelta ja historiallisen ajan alusta.

Tvärminnessä sijaitsevaa Storängsbergetin kalkkivaikutteista kallioketoa lukuun ottamatta kaikki havaintopaikat liittyvät kiinteästi keskiaikaisiin kylätontteihin. Ainakin kaksi kylää voi olla peräisin jo rautakauden lopulta. Hangon Skogsnäsetin biotooppi liittyy Hangonkylän pohjoisiin tiluksiin, jotka rajautuvat matalaan merenlahteen. Eteläisemmän kylätontin kaivauksissa 2003–2004 on löydetty jäännöksiä 1200–1300-luvun asutuksesta (Jansson 2004). Karjaan Storgårdin hakaa vastapäätä, joen toisella puolella runsaan puolen kilometrin päässä sijaitsee Kulläkersbackenin asuinpaikka, jonka löytömaterialiin sisältyy keramiikkaa 1200–1300-luvuilta ja mahdollisesti myös rautakauden lopulta (Haggrén ja muut 2003).

Paimiossa tehdyn tutkimuksen mukaan sikoangervohavainnot eivät sijoitu suoraan kylätontteille, vaan niiden lähistölle ja nimenomaan kalmistojen tuntumaan. Tätä on selitetty sillä, että pihapiiri olisi liian tyypipitoista vähäravinteista kasvualustaa suosivalle lajille (Luoto & Seppä-Heikka 1993). Uudenmaan kylämiljöisiin liittyvien sikoangervojen osalta voidaan havaita samantapainen ilmiö; biotoopeilla saattaa olla kiinteä yhteys kylätonttiin, mutta sikoangervo kasvaa yleensä hieman erillään kartta-analyysin ja maastohavaintojen perusteella paikannetusta tonttimaasta.

Nurmilaukka on todettu ainakin 11 kohteesta (Hanko, Helsinki, Inkoon, Lohja, Pornainen, Sipoo, Siuntio, Tammisaari, Vantaa). Laji näyttää oletuksen mukaisesti liittyvän joko saariin, aivan rannikkoviivaan tai jokisuihin. Lohjalta Salpausselältä on ainoa sisämaan järviolueen esimerkki. Sisämaahan liittyy Pornaisista Mustijoen keskijuoksulla todettu Myllykosken niityn esiintymä.

Nurmilaukan kasvupaikkojen läheltä ei tunneta niin paljon muinaisjäännöksiä kuin tummantulikukan tai sikoangervon. Ainoastaan Siuntion Fårträsketin kallioketojen lähellä on pronssi- ja rautakautisia röykkiöitä (Fårträsk 1 ja 2). Sibbesborgin

rinteillä kasvaa kuitenkin nurmilaukka, mitä on pidettykin tärkeänä osoituksena lajin yhteydestä keskiaikaisiin linnoihin. Viiden läheltä tunnetaan vanhaa kyläasutusta. Silmiinpistäväntä on kuitenkin esiintymien (Tammisaaren Tvärminne, Alglo, Getskär ja Inkoon Bastö) sijainti vanhojen vesireittien varressa.

Jokireittien kasvupaikoista monet ovat koskien kohdalla, jotka ovat olleet vanhastaan liikenteellisesti keskeisiä ylitys- ja rantautumispaikkoja. Pornaisten havaintopaikalla on ollut mylly ja läheisen Kirveskosken kylässä veneveistämö (Aalto 2003). Tulos vahvistaa aiemmissa, mm. Seppäsen (1987) esittämiä käsityksiä nurmilaukan kasvupaikkojen liikenteellisestä merkityksestä, sillä kaikilla paikoilla on arkeologisia tai historiallisia merkkejä ihmisen liikkumisesta. Seppänen on tulkinnut Uudenmaan sisämaan kasvupaikat topografisin ja asutushistoriallisin perustein eränkäyntiin liittyviksi.

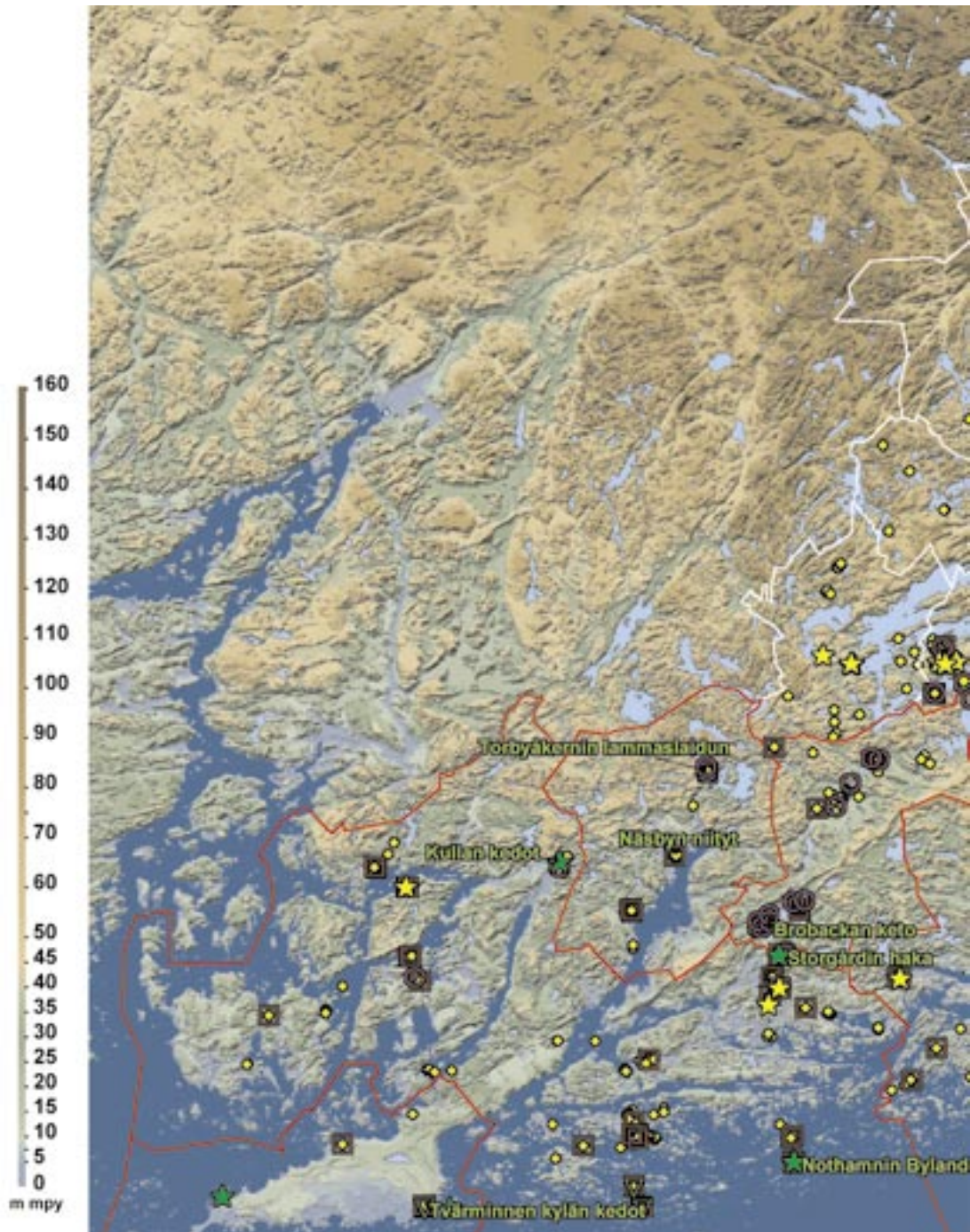
Kyselyn mukaan arkeofyytin sisältävistä perinnemaisemista 23 (70 %) sijaitsee 500 metrin säteellä kylätontista. Esiintymistä 16 on kylän tonttimaalta. Tunnetusta kylätontista etäämmälle jäävät ovat yleensä hyvin lähellä jotakin vanhaa maa- ja vesireittiä. Muinaisjäännöksiä liittyy 15 kohteeseen eli lähes puoleen kohteista. Muinaisjäännöksistä pääosa eli kymmenkunta on tulkittu rautakautiseksi, mutta vain muutamassa (Tammisaari Kullan kedot, Lohja Hiittisen niitty, Porvoo Linnamäki) tapauksessa paikalta on ajoitettavia löytöjä tai luonnontieteellisiä ajoituksia. Ne ovat kaikki rautakauden jälkipuoliskolta, lähinnä viikinkiajalta (800–1050 jKr.)

Hangon, Tammisaaren ja Inkoon merellisten kasvupaikkojen – kaikki keskiaikaisten kyläpaikkojen tuntumasta – maantieteellinen sijainti on asutus- ja liikennehistoriallisesti kiinnostava. Hankoniemen länsipäässä sijaitseva Hangonkylän Skogsnäset sekä Tvärminnen kylän ja Storängsbergetin kedot, Tammisaaren Alglo, Getskär ja Nothamn Bylandet sekä Inkoon Bastö sijoittuvat samalle vyöhykkeelle kuin keskiaikaisessa, ns. tanskalaisessa itineraariossa kuvattu purjehdusreitti. Kokoelma sisältyy noin vuoteen 1300 ajoitettuun asiakirjalähteeseen (Gallén 1993), mutta väylää eri reittivaihtoehtoineen on pidetty huomattavasti vanhempana.

Kokoelmassa kuvatun väylän kulku voidaan hahmottaa pääpiirteissään, mutta lähteessä mainituista Uudenmaan saariston etapeista on melko luotettavasti kyetty paikantamaan ainoastaan Hanko (Cuminpe/Hangethe), Jussarö (Juxaræ) ja Porkkala (Purkalæ). Etappijärjestyksen ja nimistön perusteella Lowicssund on sijoitettu Tvärminnen

tienoille, Karienkaskæ Elgön saariryhmään ja Horinsaræ/Hestø Inkoon Barösundin ja Orslandetin seudulle. Harvinaisena keskiaikaisena lähteenä reittikuvaus on kiinnostava, mutta sitä ei voida pitää suorana todisteena 1200–1300-lukujen asutuksesta tai satamapaikoista. On kuitenkin syytä panna merkille, että Porkkalan alueelta tunnetaan runsaasti nurmilaukkaesiintymiä (Pettersson 1942). Perinnemaisemista, esimerkiksi varsinaiselta Porkkalan kylätontilta (Sundsin kalliokumpareet), lajistta ei ole havaintoa.

29a ja 29b Perinnemaisemien läheisyydessä sijaitsevat rautakautiset muinajäännökset (ympyrät) ja keskiaikaiset kylätontit (neliöt) läntisellä Uudellamaalla. Arkeofyyttejä on todettu monista alueen perinnemaisemista. Karttaan on merkitty myös keskeisimmät tekstissä ja kuvissa esiintyvät kohteet.

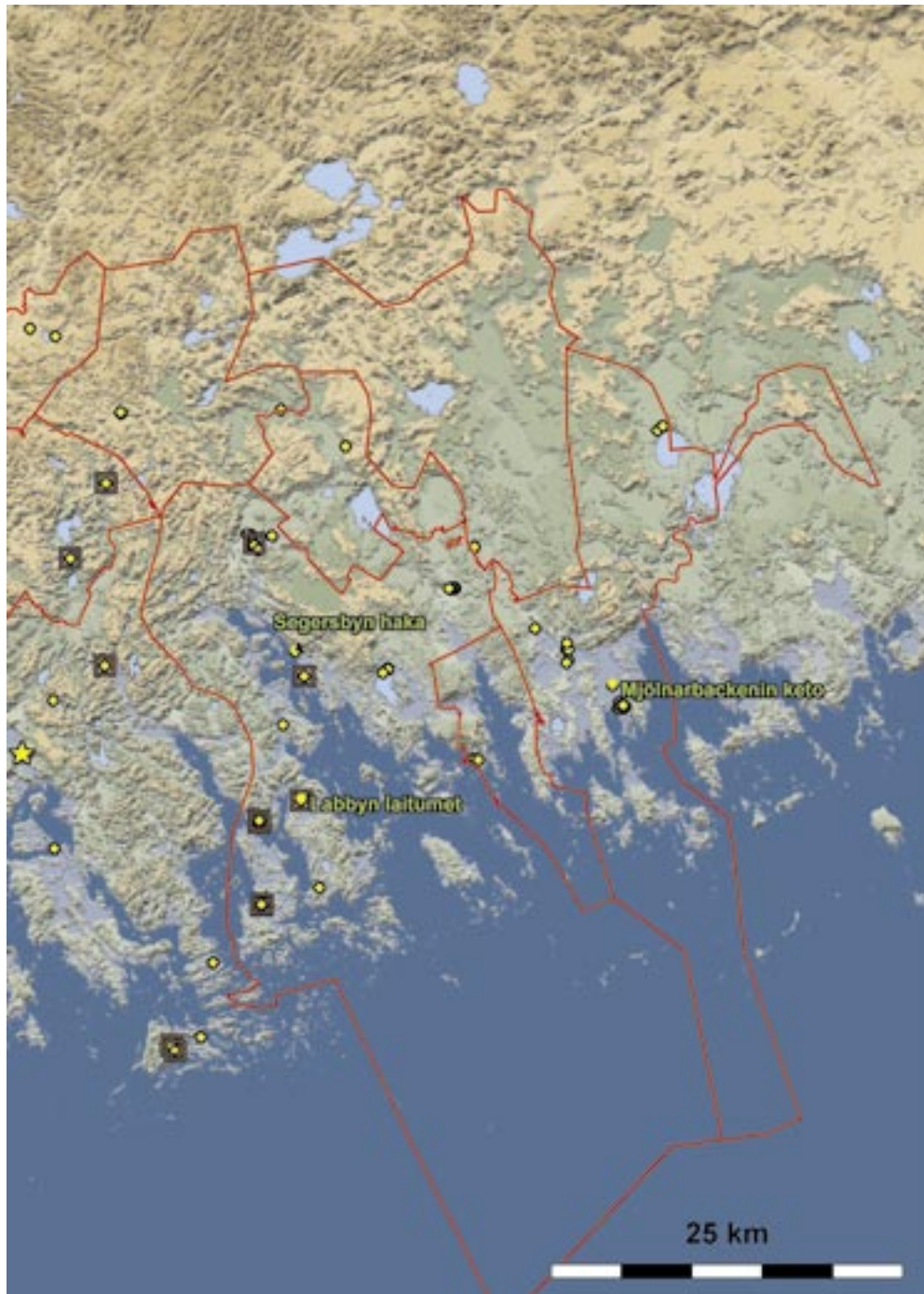

- ◆ perinnemaisema
- rautakautinen muinaisjäänös
- kylätontti
- ★ summatulikkukka
- ▼ nummilukka
- ★ sikoangervo

30a ja b Perinnemaisemien läheisyydessä sijaitsevat rautakautiset muinaisjäännökset (ympyrät) ja keskiaikaiset kyläntontit (neliöt) itäisellä Uudellamaalla. Arkeofyyttejä tunnetaan alueelta vain muutamista kohteista. Karttaan on merkitty myös keskeisimmät tekstissä ja kuvissa esiintyvät kohteet.

- ◆ perinnemaisema
- rautakautinen muinaisjäänös
- kylätontti
- ★ tummatulikkua
- ▼ numilaukka
- ★ sikoangervo

Yhteenveto tietokantakyselyiden tuloksista

Perinnebiotooppien ja asutuksen sijaintiin vaikuttavat maisemarakenteelliset perustekijät ovat pitkälti samankaltaisia. Molempia tunnetaan erityisen runsaasti alueilta, joissa on suotuisa paikallisilmasto ja kasvuedellytyksiltään edullinen maaperä. Suurin osa perinnemaisemista näyttää sijoittuvan Litorinameren korkeimman rannan tuntumaan. Merivaiheen aikaisia savikkoja alettiin ottaa viljelykseen rautakauden lopulla ja keskiajan alussa, mutta monia alueita oli todennäköisesti käytetty niittyinä jo rautakauden alussa.

Kyselyjen perusteella perinnemaisemia on eniten siellä, missä on ollut rautakauden alussa (500 eKr. – 0 jKr.) asutusta. Vähiten kohteita on löytynyt alueilta, joilta ei tunneta mitään merkkiä ihmisen liikkeistä ennen 1500-lukua.

Perinnemaisemien asutushistoriallisen merkityksen tutkimiseksi tarvittaisiin tietoja kohteista, joissa asutuksen jatkuvuus rautakaudesta keskiaikaan voidaan osoittaa arkeologisesti. Yleispiirteisesti tarkasteltuna Uudenmaan perinnemaisemat näyttävät keskittyvän samoille seuduille kuin vanhin kyläasutus. Kohteita, joiden lähistöltä tunnetaan kylätontin lisäksi rautakautiseen asutukseen liittyviä jäännöksiä, on melko vähän. Tällaisia alueita ovat Gennarbynlahden pohjukka Tammissaaren Tenholassa, Karjaan Lepinjärven ympäristö ja sen lasku-uoman Kungån ja Finbyn joen varsi, Mustionjokilaakso ja Siuntion Kyrkån laakso. Ryhmään voidaan liittää myös Lohjanjärven etelä- ja pohjoisrannan kohteet, jotka eivät sisälly kylätonttitietokantojen aineistoon.

Snappertunan kylän ja Raaseporin ympäristössä on runsaasti perinnemaisemia, mutta rautakautisesta asutuksesta ei ole tavattu selviä todisteita, sen sijaan alueella on saattanut olla intensiivistä kaupankäyntiä ja liikenteeseen liittyvää toimintaa jo keskiajan alusta lähtien (ks. esim. Haggrén ja muut 2003).

Perinnemaiseman yhteys kylätonttiin ja toisaalta kylätontin yhteys rautakautteen korostuu ehkä voimakkaimmin juuri läntisen Uudenmaan jokilaaksoissa ja järviolueella. Inkon Orslandetin tutkimukset (Alenius ja muut 2004) ovat osoittaneet, että saaristossa on harjoitettu viljelyä jo rautakaudella, vaikka asutuksesta ei ole toistaiseksi mitään kiistattomia arkeologisia todisteita. Maa- ja vesiliikenteen risteyspaikkana tärkeän Barösundin ja sen eteläpuolella sijaitsevan Orslandetin ympäristössä on kuitenkin useita keskiaikaisia kyliä ja hyvin säilyneitä perinnemaisemia.

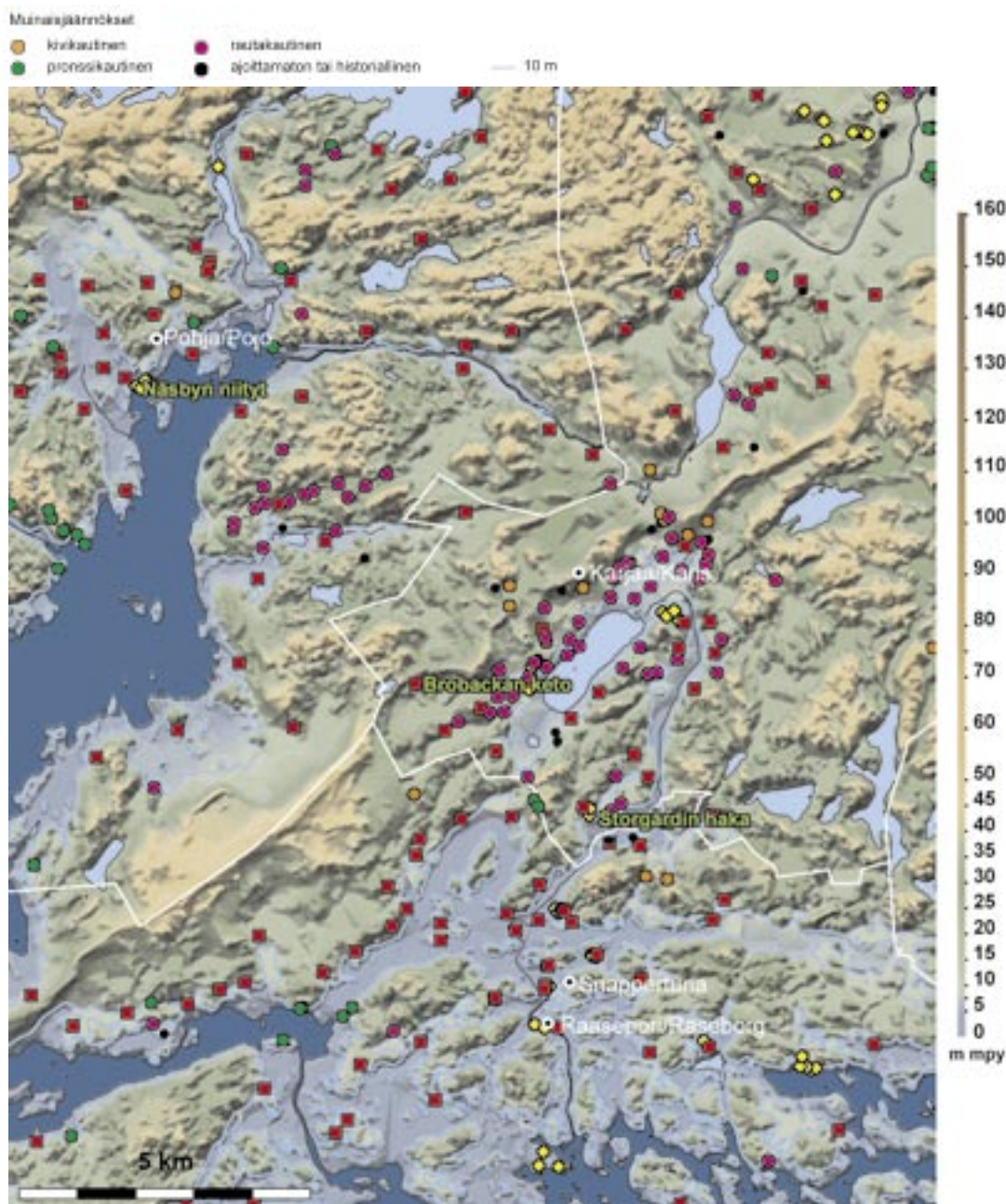
Keski- ja Itä-Uudellamaalla länsiosia vastaavia kokonaisuuksia tai keskittymiä on vain muutama. Helsingin Mellunkylän tiluksiin kuuluneet Itä-väylän niitty ja Linnavuorenpuiston keto sijoittuvat samaan miljööseen kuin varhaiskeskiaikaiseksi ajoitettu Vartiokylän linnavuori (esim. Heikkinen 2003). Itä-Uudeltamaalta tunnetaan niukasti rautakautisia löytöpaikkoja ja vain pari perinnemaisemaa, joihin liittyy kylätontti ja rautakautiseksi ajoitettuja irtolöytöjä. Esimerkkinä voidaan mainita Pernajanlahden rantavyöhykkeellä sijaitseva Segersbyn haka, jonka lähistöllä on pronssi- tai rautakautinen röykkiö sekä rautakautisen rahan¹⁵ löytöpaikka. Alueelta ei kuitenkaan ole todettu mitään merkkiä samanaikaisesta asutuksesta (Cleve 1956), ja raha on voinut joutua löytöpaikalleen historiallisellakin ajalla.

Ruotsinpyhtään Marbyn Nybackan laitumien ja merenrantaniittyjen läheisyydestä tunnetaan ajoitamattomia, mutta rautakautiseksi oletettuja röykkiöitä. Todennäköisemmin kyse on rakennuksenperustoista, peltojen ja laidunmaiden raivaukseen liittyvistä historiallisen ajan jäännöksistä. Perinnemaisemista kiinteimmin muinaisjäännöksiin liittyvät Sipoon Sibbesborg ja Porvoon Linnanmäki. Nämä muinaislinnat ovat keskiaikaisia, todennäköisimmin 1300-luvulta, mutta radiohiiliajoituksen perusteella Porvoon Linnamäellä on voinut olla toimintaa jo rautakauden lopulla.

Itäisen Uudenmaan jokilaaksojen perinnemaisemista (Vantaa, Askola, Pukkila) tunnetaan runsaasti merkkejä kivi- ja rautakautisesta asutuksesta. Kivikauden yhteisöjen toimeentulo on perustunut pyyntiin ja keräilyyn, ja asutuksen pysyvä tai pitkäaikainen vaikutus ympäristöön on ilmeisesti ollut vähäisiä. Siitepölytutkimusten valossa asuinpaikkojen ympäristöjä on luultavasti kuitenkin pidetty avoimena raivaamalla ja polttamalla, millä on voinut olla merkitystä myös kasvien säilymisen ja leviämisen kannalta (vrt. Pykälä 2001).

Uudenmaan sisämaan pohjoisimmissa osissa perinnemaisemien synty ulottuu asutushistoriallisiin perusteisiin enintään keskiajalle. Useimmat sijaitsevat kuitenkin järvien rannoilla ja sisämaata ja rannikkoa yhdistäneitten jokireittien varsilla, joista on myös saatu talteen harvat nuoremmalle rautakaudelle ajoitettavat irtolöydöt. Sisämaan keskiaikainen agraariasutus on myös saattanut selvästi poiketa rannikon peltoviljelypainotteisesta uudis-

¹⁵ Kansallismuseon kokoelmat KM 8078

31 Tammissaarella, Karjaalla ja Pohjassa perinnemaisemilla on pitkä historia.

Mustionjoen ja Pohjanpitäjänlahden laaksoihin raivatut röykkiöryhmät todistavat ihmisen vaikutuksesta ympäristöönsä runsaat 2000 vuotta sitten. Siitepölytutkimusten mukaan puustoa on raivattu voimaperäisesti ja maisema on muuttunut entistä avoimemmaksi. Karttaan on merkitty korkeuskäyrä, joka kuvaa rautakauden alun (500 eKr.) keskimääräistä rantaviivaa (10 m mpy). Merestä kuroutuneen Karjaan Lepinjärven (kuvan keskellä) rannalle ja sen lasku-uoman Kungsån varteen on alkanut muodostua tiivis asutuskeskittymä. Asutus on myöhemmin harventunut, mutta jatkunut rautakauden lopulle saakka. Keskiajalla alueelle on muodostunut kymmeniä kyliä (punaiset neliöt).

asutuksesta. Vantaan- ja Keravanjoen laaksoihin keskittyneet Nurmijärven, Tuusulan ja Keravan perinnemaisemat sijaitsevat viljelyhistoriallisesti erikoislaatuisella alueella, jolla on ilmeisesti vuosisatoja harjoitettu peltoviljelyn ohella kaskeamista. Runsaan nimistön lisäksi kaskiviljelyn konkreettisia muistoja saattavat olla lukuisat ajoittamattomat raivausröykkiöt, joita tunnetaan erityisesti Nurmijärveltä, Tuusulasta ja Keravalta. Kaskiviljelyyn liittyvien jäännösten inventointi historialliseen kartta-analyysiin yhdistettynä voisi tuoda uutta tietoa Keski-Uudenmaan perinnemaisemienkin maankäyttöhistoriasta.

Sisämaan varhaisinta maatalousasutusta jäljittettäessä arkeologista mielenkiintoa on Askolan Onkimaan kylän niityillä. Kylästä on tiedossa ainakin kaksi kuppikiveä, jotka ovat muualla Uudellamaalla hyvin harvinaisia. Kuppikivien ajoitus on vaikeaa, sillä niitä on käytetty sekä rautakaudella että historiallisella ajalla. Perimätiedon ja kotiseutukuvausten perusteella niille on voitu uhrata tautien parantamiseksi ja sato- ja karjaonnan varmistamiseksi vielä 1900-luvun alussa. Perinnemaiseman varhaisvaiheista jäännökset eivät siten tuokaan paljon lisätietoa. Kylä on kuitenkin mainittu jo 1500-luvulla ja jokivarren Onkimaan niittynä tunnetulla perinnebiotoopilla on historiallisten karttojen perusteella ollut mylly ainakin 1700-luvun alusta alkaen.

Kylätontteja on kaiken kaikkiaan tutkittu arkeologisesti varsin vähän. Joitakin kenttätutkimuksia on tehty erityisesti Uudellamaalla, muun muassa Hangossa, Vihdissä, Inkoossa, Espoossa, Vantaalla ja Pernajassa. Kaksi tutkimuksista liittyy perinnemaisemaan. Helsingin yliopiston arkeologian oppiaine on tehnyt tutkimuksia jo 1987 Vihdin Vanjoen kylätontilla, jonka koillispuolelta tunnetaan Ryönän laitumet, valtakunnallisesti arvokas perinnebiotooppi. Vuosaaren sataman maaliikenneyhteyksien rakentamisen yhteydessä on tehty kaivauksia Vantaan Västersundomiin kuuluneella Gubbackan autiotontilla, joka on perinnebiotooppina tunnettu nimellä Westerkullan kartanon entiset laitumet (osa-alue 1). Paikalta todettiin jäännöksiä ryhmäkylästä, joka on esinelöytöjen perusteella ollut käytössä ainakin 1400-luvulta 1500-luvulle. Kylä on autioitunut viimeistään 1600-luvulla, koska paikka on ollut autiona 1708 kartassa. Westerkullan kartanon laitumet on hyvä esimerkki perinnebiotooppien asutushistoriallisesta kytköksestä, sillä osa-alueella 2 sijaitsee toinen kylään kuulunut tonttima.

Arkeologisin menetelmin on mahdollista määrittellä ihmisen varhaisin toiminta paikalla, mikäli kenttätutkimuksissa saadaan talteen rakenteita,

löytöjä tai näytemateriaalia luonnontieteellisiin ajoituksiin. Vantaan Gubbackan kylätontin esimerkki osoittaa, että joissakin tapauksissa arkeologisin tutkimuksin voidaan saada lisätietoa perinnemaisemankin iästä. Mikäli alueella olisi tehty tarkka kasvillisuuskarttoitus ennen kaivauksia, olisi voitu pohtia esimerkiksi maankäytön intensiteetin vaikutusta lajistoon.

Gubbackan tutkimustulosten valossa vaikuttaa myös siltä, että varhain autioitunut asuinpaikka saattaa säilyä biotooppina vuosisatoja. Tätä havaintoa tukevat myös Helsingin yliopiston *Mereellinen perintömme – Vårt maritima arv* -hankkeen tutkijoiden kanssa Uudenmaan saaristossa yhteistyössä tehdyt kenttätutkimukset. Saariston kylistä ei juuri ole maanmittauskarttoja, jolloin asutuksen etsinnässä voidaan hyödyntää perinnemaisemaintventointien tuloksia. Tästä on hyvä esimerkki Tammissaaren Nothamn Bylandet, jonka pysyvä asutus on jo hävinnyt. Saarella on kuitenkin useita perinnebiotooppeja, joiden alueella erottuu runsaasti maankäytön jäännöksiä.

Kolmen esimerkkilajin perusteella tehty kysely arkeofyyteiksi tulkittujen lajien yhteydestä ihmisen varhaiseen toimintaan jättää edelleen avoimeksi kysymyksen kasvien alkuperästä. Ihmisen toiminnalla on joka tapauksessa ollut tärkeä merkitys kasvien säilymiseen nykyaikaan saakka. Tulosten mukaan tarkasteltuja lajeja voidaan tietyn varauksin käyttää indikaattorina etsittäessä merkkejä varhaiskeskiaikaisesta tai sitä vanhemmasta asutuksesta tai liikkumisesta. Koko aluetta ajatellen kolmesta lajista ehkä kiinnostavin on nurmilaukka, jonka kasvupaikat olisi Päijät-Hämeen esimerkin tapaan tarkastettava järjestelmällisesti.

Esimerkkejä Uudenmaan perinnemaisemista

Kohdekuvaukset

Kyselyiden ja kriteerien avulla Uudenmaan perinnemaisemien joukosta voitiin löytää yli kahdeksankymmentä kohdetta, joilla näyttää olevan selvä yhteys alueen varhaisimpaan asutus- ja maankäyttöhistoriaan. Maastokäynnit osoittivat, että perinnemaisemat ovat myös arkeologisesti kiinnostavia tutkimuskohteita. Asutus- ja maankäyttöhistoriallinen analyysi tehtiin viidestätoista kohteesta, mutta sopivia paikkoja olisi kymmeniä. Julkaisuun on valittu kahdeksan erityyppistä perinnemaisemaa eri puolilta Uuttamaata. Kohteet ovat esittelyjärjestyksessä:

Inkoo, Bastön niityt
Pohja, Näsbyn niityt
Siuntio, Fårträskin kalliokedot
Vihti, Ryönän laitumet
Karjaa, Storgårdin haka
Kirkkonummi, Sundsin kalliokumpareet
Ruotsinpyhtää, Mjölнарbackenin keto
Sipoo, Löparön lammaslaidun

Esimerkeiksi valituista kohteista kuvaillaan niiden sijaintia ja maastoa, rannansiirtymistä, topografiaa ja maaperätekijöitä sekä suhde valtakunnallisesti arvokkaisiin maisema-alueisiin ja merkittäviin kulttuuriympäristöihin. Kuvauksissa ei erikseen käsitellä biotooppien kasvillisuutta tai kasvilajistoa, vaan niiden osalta viitataan Uudenmaan perinnemaisemat -julkaisuun (Pykälä & Bonn 2000). Asutus- ja maankäyttöhistorian esittelyssä on keskitytty kohteiden esi- ja varhaishistoriaan sekä vanhimman historiallisen kartan informaatioon. Inventoinnin maastohavainnot on esitelty omana kokonaisuutenaan. Lopuksi kustakin kohteesta esitetään lyhyt tulkinta, jossa arvioidaan kohteiden arkeologista tutkimuspotentiaalia ja asutushistoriallista merkitystä.

Kohdekuvauksiin sisältyvät suurimittakaavaiset kartat, joissa kuvataan arkeologiset havainnot ja historiallinen maankäyttö suurimittakaavaisen tiluskartan perusteella. Neljä kohdetta on esitelty ortoilmakuvapohjalla, neljä peruskarttapohjaa (PerusCD) käyttäen. Myös kuvat alkuperäisistä historiallisista kartoista on liitetty mukaan.

Arkeologiset havainnot

★	löytöpaikka (irtolöytö, pintapoiminta tms.)
▨	arkeologisesti potentiaali vyöhyke (rakenteita tai löytöjä), ei kartoitettu
■	rakennusjäännös
□	kivirakenne, esim. röykkiö, latomus tai kiveys
○	maarakenne, esim. kuoppa tai kumpu
—	kiviaita
⋯	pengerrys, terassin törmä
- - -	polku, tienpohja
◇	kalkkiuuni

Historiallinen maankäyttö

■	asuinrakennus, tila
■	(talous)rakennus
✱ ✕	vesimylly, tuulimylly
□ ■	kylätontti, tonttimaa
■	pelto
■	kaali- tai hampumaa, humalatarha
■	puutarha
■	niitty
■	haka
■	kalliopaljastuma
■	kosteikko
—	vesiväylä, oja, joki
—	aita
—	polku
—	tie
—	silta
—	nuotanvetopaikka
◆	kaivo
+	rajakivi
- - -	rajalinja

Kohdekuvausten kartoissa
käytettyjen merkkien selitykset.

32 Inkoon Bastö on yksi parhaiten säilyneitä saaristotiloja. Rakennukset, pihapiiri ja lähiniityt muodostavat arvokkaan perinnemaiseman. Saarelta on tavattu myös hullukaali, nurmilaukka ja sikoangervo, jotka viittaavat varhaiseen asutukseen. Arkeologisia tutkimuksia alueella ei ole tehty.

Inkoo, Bastön niityt – hyvin säilynyt saaristotila

Maisemamaakunta: Suomenlahden rannikkoseutu
Valuma-alue/merialue: Siuntion–Inkoon merialue
Pinta-ala (ha): 3.5
Arvoluokka: V
Perinnemaisematyytit: **kallioketo**, niitty, keto

Sijainti ja maasto

Kohde sijaitsee Inkoon ulkosaaristossa Orsländetin kaakkoispuolella., Barösundista 5 kilometriä kaakkoon. Maisema on rikkonaista sisäsaaristoa. Bastö on melko pieni saari, jonka maastoa hallitsevat enimmäkseen mänty- tai sekametsää kasvavat, soisten painanteiden reunustamat kalliomoreenikohoumat. Matalan saaren korkeimmat kohdat nousevat keskimäärin vain 10 metriä meren pinnan yläpuolelle ja maisema on vielä keskiajalla ollut varsin rikkonaista. Bastön tila sijaitsee saaren lounaisosassa, jossa on kymmenkunta rakennusta pihapiireineen sekä niitä ympäröivät kedot ja niityt. Bastö sisältyy Barösundin (Inkoon läntinen) saariston valtakunnallisesti merkittävään kulttuurihistorialliseen ympäristöön (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993).

Asutus- ja maankäyttöhistoria

Saaresta ei tunneta muinaisjäännöksiä tai arkeologisia löytöjä. Bastön (Gåsans, Gåsas) tilalla on 1500-luvun lähteiden mukaan ollut useita taloja, mutta 1600-luvulla enää yksi tai kaksi (Brenner 1936). Bastön tilaan on Bylandetin pääsaaren lisäksi kuulunut myös muita Barösundin itäisiä saaria. Kokonaisuutta pidetään yhtenä parhaiten säilyneistä saaristotiloista Uudellamaalla (Härö 1993). Rakennusten ja intensiivisen maankäytön

rajaama alue on säilynyt lähes samanlaisena kuin se on merkitty 1783 tiluskarttaan¹⁶. Rakennukset on sijoitettu saaren eteläosaan muinaisen merenlahden reunamilla kohoaville kalliokumpareille.

Keskiajalla kallioiden väliin on jäänyt suojaisia poukama, jonka pohjukassa on ollut niityksi sopivaa kosteikkoa. Myöhemmin sitä on käytetty myös laitumena. Viljelyyn on raivattu pieniä peltotilkkuja sekä rakennusryhmän tuntumasta että siitä 200 metriä koilliseen olevasta pohjukasta, joka on nykyisin pääasiassa niittynä ja lammaslaitumena. Myös saaren koillisosaan on merkitty pieni peltotilkku. Kartan 1783 selityksen mukaan Bylandetilla kasvaa havupuuston ohella tammea. Kaikki viljelyyn ja laidunnukseen kelpaava maa on otettu käyttöön ja karjanlaitumia pidetään melko edullisina.

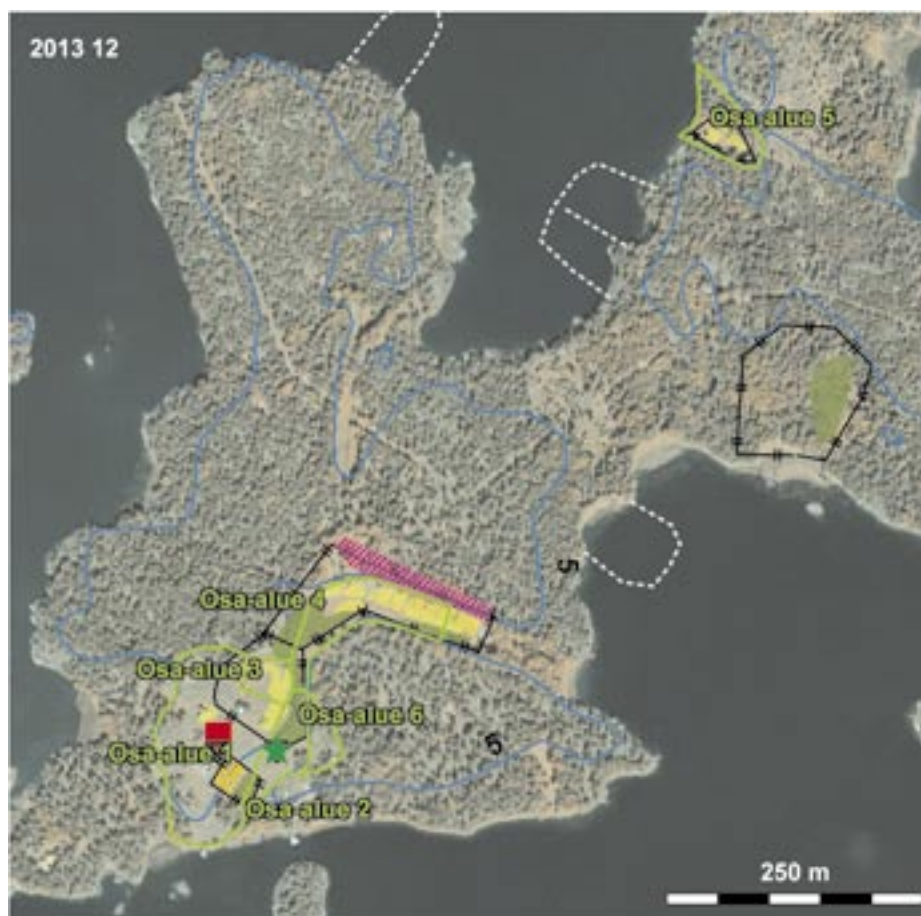
Perinnemaisemarajaukseen sisältyy 6 osa-alueita, jotka kattavat lähes kokonaan tilan rakennetun ympäristön ja intensiivisen maankäytön vyöhykkeet. Inventoinnissa on todettu useita arkeofyyteiksi tulkittuja lajeja. Päärakennusta ympäröivältä kallioiselta kedolta (osa-alue 1) tunnetaan mm. nurmilaukka (*Allium oleraceum*) sekä hullukaali (*Hyoscyamus niger*) – kyseessä on ainoa perinnemaisemaintventointien havainto hullukaalista Uudeltamaalta. Päärakennuksen itäpuoliselta niityltä (osa-alue 2) on mainittu muun muassa nurmilaukka (*Allium oleraceum*) ja sikoangervo (*Filipendula vulgaris*).¹⁷ Pihapiirin pohjoispuolinen niitty (osa-alue 4) on 1700-luvun kartan mukaan peltoa, joka ei ole ollut viljelyksessä enää 1950-luvun jälkeen.

¹⁶ Bastön tilukset on merkitty myös 1651–1652 ajoittuvaan Hans Hanssonin karttaan, ks. esim. Alenius ja muut 2004.

¹⁷ Maanomistajan mukaan sikoangervoa on todettu myös tammelehdon alueella (osa-alue 4).

33 Inkoo Bastö, tiluskartta 1783. Saarella on yksi talo. Kansallisarkisto Maanmittaushallituksen kartat, uudistukset (signum B12 4/1-2).

34 Inkoo Bastön niityt. Asutus ja maankäyttö 1783 tiluskartan perusteella. Maankäyttö on säilynyt lähes sellaisenaan vuosisatojen ajan. Pihapiirin pohjoispuolella sijaitsee tammimetsikön alue (osa-alue 4), jossa erottuu erilaisia kivirakennelmia. Merkkien selitykset sivulla 62.

35 Bastön tammiin on kiinnitetty huomiota jo 1700-luvulla. Metsikössä voi erottaa myös menneestä maankäytöstä muistuttavia raivausjäänöksiä.

Niityn reunassa kasvaa vanhaa tammilehtoa. Perinnemaisemaksi rajattu alue on suureksi osaksi avointa ja sitä on hoidettu niittämällä ja lampaita laiduntamalla. Niittynä oleva osa-alue 5 sijoittuu saaren koillisosaan ja rajautuu täsmälleen samalle kohdalle kuin 1783 kartan peltokuvio.

Inventointi ja tulkinta

Saarella ei tiettävästi ole aiemmin tehty arkeologisia tutkimuksia ja inventoinnissa 2003 haluttiin saada yleiskuva alueen tutkimuspotentiaalista ja säilyneisyydestä. Maastohavaintojen perusteella intensiivisin maankäyttö on rajautunut tilan piha-piiriin ja siitä koilliseen jatkuvan notkon länsi- ja pohjoisreunamille. Pohjoisemman asuinrakennuksen ympäristö (osa-alue 1 ja 3) sekä pohjoisosan vanhaa peltolohkoa reunustavat alueet (osa-alue 4), joissa todettiin useita rakennelmia ja vanhan maankäytön merkkejä. Havaintoja ei tässä yhteydessä tutkittu tarkemmin, mutta niiden perusteella alueella olisi perusteltua suorittaa jatkotutkimuksia.

Inventoinnin ja kartta-analyysin perusteella Bastön alue on erittäin hyvin säilynyt kokonaisuus. Topografian ja maaperän mukaan 1783 kartan maankäyttö saattaa kuvastaa huomattavasti vanhempaa, ehkä jo 1500-luvun tilannetta. Nykyinen, ehjänä säilynyt tilakokonaisuus heijastaakin todennäköisesti vuosisatoja kestänyttä pysyvyyttä rakennusten ja maankäytön sijoittelussa. Rakennuksiin tai maankäyttöön viittaavia jäljennöksiä on mahdollisesti sijainnut tilakeskuksen pohjoispuolisen tammilehdon alueella. Jäljennökset ja arkeofyytit kertovat suuresta arkeologisesta potentiaalista. Bastö liittyy myös läheisesti Orslandetiin, jonka siitepölytutkimuksissa vakiintuneen viljelyn ja laidunnuksen ja sen seurauksen maiseman avoimuuden

merkit alkavat jo 600-luvun lopulla ja jatkuvat katkeamattomina historialliselle ajalle saakka (Alenius ja muut 2004).

36 Näsbyn niittyjen maisema on säilynyt vielä avoimena, vaikka laidunnus on lopetettu. Valtakunnallisesti arvokkaan perinnemaiseman ja varhaisen kaupankäynnin muistomerkin hoito on jo aloitettu.

Pohja, Näsbyn niitty – markkinapaikka Pohjanpitäjänlahdella

Maisemamaakunta: Suomenlahden rannikkoseutu
Valuma-alue/erialue: Suomenlahden rannikkoalue
Pinta-ala (ha): 4.8
Arvoluokka: V
Perinnemaisematyytit: merenrantaniitty, **niitty**, **keto**, kallioketo

Sijainti ja maasto

Näsbyn niitty sijaitsevat Pohjanpitäjänlahden luoteisrannalla, noin kilometrin Pohjan keskustasta lounaaseen. Kallioperän halkeamaan muodostunut ja pääasiassa kallio-moreenimaiden reunustama merenlahti on kivikaudella työntynyt vuonomaaisena sisämaahan. Pohjukka on vielä pronssi- ja rautakaudella ollut monien pitkänomaisten lahtien ja salmien rikkomaa. Keskiajalla Näsbyn niittyjen kohdalla on jo erottunut matalien lahtien ympäröimä, etelään pistävä kapeahko niemi. Niemen lounaispuolella avautuvan muinaisen lahden pohjukkaan on jäänyt pieni allas, joka on nykyisinkin kosteikkoa.

Alueella on kaksi hienojakoisten peltojen reunustamaa kallioketo- ja niitykumpareta (osa-alue 1), joiden lounais- ja kaakkoispuolella avautuu matalaa merenrantaniittyä (osa-alue 2 ja 3). Kumpareita on laidunnettu vielä parikymmentä vuotta sitten, ja ne ovat säilyneet rakentamattomina ja melko avoimina. Paikalta on laaja näkymä erityisesti Pohjanpitäjänlahdelle. Pohjanpitäjänlahden alue sisältyy valtakunnallisesti arvokkaaseen maisemalueeseen (Fiskars-Antskog ja Pohjanpitäjänlahti). Merenrantaniityt kuuluvat valtakunnalliseen lintuvesien suojeluohjelmaan.

Asutus- ja maankäyttöhistoria

Pohjanpitäjänlahdelta rannoilta tunnetaan runsaasti merkkejä esihistoriallisesta asutuksesta. Näsbyn niittyjen lähimmät muinaisjäännökset ovat korkeille kallioille rakennettuja röykkiöitä, jotka ovat rakenteen ja sijainnin perusteella pronssikautisia. Pohjanpitäjänlahden kaakkoispuolelta, muutama kilometri niityiltä kaakkoon, tunnetaan poikkeuksellisen laaja, useista kohteista muodostuva Sjösängin ja Permortanin muinaisjäännöskenttä, joka tutkimusten ja löytöjen perusteella ajoittuu pronssikauden lopulle tai rautakauden alkuun.

Kuninkaan kartastossa (Alanen & Kepsu 1989) 1700-luvun lopulla alue esiintyy nimellä Forssnabsudden, ja suuremman mäen laelle on merkitty useita rakennuksia. Tiluskartassa 1791 alue kuuluu lähes kokonaan Diekenkullan tilan omistuksiin. Suuremman kumpareen länsipuolinen pelto ja rannassa kohoavan pienemmän kumpareen itäosa on kuulunut Näsbyn kuninkaankartanolle. Paikan viljelykset on nimetty Uddnäs in torpan mukaan, johon suuremmalle kumpareelle merkityt rakennuksetkin ilmeisesti kuuluvat. Kartan mukaan mäkeä reunustavien peltojen ja niittyjen pohjoispuolisella tasamaalla (Uddnäs slätten) on kasvanut lehtimetsää.

Tiluskartassa on yhteisomistuksessa oleva pienempi kumpare, joka on merkitty markkinapaikaksi. Kumpareiden länsipuolelle lahden itärannalle on merkitty kaivo. Markkinapaikka on yhdistetty 1660-luvun kirjalliseen mainintaan Pohjassa pidetyistä markkinoista (von Koskull 1966). Paikkaa ei kuitenkaan ole tutkittu eikä sen historiaa tunneta

tarkemmin. Alueella on vielä 1800-luvun lopulla ollut asutusta, sillä 1872 senaatinkartassa suuremmalla kumpareella on kaksi asuinrakennusta ja useita ulkorakennuksia. Myös markkinapaikan länsipuolelle on merkitty ulkorakennus.

Inventointi ja tulkinta

Maastotarkastuksen perusteella Näsbyn niityillä on säilynyt monenlaisia maankäytön merkkejä, joista osa voidaan jäljittää 1791 tiluskartan avulla ja osa vaikuttaa selvästi myöhemmiltä. Tiluskarttaan saarekkeen keskiosaan merkityt Uddnäsins torpan maankäyttökuviot, polut ja rakennuksenpaikat erottuvat vieläkin selvästi maastossa. Vanhimmat peltolohkot kumpareen molemmiin puoliin ovat edelleen avoimia ja maatalouskäytössä.

Suuremman kumpareen eteläpään lounaisrinteessä näkyy vallimaista terassia ja itäpuoliskossa useita pyöreähköjä kuopanteita, painanteita tai kohoumia ja joitakin kiveyksiä. Itäosan kuopanteista ainakin osa on kellarin jäännöksiä, sillä ne on vuorattu kivillä. Joissakin näkyy myös tiiliä. Mäen etelä- ja kaakkoisosissa erottuvat rakennuksenperustukset liittyvät todennäköisimmin 1872 senaatinkartassa kuvattuun tai sitä myöhempään toimintaan. Eteläpään polun länsireunassa on kalliokedon kohdalla maantasaista kiveystä, josta ei koepistoissa kuitenkaan todettu mitään erityistä. Kiveyksen ja lounaisreunan pengerrysten tarkoitus ja ikä jäi epäselväksi ja niitä olisi tutkittava lisää.

Rannassa olevan pienemmän kumpareella, kartan 1791 markkinapaikalla, erottui joitakin kuoppia muistoina 1900-luvun maankäytöstä. Saarekkeen heinittynyttä lakea tutkittiin muutamien lapionpistoin, mutta mitään mitään merkkiä ihmisen varhaisesta toiminnasta ei havaittu. Asutushistoriallisten lähteiden perusteella kumpare liittyy kiinteästi pitäjäläisten kaupankäyntiin ja

37 Pohjanpitäjänlahden markkinapaikalle on nykyisinkin helppo rantautua.

sen säilyminen rakentamattomana ja avoimena olisi ehdottomasti turvattava. Markkinapaikka vaikuttaa hyvin säilyneeltä ja sitä voidaan asiakirjamainintojenkin nojalla perustellusti pitää historiallisen ajan muinaisjäännöksenä. Paikan käyttöä on selvitettävä arkeologisin tutkimuksin. Näsbyn niitty- ja ketokumpareet ovat vielä melko avoimia, mutta niiden umpeenkasvu on paikoin edennyt jo

38 Pohjan Näsbyn ja Diekenkullan tiluksia 1791 Pohjanpitäjänlahden rannalla. Näsbyn niittyjen suuremman kumpareen laella numeroilla 13 ja 29 olevat rakennukset ja lohkot kuuluvat Uddnäsins torppaan. Numerolla 69 merkitty pienempi kumpare rannassa on selityksen mukaan markkinapaikka (marknadsplats) ja talojen yhteisomistuksessa. Numeron 68 kohdalla on kaivo. Kansallisarkisto Maanmittaushallituksen kartat, uudistukset (signum B41a 15/2-3).

39 Pohja Näsbyn niityt. Asutus ja maankäyttö 1791 tiluskartan mukaan. Suuremmalla kumpareella (osa-alue 2) sijainnut Uddnäsin torpan paikka on hävinnyt. Kumpareita reunustaneet metsiköt ja alavat rantaniityt on suureksi osaksi raivattu pelloiksi. Rannassa kohoava pienempi kumpare, markkinapaikka, on säilynyt rakentamattomana. Merkkien selitykset sivulla 62.

40 Pohja Näsbyn niityt. Suuremmalla kumpareella (osa-alue 2) erottuvat edelleen Uddnäsin torpan rakennusten perustukset. Mäellä on myös 1800-luvun asutusjäännöksiä ja vanhoja perunakuoppia. Markkinapaikalla (osa-alue 1) ei näy maanpinnalle erottuvia rakenteita, mutta asiakirjalähteiden perusteella se on voinut olla käytössä jo 1600-luvulla.

pitkälle. Perinnumaiseman hoito olisi myös asutushistoriallisen merkityksen vuoksi erittäin tärkeää. Markkinapaikka (osa-alue 1) on arvioitu erittäin edustavaksi ja runsaslajiseksi tuoreeksi pienruohonniityksi.

Maantieltä johtaa suuremmalle kumpareelle johtaa tie, josta jatkuu polku pienemmän kallio-kumpareen eteläreunassa olevalle venelaiturille. Alue on paikkakuntalaisten hyvin tuntema ja ah-

kerassa käytössä. Paikka on helppo saavuttaa sekä maantieltä että vesiltä ja sopisi pienimuotoiseen käyttöön tarkoitetuksi tutustumiskohteeksi. Käytön suunnittelussa on otettava huomioon, että rannat kuuluvat suojeleohjelmaan ja markkinapaikka on muinaisjäännöksenä rauhoitettu. Näsbyn niityt kuuluvat Suomen ympäristökeskuksen Ketojen uhanalainen lajisto ja optimaalinen hoito- projektin tutkimuskohteisiin.

41 Siuntion Fårträskin kalliokedot sijaitsivat metsäselänteen reunassa, mutta liittyvät asutushistoriallisesti vasemmalla kohoavan Gammelbyn kylätontin tiluksiin. Kalkkivaikutteisella kalliokedolla kasvaa tiheää pähkinälehtoa ja muun muassa nurmilaukka. Uudenmaan ympäristön-suojelupiiri on aloittanut alueen hoidon, jossa on paljastettu myös viljelyhistoriallisia jäännöksiä.

Siuntio, Fårträskin kalliokedot – maisema ja kulttuuriympäristö

Maisemamaakunta: Eteläinen viljelyseutu
Valuma-alue/merialue: Siuntionjoki
Pinta-ala (ha): 1.9
Arvoluokka: M-
Perinnemaisematyypit: **kallioketo**, muu

Sijainti ja maasto

Kohde sijaitsee Kirkkojoen eli Kyrkån laakson koillisrinteessä, Gårdskullan tilalta runsas kilometri länsiluoteeseen, pienen Fårträskin lammen lounaispuolella kohoavan kallion reunassa. Maasto on osittain metsäistä kalkkikallio- ja moreenirintettä, joka viettää jyrkästi lounaaseen. Rinteen yläosa on melko paljasta kalliomaastoa, alarinne nuorta sekametsää, osittain istutusmetsää, jota on hakattu äskettäin. Kallion juuressa rinne viettää terrassimaisesti, ja sen maaperä on hiesun ja savensekaista moreenia. Metsärinteen alapuolella avautuvat Kirkkojoen laakson peltoaukeat, jotka ovat pääasiassa savea, kumpareiden reunoissa myös hiesua. Meri on ulottunut seudulle kapeana lahtena vielä pronssikaudella. Fårträskin kallioiden laelta on laaja näkymä Kirkkojoen laaksoon erityisesti luoteeseen yläjuoksun suuntaan. Alue kuuluu valtakunnallisesti arvokkaaseen Degerbyn-Pikkalanjoen-Palojoen maisema-alueeseen sekä valtakunnallisesti merkittävään kulttuurihistorialliseen ympäristöön (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, Suitian kartano ja kulttuurimaisema). Kalliokedolta on tavattu nurmilaukka (*Allium oleraceum*).

Asutus- ja maankäyttöhistoria

Kirkkojoen laaksossa on runsaasti merkkejä esihistoriallisesta asutuksesta, erityisesti pronssi- ja rautakaudelta. Fårträskin kallioiden laelta, perin-

nemaisema-alueesta 100–150 m koilliseen on todettu kolme mahdollisesti rautakautiseksi ajoitettua kiviröykkiötä (Siuntio Fårträsket 1 ja 2). Jäännöksiä ei ole tutkittu, mutta sijainnin ja tekotavan perusteella ne voivat olla jo pronssikautisia. Merkkejä asuinpaikoista ei ole löydetty.

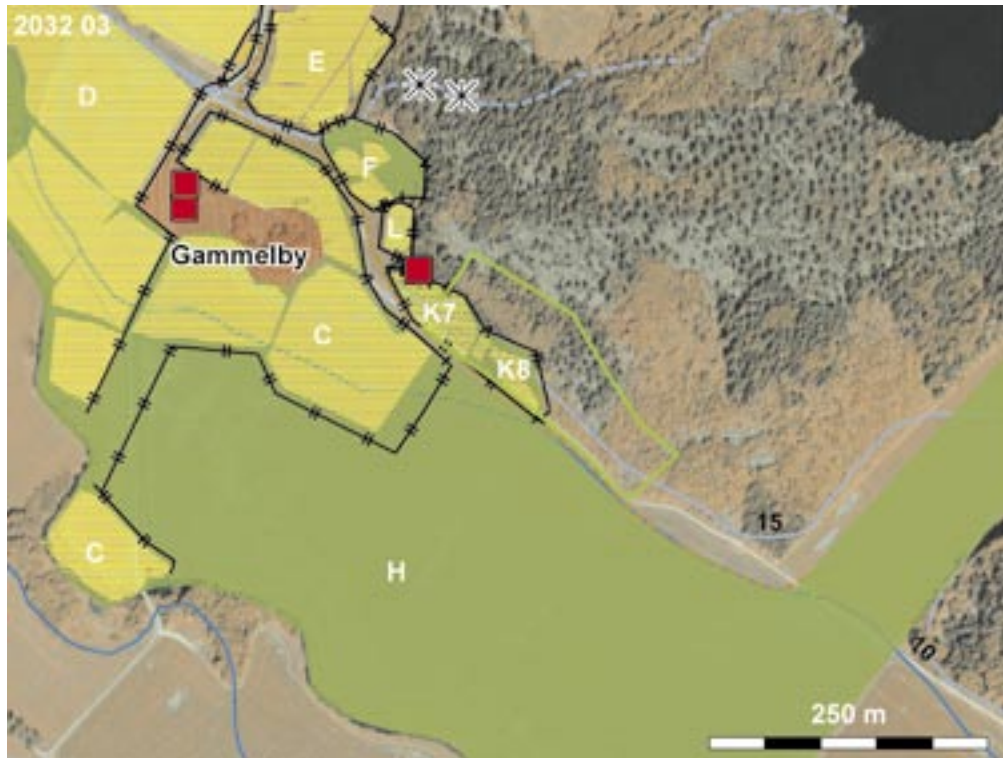
Perinnemaisemarajauksen länsipuolella kohoaa matala, peltojen reunustama kumpare, jolla on sijainnut Gammelbyn kylätontti. Gammelbyssä on 1500-luvun lähteiden mukaan ollut viisi taloa. Kylä on kuulunut 1500-luvun lopulta 1800-luvun

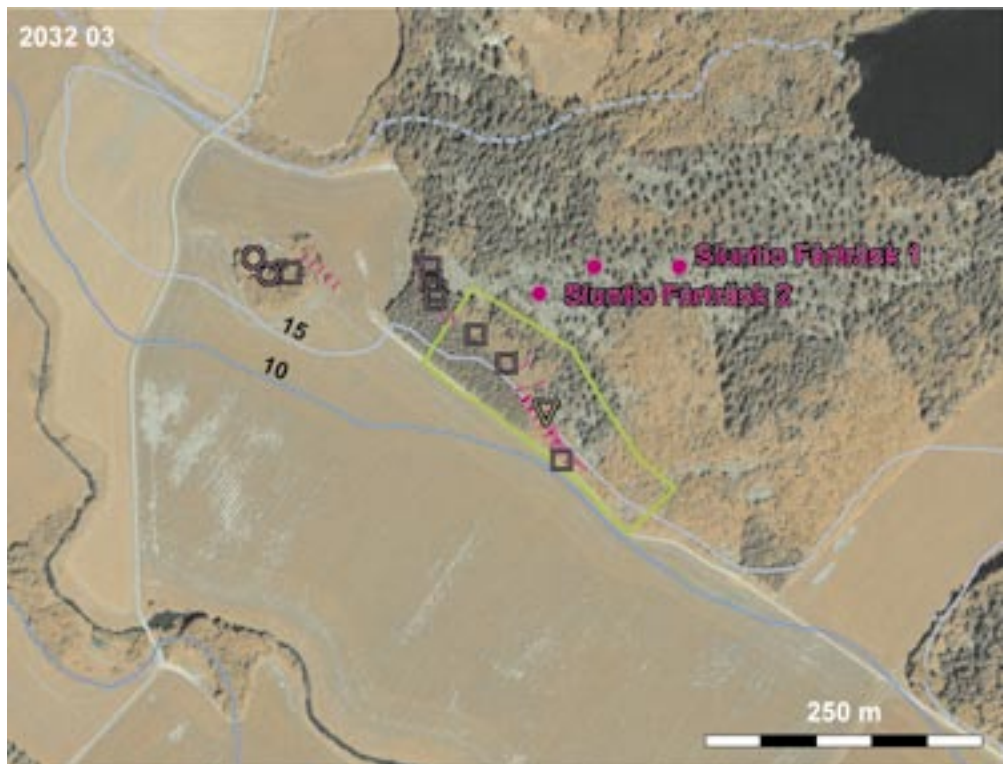
42 Siuntio Gammelby, tiluskartta 1756. Kylätontti peltojen ympäröimällä kumpareella, rinteessä sotilastorppa. Kirjaimien selitykset: C Byäkern, D Storäkern, E Nyäkern, F Myllykalima, H Storängen, K7 Soldatäkern, K8 Tappokyan, L Koppeli. Kansallisarkisto Maanmittaushallituksen kartat, uudistukset (signum B44 16/1).

43 Siuntio Färträskin kalliokedot. Asutus ja maankäyttö 1756 tiluskartan mukaan. Sotilastorppa on hävinnyt ja ympäröivät peltokappalet on jätetty metsittymään. Perinnemaisemarajaus ulottuu tilusten kaakkoispäähän. Laakson laajat niittyalueet on raivattu pelloiksi 1800-luvulla ja Gammelbyn kylätontti on autoitunut 1900-luvun alkuun mennessä. Kirjaimien selitykset ks. kuva 42. Merkkien selitykset sivulla 62.

44 Siuntio Färträskin kalliokedot. Arkeologiset havainnot. Sotilastorpan perustukset erottuvat edelleen pienellä tasanteella. Rinteissä erottuu vanhoja peltokappaleita, kivipengerryksiä ja rakennelmia. Jäännöksiä ei ole tutkittu, mutta ne liittyvät paikan varhaisimpaan raivaukseen. Alueella on saattanut olla asutusta jo kolme tuhatta vuotta sitten, sillä kallion laelta tunnetaan kolme pronssi- tai rautakautista röykkiötä.

45 Ihminen on muokannut Fårträskin kallioketojen ympäristöä jo pronssi-kaudella. Kallion laelle rakennetuilta röykkiöiltä näkee kauas laaksoon.

alkuun Suitian kartanon alaisuuteen (Brenner 1953, 1954 ja 1964). Kartassa 1756 tontilla sijaitsevat talot Härkä ja Seppä. Kylätontin kaakkoispuoliset peltokappaleet ovat 1700-luvun karttojen mukaan ulottuneet myös perinnemaiseman rajauksen sisälle. Peltokappaleitten luoteispäähän on merkitty myös sotilastorppa, jonka viereisen pellon nimi on Soldatåker. Senaatinkartan 1872 mukaan ainakin kylätontilla on vielä ollut joitakin ulkorakennuksia. Rakennukset ovat hävinneet 1900-luvulle tultaessa, ja alue on jäänyt autioksi. Perinnebiotooppi liittyy maankäyttöhistorialtaan kiinteästi kylän rintamaihin.

Inventointi ja tulkinta

Perinnemaiseman alueelta ja sen lähiympäristössä näkyy useita merkkejä pitkäaikaisesta maankäytöstä. Vanhimpiin asutuksen muistoihin kuuluvat kallion laella sijaitsevat röykkiöt. Museoviraston muinaisjäännösten hoitoyksikkö on poistanut röykkiöiden päältä puustoa, minkä ansiosta jäännökset näkyvästi melko selvästi maastossa. Röykkiöihin liittyvän asutuksen sijainti on epäselvä, mutta varhaisesta maankäyttöä ajatellen lähin sovelias maasto on kallioiden länsipuolisella peltoaukealla vanhan kylätontin ympäristössä. Tällä alueella maaperä on helposti muokattavaa ja topografia tasaista tai loivasti kumpuilevaa. Peltojen tarkastuksessa ei kuitenkaan havaittu mitään erityistä.

Kylätontilla havaittiin tarkastuksessa runsaasti erilaisia kiveyksiä ja kuoppia, joista suurin osa liittyy rakennuksenperustuksiin ja tulisijoihin. Pellon pinnassa ja joissakin rakennelmissa erottui tiiltä ja palanutta savea. Erityisesti tontin luoteispäässä erottui pellonpinnassa asuinpaikkalöytöjä, lähinnä palanutta savea ja tiiltä. Karttojen mu-

kaan rakennuksista suurin osa 1700- ja 1800-lukujen rakennuksista on ollut tällä alueella. Tontin keskiosassa maastossa näkyi lukuisia kuoppia ja kasoja. Havaintojen perusteella tonttimaa vaikutti varsin rikkonaiselta, ja myöhempi maankäyttö on ilmeisesti ainakin paikoin sekoittanut pahasti vanhimpia kerrostumia. Alue on käyttämättömänä kasvamassa vähitellen umpeen ja metsittymässä. Asutushistoriallisen merkityksen arvioimiseksi ja säilyneisyyden selvittämiseksi paikkaa olisi vielä tutkittava tarkemmin.

Perinnemaisemarajauksen kohdalla kallion alapuolisessa rinteessä erottui runsaasti raivauksen ja maanmuokkauksen merkkejä. Kalliojuurta myötäili kivi- ja maapengerryksiä sekä pieniä, matalia kiveyksiä kasoina ja rivimäisinä muodostelmina. Alueen maaperässä näkyi myös tulenpidon merkkejä. Istutuskuusta kasvava luoteisnurkka on muokattu tehokkaasti 1900-luvun aikana, eikä sen alueella todettu mitään merkkiä vanhemmasta maankäytöstä.

Perinnemaiseman hoito on aloitettu 2003 (Uudenmaan perinnemaisemien hoitoprojekti). Raivauksen ansiosta alueen tarkempi kartoitus on tulevaisuudessa mahdollista, mikä saattaa olla tarpeellistakin hoidon suunnittelun tukena. Maastotarkastuksen perusteella erityisesti rinteiden yläosissa ja perinnemaisemarajauksen kaakkoisosassa saattaa olla säilynyt varhaisen maankäytön merkkejä. Kohde on hyvä esimerkki kokonaisuudesta, joka sisältää perinnebiotoopin lisäksi muinaisjäännöksiä ja ainakin keskiaikaan palautuvan kylätontin. Aluetta voidaankin pitää ympäristöltään ja maisemaltaan hyvin säilyneenä ja ehjänä kokonaisuutena sekä arkeologisesti ja historiallisesti erittäin kiinnostavana kohteena.

46 Vihti Ryönän laitumet. Vanjoen Skotin ja Ryönän talot ovat sijainneet 1800-luvulle saakka etualalla erottuvalla kumpareella. Paikalla on tehty arkeologisia kaivauksia 1987. Laidunnus pitää maiseman ja muinaisjännöksen avoimena.

Vihti, Ryönän laitumet – sisämaan jokilaakson kylähistoriaa

Maisemamaakunta: Kiskon-Vihdin järvisetu

Valuma-alue/erialue: Karjaanjoki

Pinta-ala (ha): 26.8

Arvoluokka: V

Perinnemaisematyypit: metsälaidun, haka, **niitty**, kallioketo

Sijainti ja maasto

Ryönän laitumet sijaitsevat Karjaanjokeen kuuluvan Vanjoen länsirannalla, noin 8 kilometriä Vihdin kirkolta länsiluoteeseen. Vanjoki on muinaista merenlahtea, jonka vaiheista erottuvat erityisesti Ancyliusjärven korkein ranta (70 m mpy) sekä myöhemmän Litorinameren rantatörmät (40 m mpy) noin kahdeksan metriä nykyistä joen pintaa (32 m mpy) korkeammalla (Forsius-Nummela 1994). Merivaihe on päättynyt Hiidenveden ja Lohjanjärven kuroutuessa järveksi kivikaudella. Alueen maisema on metsäisten moreeniselänteiden reunustamaa etelä-pohjoissuuntaista savikkolaaksoa, joka viettää loivasti kumpuillen tai terassimaisesti kohti jokea. Rinteiden yläosissa maaperän pinta-kerrokset ovat pääasiassa hiesua, jotka ovat enimmäkseen viljelykäytössä. Viljelyalueet rajautuvat Ancyliusjärven korkeimpaan rantaan. Rinteiltä on avoimet ja laajat näkymät pitkin jokilaaksoa.

Alue kuuluu valtakunnallisesti merkittävään kulttuurihistorialliseen ympäristöön (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, Vanjärven kulttuurimaisema). Vanjokilaakso on myös maakunnallisesti arvokasta maisema-alueita. Valtakunnallisesti arvokas perinnebiotooppi on laaja ja jakautuu yhdeksään osa-alueeseen. Kuvauksessa käsitellään

ainoastaan rajauksen lounaispäässä sijaitsevia kallioketoa ja hakaa (osa-alueet 3 ja 4).

Asutus- ja maankäyttöhistoria

Vanjoen ympäristön vanhimmasta asutuksesta kertovat kivikautiset asuinpaikat, joista lähin (Vihti Ryönä) sijaitsee perinnebiotooppirajauksen ja joen välisellä pellolla, Litorina-vaiheeseen ajoitetun rantaterassin (40 m mpy) päällä. Rautakautisia muinaisjännöksiä ei ole todettu, mutta ajanjakson asutukseen viittaa Vanjoen itäpuolella sijaitsevan Jokikunnaan Pakaselan Kalmoonmäestä talteen saatu pronssinen rannerengas. Läheisestä Ryönänsuosta tehdyn asutushistoriallisen siitepölytutkimuksen (Vuorela 1999) mukaan ensimmäiset merkit viljelystä ajoittuvat yli 2500 vuoden taakse. Pysyvä peltoviljely olisi kuitenkin alkanut alueella vasta myöhäiskeskiajalla, 1300–1400-luvuilla.

Alue kuuluu Vanjoen kylään, jonka 4 tai 5 taloa ovat olleet ehkä jo 1500-luvulla kahdella tontilla (Fewster 1987). Vuoden 1774 isojakokartan mukaan pohjoisempi tontti ja siihen kuuluvat Skotti ja Ryönä ovat sijainneet alhaalla jokivarressa, ympäristöstään melko selvästi erottuvalla matalalla kumpareella, eteläisempi Karppi ja Karva hieman ylempänä rinteessä. Skotin ja Ryönän tonttimaan ohi on kulkenut jokivartta myötäilevä rantatie sekä siihen ylhäältä rinteestä risteävä polku. Ryönä on 1800-luvun alkupuolella siirretty 700 m pohjoiskoilliseen nykyiselle paikalleen maantien varteen. Skottikin on siirretty ylempäs mäkeen, mutta sen päärakennus on hävitetty 1960-luvun alussa ja paikka on nykyisin autiona. Vanhalla tonttimaalla

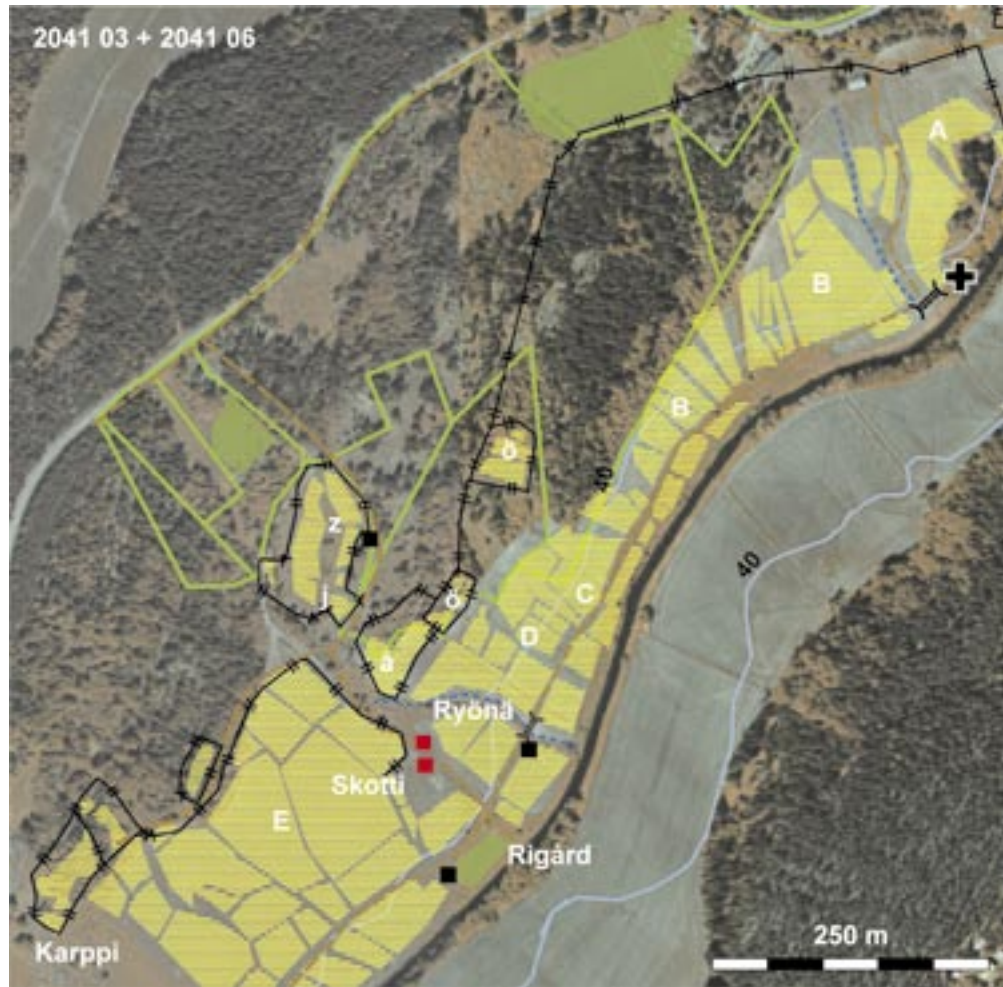
47 Ryönän laitumet liittyvät Vanjoen kylän Ryönän ja Skotin tiluksiin. Vanjoen isojakokartta 1773. Ryönän (1) ja Skotin (2) talot ovat joen rannassa, Karppi (3) ja Karva (4) ylempänä rinteessä. Ryönän laitumet sijoittuvat tonttimaan luoteispuolella kohoaville kallioidelle. Rannassa on ollut riihi. Kirjaimien selitykset: A Klinkupacka, B Kurkin Oja, C Aronmurut, D Plantumaanalusta, E Welipeldo, a [?]peldo, z ja j Kujansun peldo, ö Kuckupeldo. Kansallisarkisto Maanmittaushallituksen kartat, uudistukset (B53 7/1-3).

on ollut lato vielä 1900-luvulla, mutta sen jälkeen alue on jätetty avoimeksi laitumeksi ja pelloksi.

Rantatie on sittemmin muokattu, mutta osittain tilustienä käytetty polku erottuu maastossa edelleen. Tonttimaalla on tehty tonttimaan laajuuden ja säilyneisyyden selvittämiseksi kaivauksia 1987, jolloin paikalta tavattiin asutuksen merkkejä keskiajalta 1900-luvulle. Tontilta on myös löydetty todennäköisesti porraskivenä käytetty lohkare, johon on hakattu ihmiskuvio. Se tulkitti pahan torjuntaan tarkoitetuksi merkiksi, ja on todennäköisimmin peräisin historialliselta ajalta. Pellolta tavattujen löytöjen perusteella on arveltu, että asutusta olisi ollut myös tontin luoteispuolisessa peltorinteessä. Esihistoriallisesta asutuksesta kaivauksissa ei ole todettu merkkejä. Tonttimaalta noin 700 metriä koilliseen jokivarresta tunnetaan lisäksi 1600-luvun hautamuistokivi, ns. Ristinkivi, joka on merkitty jo 1774 karttaan.

Inventointi ja tulkinta

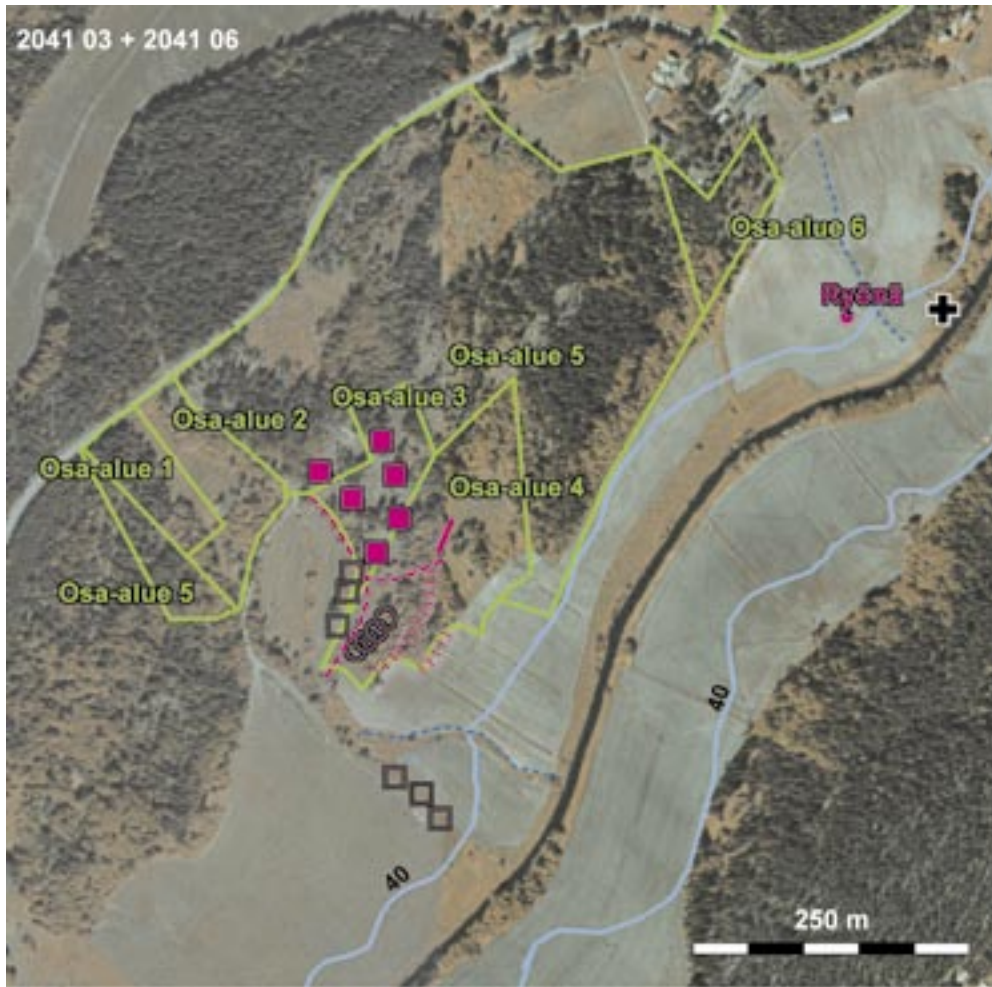
Ryönän ja Skotin tonttimaa sijaitsee perinnemaisemarajauksen osa-alueiden 3 ja 4 eteläpuolella. Kallioketo ja hakamaat ovat keskiajalla todennäköisesti muodostaneet talojen lähimmät laitumet. Myöhemmin ne ovat olleet rinteeseen siirrettyjen talojen pihapiiriä. Avoimella kalliokedolla ja harvahkoa sekapuustoa kasvavassa haassa erottuu lukuisia rakennusjäännöksiä, joista useimmat ajoittuvat rakennustavasta päätellen 1800- ja 1900-luvuille. Rakennusryhmää ympäröi vanha piha sekä sitä reunustavia vanhoja peltokappaleita ja kulkureittejä. Isojakokarttaan merkitty polkutie näkyy edelleen selvästi maastossa topografiaa myötäilevänä urana, ja saattaa palautua jo keskiaikaan. Mäen harjannetta noudattelevan osa-alueen 4 kaakkoisreunassa on useita tasanteita ja siellä täällä maanpinnassa näkyvää kiveystä. Tonttimaan pohjoispuolelta virtaa rinteestä jokeen laskeva puro, joka on merkitty myös 1700-luvun karttaan. Tarkastuksissa kiveyksistä ei ole tavattu mitään merkkiä muinaisjäännöksistä, mutta aluetta olisi tutkittava tarkemmin.

48 Vihti Ryönän laitumet. Asutus ja maankäyttö 1773 tiluskartan mukaan. Skotin ja Ryönän tonttimaa on jäänyt autioksi, kun talot on 1800-luvun kuluessa siirretty ylemmäksi rinteeseen. Jokilaakson maankäyttökuviot ovat säilyneet vuosisatoja ennallaan. Kirjaimien selitykset ks. kuva 47. Merkkien selitykset sivulla 62.

Jokilaakson maankäytön vyöhykkeisyys kuvastaa pitkäaikaisen perinteen jatkuvuutta. Vanhimmat pellot sijoittuvat muinaisten rantatörmien väliselle vyöhykkeelle. Rantavyöhykkeet ovat olleet 1900-luvulle saakka niittyinä ja yläpuoliset pääasiassa metsänä ja niittyinä. Kylätontti ja perinnemaisema liittyvät kiinteästi yhteen ja kuvastavat alueen vanhinta maankäyttöä. Tonttimaa muodostaa matalanakin selväpiirteisen ja ympäristöstään selkeästi erottuvan kiintopisteen laakson avoimessa maisemassa. Kylätontin säilyminen turvataan jatkossakin parhaiten pitämällä alue nykyiseen tapaan laidunnettuna.

49 Vihti Ryönän laitumet. Arkeologiset havainnot. Talojen vanhalla tonttimaalla jokirannassa erottuu erilaisia kiveyksiä. Ylempänä rinteessä on lukuisia Skotin tilan rakennuksenperustoja, joista useimmat ovat 1900-luvulta. Skotti on hävinnyt 1960-luvulla. Pohjoisrinteen peltokumpareelta on todettu kivikautinen asuinpaikka. Risti rannassa on hautausmerkki 1600-luvulta. Se on merkitty myös 1700-luvun karttaan.

50a ja 50b Pahantorjuntakivi. Tonttimaalle jäänyt porraskivi, johon on hakattu ihmistä esittävä kuvio.

51 Karjaan Storgårdin haka on Kudibyn kylätontilla. Tonttimaata sijaitsee tien vasemmalla puolella rinteessä. Karjaan Lepinjärvestä laskeva Finbynjoki (Kungså) on ollut rautakaudella ja keskiajalla tärkeä sisämaata ja rannikkoa yhdistänyt vesireitti. Raaseporin linna sijaitsee joen alajuoksulla. Kylätontilla oleva biotooppi on kasvamassa umpeen ja alueen laidunnus olisi aloitettava kiireellisesti.

Karjaa, Storgårdin haka – asutusjatkuvuutta rautakaudesta keskiaikaan?

Maisemamaakunta: Kiskon-Vihdin järvisetu
 Valuma-alue/erialue: Suomenlahden rannikkoalue/
 Lepinjärvi
 Pinta-ala (ha): 1.1
 Arvoluokka: P+
 Perinnemaisematyytit: haka, niitty

Sijainti ja maasto

Storgårdin haka sijaitsee Kudibyn Storgårdin tilalla Karjaan Lepinjärvestä mereen laskevan Kungsån-Finbynjoen-Raaseporinjoen varressa, metsäisten kallio-moreeniselänteiden rajaamassa murros-laaksossa. Laakson rinteet ovat pääasiassa loivasti kumpuilevia hiesumaita ja viettävät terassimaisesti jokiuomaa kohti. Jokiuoman pohjalla maaperä on tasaista, eloperäisten kerrostumien peittämää savikkoja. Nykyinen merenlahti on yli 6 kilometrin päässä, mutta on vielä keskiajalla ulottunut Storgårdin eteläpuoliselle tasangolle (Storfladan).

Perinnemaisema sijoittuu Storgårdin nykyisen tilakeskuksen kaakkoispuolelle maantien molemmin puolin, peltojen ja niittyjen reunustamaan metsämaastoon. Osa-alue 1 on pääasiassa sekametsää kasvava moreeni-kalliomäki, jonka kaakkoisosassa on rakennuksia ja pihamaata. Saarekkeen itäpuolinen peltotasanne laskee terassimaisesti muinaisen merenlahden pohjukkaan. Osa-alue 2 sijoittuu maantien pohjoispuolella olevalla kalliokohou-

malle, joka on melko avointa ja rakentamatonta. Alue kuuluu valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Snappertunanjoki – Fagervik. Se sisältyy myös valtakunnallisesti merkittävään kulttuurihistorialliseen ympäristöön (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, Finnbyn – Grabbackan kulttuurimaisema). Osa-alueen 1 kaakkoisrinteestä on havainto sikoangervosta (*Filipendula vulgaris*).

Asutus- ja maankäyttöhistoria

Kudiby sijoittuu Kungsån jokilaakson rautakautisen asutusvyöhykkeen eteläiseen reunaan., ja sitä on pidetty yhtenä jokilaakson vanhimmista kylistä (Kerkkonen 1952). Lähimmät kohteet, Karjaan Hagabackan ja Snörsin hautapaikat sijaitsevat 300–500 metriä Kudibystä itäkoilliseen. Joen vastarannalla, noin 500 metriä lounaaseen kohoaa Tammisaaren Kullåkersbacken, josta on todettu keskiaikaisen ja mahdollisesti myös rautakautisen asutuksen merkkejä. Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen ja Merellinen perintömme -projektin kenttätutkimuksissa 2002 Kudibyn alueelta todettiin ajoitukseltaan ja tarkoitukseltaan tuntemattomia kivirakenteita. Pellosta pintapoiminnassa kerätyistä löydöistä suurin osa on palanutta savea ja historiallisen ajan aineistoa, mutta saviastianpalojen joukossa on mahdollisesti myös kappale rautakautista keramiikkaa.

52 Karjaa Kudiby, geometri-
nen kartta 1702. Storgårdin
haka sijaitsee kylätontilla
samannimisen talon (A) etelä-
puolella. Kansallisarkisto
Maanmittaushallituksen kartat,
uudistukset (signum B15 2/2).

Kudibyn kylän on katsottu syntyneen ennen 1300-luvun loppua. Tiluskartan 1702 mukaan kylän toinen talo (A) on sijainnut aivan perinnemaisemarajauksen pohjoispuolisella mäellä, nykyisestä päärakennuksesta noin 150 metriä kaakkoon. Tiluskartassa 1770 talon nimenä on Storgård. Sen luoteispuolelle on merkitty sotilastorppa, suunnilleen nykyisen päärakennuksen kohdalle. Kylän toinen talo, Lillgård on merkitty molempiin karttoihin (1702 B, 1770 Nro 1, Lillgård) nykyisestä Lillgårdin päärakennuksesta noin 100 m länteen. Lillgårdin eteläpuolella virtaavaan puroon on 1702 karttaan merkitty kaksi myllyä. Karttälähteiden perusteella perinnemaisemarajauksella on välitön yhteys Kudibyn vanhimpaan maankäyttöön.

Kylän vainiot ovat avautuneet nykyisinkin peltojen keskellä kohoavan metsäsaarekkeen (osa-alue 1) molemmiin puolin, länsipuolella on avautunut Västra åkern eli Kvarnåkern ja itäpuolella Östra åkern eli Storåkern. Osa-alue 2 sijoittuu suoraan Storgårdin tontille. Vuoden 1872 senaatinkartan mukaan Storgårdin puolella on kaksi asuinrakennusta, toinen nykyisen päärakennuksen kohdalla ja toinen vanhalla kylätontilla, sekä niiden välisellä alueella useita talousrakennuksia. Kylästä on kulkenut tie etelälounaaseen kohti Bredslättn kylää sekä kaakkoon Bergbyn suuntaan.

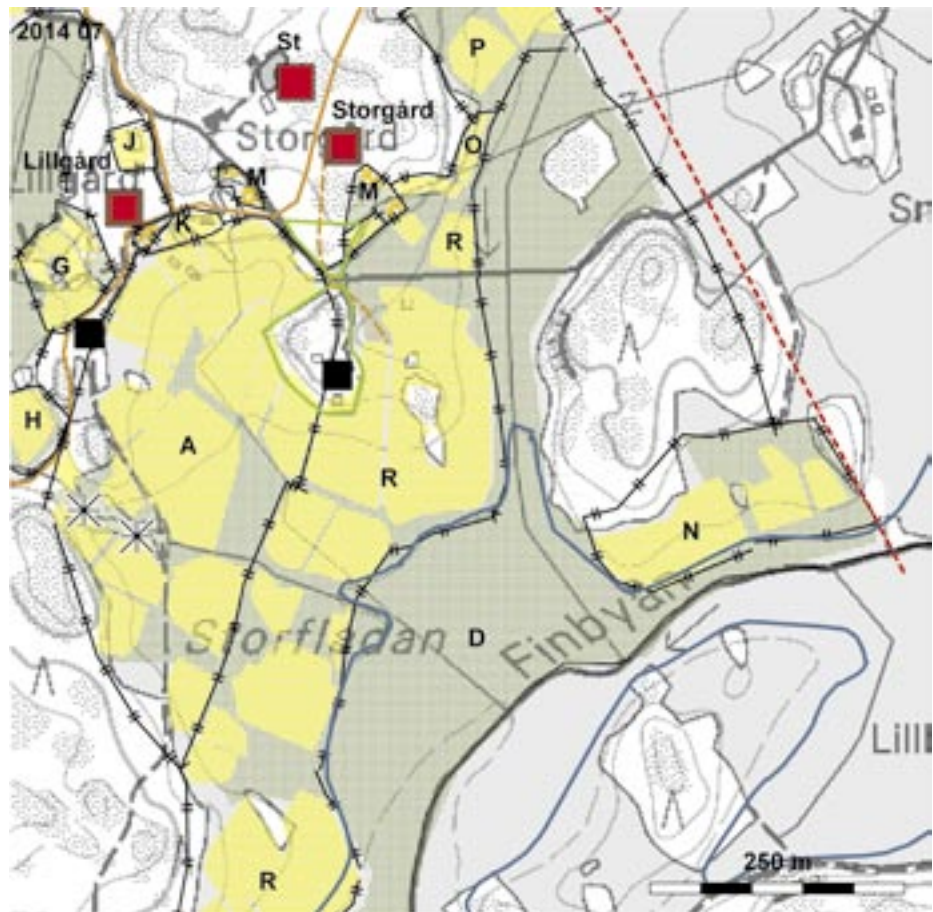
Inventointi ja tulkinta

Alueelta on maastokäyntien yhteydessä tarkastettu pääasiassa perinnemaisemarajauksen lähiympäristöä eli Storgårdiin kuulunutta metsäsaarekettä (osa-alue 1), vanhan kylätontin aluetta (osa-alue 2) sekä peltolohkojen reunamia. Karttojen kuvaama maankäyttö erottuu metsäsaarekkeen maastossa varsin selvästi; länsiosa on kallioista ja lähes luonnontilaista metsämaastoa, itäpuoli on todennäköisesti ollut muokattu ja rakennettu jo vuosisatoja. Saarekkeen kaakkoisosassa on kesäasuntona käytetty rakennus, jonka ympäristöä on muokattu pihamaaksi. Pihamaan luoteis- ja pohjoisluoteispuolisessa metsässä erottuu useita kuopanteita ja latomusmaisia kiveyksiä. Jäännösten tarkoitus ja ajoitus on epäselvä, mutta sijoittelun ja tekotavan perusteella ainakin osa on melko myöhäisiä rakennelmia, esimerkiksi tilusrajakiviä. Saarekkeen länsipuoliskossa kohoavan kalliokumpareen reunan on myös kasattu kiviä poteromaiseen muodostelmaan.

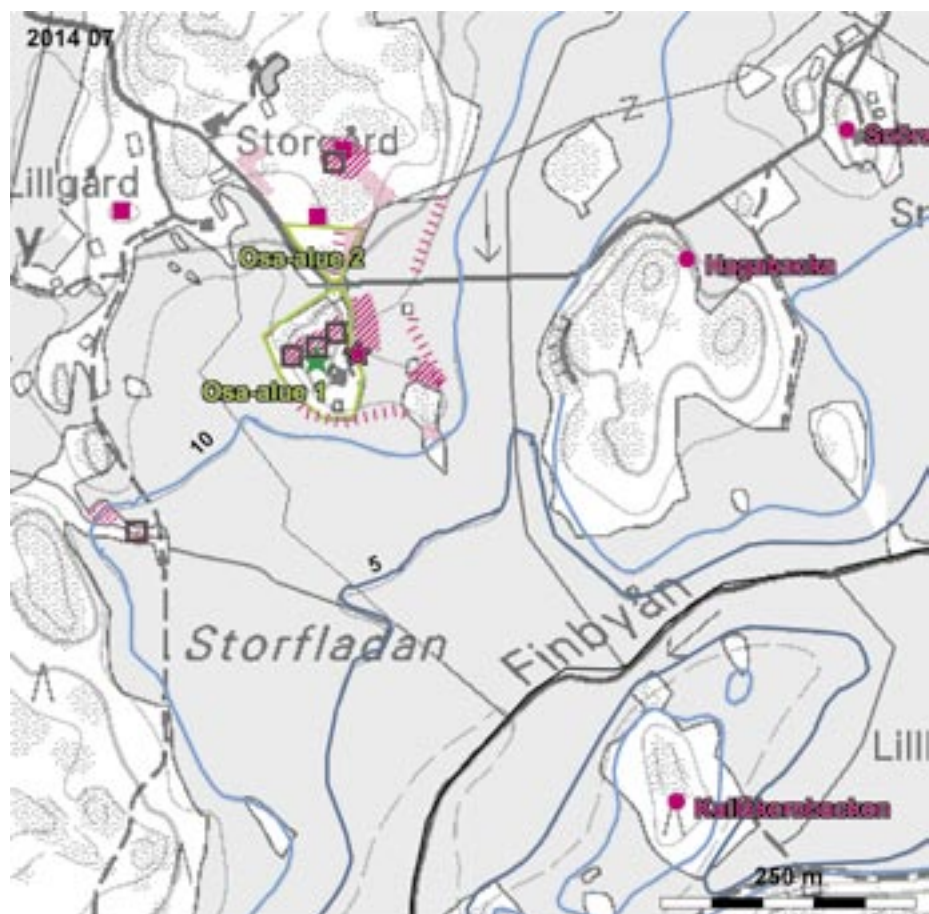
Metsäsaarekkeen itäpuolella oleva pelto on terassimainen ja soveltuisi topografiansa ja maaperänsä (hiesua) puolesta hyvin varhaiseen maankäyttöön. Peltoterassin itäreunassa on yksi pitkänomainen saareke ja sen pohjoispuolella pienempiä kalliosaa-

53 Karjaa Storgårdin haka. Asutus ja maankäyttö Kudibyn kylän 1702 ja 1770 tiluskarttojen perusteella. Perinnemaisema ulottuu Kudibyn kylän Storgårdin tonttimaalle, humalatarhan ja kaalimaan (M) tuntumaan. Kirjaimien selitykset 1770 kartan mukaan: A Kvarnäker, G Rigärde, D Storängen, G Rigärde, H Damgårde, J Bastugårde, K Sandgårde, M Källand, a Humblegård (K), O Lillöstergärde, P Storöstergärde, R Storåkern, N Ågårde. Merkkien selitykset sivulla 62.

54 Karjaa Storgårdin haka. Arkeologiset havainnot. Osa-alueella 1 on runsaasti erilaisia kiveyksiä, jotka ovat peräisin todennäköisimmin 1700–1900-luvuilta. Pelloilta tavatuista löydöistä osa voi liittyä rautakautiseen tai rautakautiseen asutukseen. Saarekkeen reunasta on todettu sikoangervokasvusto. Terassimaisesti etelään ja itään viettävä maasto muinaisen merenlahden pohjukassa on sovelnut perinteiseen maankäyttöön. Osa-alueella 2 on kalliota sekä varhaisia viljely- ja asutusjäännösten muistoja. Kudibyn lähistöllä on useita rautakautisia muinaisjäännöksiä. Vastapäisellä on rannalla Kulläkersbackenin keskiaikainen asuinpaikka.

rekkeita, joihin on kasattu kiviä. Metsäsaarekkeeseen johtava tie on 1872 kartan mukaan kääntynyt itään pellon poikki ja kulkenut saarekkeen pohjoispuolelta joen yli kohti Bergbytä. Tie, samoin kuin sen varressa olleen rakennuksen paikka on sittemmin suurimmaksi osaksi raivattu pelloksi. Niiden kohdalla erottuu peltomaan pinnassa melko runsaasti palanutta savea ja tiiltä, jotka ilmeisesti liittyvät tähän vaiheeseen. Paikalla voi kuitenkin olla vanhempaakin asutusta, sillä aivan metsäsaarekkeen itäreunasta löytyi tarkastuksessa peltomaan pinnasta pieni kappale palanutta savea, jonka aines muistuttaa rautakauden keramiikkaa. Määritys on epävarma, eikä alueen vanhinta maankäyttöä voida vielä sen perusteella arvioida luotettavasti.

Osa-alueella 2 kallioisella kylätontilla on tarkastusten perusteella säilynyt monenlaisia merkkejä vanhasta maankäytöstä. Suurin osa niistä on erilaisia kiveyksiä ja kuoppia, jotka todennäköisesti liittyvät rakennuksiin. Rakenteiden ajoitusta ja käyttötarkoitusta ei voi tarkemmin määritellä ilman koekaivauksia. Havaintojen tekoa vaikeuttaa alueen eteläosan umpeenkasvu. Senaatinkarttaan 1872 merkityt asuinrakennuksen jäännökset erottuvat osa-alueen länsiosassa edelleen hyvin. Tonttimaan itäreunassa näkyy vanhojen viljelymaiden muokkauksen jälkiä, mm. raivauksessa muodostuneita matalia kivirivejä. Tiluskartan 1770 mukaan tällä alueella on ollut Storgårdin kaalimaa. Nykyisin paikalla kasvaa niittyä ja sekametsää.

Muista jäännöksistä kiinnostavimpia ovat rakennusjäännösten pohjois- ja luoteispuolella, kalliokehon välisessä notkossa erottuvat matalat kiveykset. Jäännösten ajoituksen ja tarkoituksen selvittäminen edellyttää kaivauksia, mutta ne saattavat liittyä vanhimmista kartoissa kuvattuihin rakennuksiin tai vieläkin vanhempaan vaiheeseen. Kylätontin ja nykyisen päärakennuksen välisellä alueella on runsaasti merkkejä maankäytöstä, muun muassa 1770 kartassa näkyvän, koilliseen johtavan tien ura sekä rakennuksista jääneitä kumpareita ja kiveyksiä. Niistä useimmat ovat todennäköisesti melko myöhäisiä, sillä 1872 senaatinkartan mukaan kohdalla on ollut lukuisia talusrakennuksia. Tarkastuksen yhteydessä käytiin myös 1702 karttaan merkityillä myllynpaikoilla. Myllynpaikkoja ei voitu varmuudella paikantaa, mutta puronvarressa on laajahko, melko jyrkkärintainen notko, jonka reunamilla erottuu kiveystä ja pengerrystä.

Arkeologisesti Kudibyn alue on erittäin kiinnostava, koska sillä on rautakautista ja keskiaikaista asutusta ajatellen niin keskeinen sijainti. Perinnemaiseman kuvastamaan maankäyttöön läheisesti kytkeytyvä Storgårdin kylätontti (osa-alue 2)

voidaan edelleen hahmottaa maisemassa hyvin. Vanhimpjen karttojen kuvaamat peltokuviot ovat pysyneet lähes ennallaan nykypäiviin saakka. Storgårdin ja Lillgårdin entiset talonpaikat ovat säilyneet avoimina ja rakentamattomina, kun tilakeskukset on myöhemmin sijoitettu muihin paikkoihin. Perinnemaisemalla on paikallisesti suuri asutushistoriallinen merkitys.

55 Kirkkonummen Sundsin kalliokumpareiden kallioketo sijaitsee Porkkalan autiolla kylätontilla. Etualalla salmen rannalla Rembasin tonttima, joka kuuluu nykyisin Helsingin kaupungin ulkoilualueeseen. Kuva on otettu lintutornista.

Kirkkonummi, Sundsin kalliokumpareet – Porkkalan syntysijoilla

Maisemamaakunta: Suomenlahden rannikkoseutu
Valuma-alue/merialue: Suomenlahden rannikkoalue
Pinta-ala (ha): 2.5
Arvoluokka:P+
Perinnemaisematyypit: niitty, **kallioketo**, muu

Sijainti ja maasto

Sundsin kalliokumpareet -niminen biotooppi sijaitsee Porkkalanniemen johtavan tien kaakkoispuolella, linnuntietä 15 kilometriä Kirkkonummen keskustasta etelään. Maasto on voimakkaasti suuntautunutta, kahden moreenikallioselänten välissä olevaa kapeaa laaksoa. Laakso on ollut merensalmi vielä keskiajalla, mutta maatonut lounaispäästään lähes kokonaan jo 1700-luvun alkuun mennessä. Nykyisin meri ulottuu salmen koillispuolella noin 300 metrin päähän. Alueen ja muinaisen salmen poikki kulkee tie Helsingin kaupungin omistamalle Lähteelän (Källvik) ulkoilualueelle.

Perinnemaisema on hieta- ja savimaiden reunustamassa kalliolisessa moreenirinteessä, joka viettää loivasti kaakkoon. Paikka on nykyisin lähes harvaa puustoa kasvavaa niittyä ja kallioketoa, mutta vielä 1950-luvun puolivälissä alueella ollut useita Porkkalan kylän rakennuksia. Kylästä on jäljellä vain Sundsin talo maantien luoteisreunassa ja sitä vastapäätä oleva navetta tien toisella puolella.

Asutus- ja maankäyttöhistoria

Alueelta ei ole todettu muinaisjäännöksiä, mutta Porkkalanniemestä tunnetaan useita pronssikautteen ajoitettuja rökkiöitä. Porkkala on mainittu

muodossa Purkalæ jo 1200-luvun jälkipuoliskolle ajoitetussa reittikuvauksessa, ns. tanskalaisessa itineraariossa, joka sisältyy noin vuoteen 1300 ajoitettuun asiakirjalähteeseen (Gallén 1993). Kylässä on 1500-luvulla ollut kolme taloa: Musikants eli Musis (myöh. Sunds), Räfvas ja Rembas. Porkkalan kylällä on ollut vuosisatoja maa- ja meriliikenteellisesti keskeinen asema, ja kylän asukkaat ovat ilmeisesti jo keskiajalta lähtien osallistuneet rannikon luotsaukseen ja 1600-luvulta lähtien myös postinkuljetukseen Viron ja Suomen välillä.

Tiluskartoissa 1708 ja 1725 sarkajaossa olevat Musis ja Räfvas sijaitsevat vierekkäin salmen luoteispuolella ylärinteen kalliokumpareilla ja Rembas yksinään kaakkoisrannalla. Vaatimattomat peltotilkut reunustavat pieniä kalliokohoumia. Pääasiassa hienoon hietamaahan raivatut pellot ovat olleet pieniä, ja kalliomäkien laidunmaat talojen lähitöillä keskinkertaisia. Niittyjä on ollut pääasiassa merenrannassa ja saarissa, joissa on pidetty myös lampaista ja vuohia.

Porkkalan kylä on tuhoutunut moneen kertaan, lähinnä tulipaloissa, mutta talot on ilmeisesti rakennettu aina uudestaan samoille kohdille tien kaakkoisreunan kalliomäelle. Mäki on ollut erittäin tiiviisti rakennettu 1900-luvun alussa (Backman 2004). Porkkalan vuokra-aikana 1944–1956 Sundin tilalla oli merisotilaallisen tukikohdan konekiväärikyrkimentin kasarmi (Silvast 1991). Rakennusten perustuksia erottuu edelleen selvästi Porkkalantien luoteispuolella. Vuokra-ajan päättymisen jälkeen suurin osa Porkkalan kylän taloista purettiin, ja maantien kaakkoisreunassa oleva vanha kylätontti autioitui. Salmen kaakkoispuolella,

56 Kirkkonummi Porkkala, geometrinen kartta 1725. Sundsin kalliokumpareet talojen Rävfas (2) ja Musikants, myöhemmin Sunds (1) alapuolisilla pelloilla ja niityillä, Porkkalan meritien varressa. Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen kartat, uudistukset (signum B21 23/3).

perinnemaisemarajauksen ulkopuolelle jäävän Rembasin talonpaikalla on laidunta, kunnostettu rakennus sekä Helsingin kaupungin ulkoilualan parkkipaikka.

Inventointi ja tulkinta

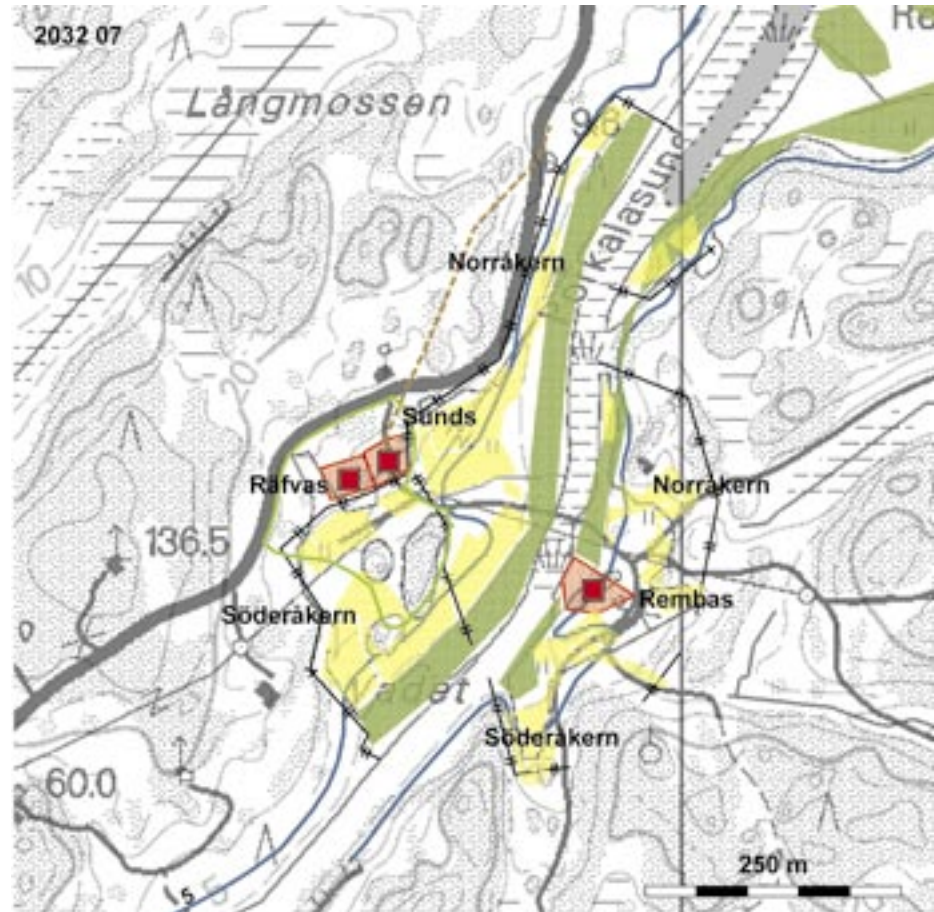
Maastotarkastuksessa alueelta havaittiin runsaasti intensiivisen maankäytön merkkejä. Kylätontin alueella ja tien varressa erottuu useita betonisia rakennuksenperustoja ja kiveyksiä. Maankäyttö on ollut erityisesti 1900-luvulla voimakasta ja varhaisimman asutuksen jäljet ovat mahdollisesti tuhoutuneet. Alueella olisi kuitenkin tehtävä perusteellinen kenttätutkimus, esimerkiksi koekaivaus kylätontin säilyneisyyden ja muun arkeologisen potentiaalin arvioimiseksi. Tonttimaan lounais- ja eteläpuolisia alueita, erityisesti kalliomäkiä olisi kuitenkin syytä tutkia tarkemmin. Tonttimaan sijainnin lisäksi peltokuviot ovat säilyneet lähes muuttumattomia 1700-luvun alusta.

Porkkalan kylä on yksi harvoja jo varhaiskeskiajan lähteissä mainittuja kyliä Uudellamaalla.

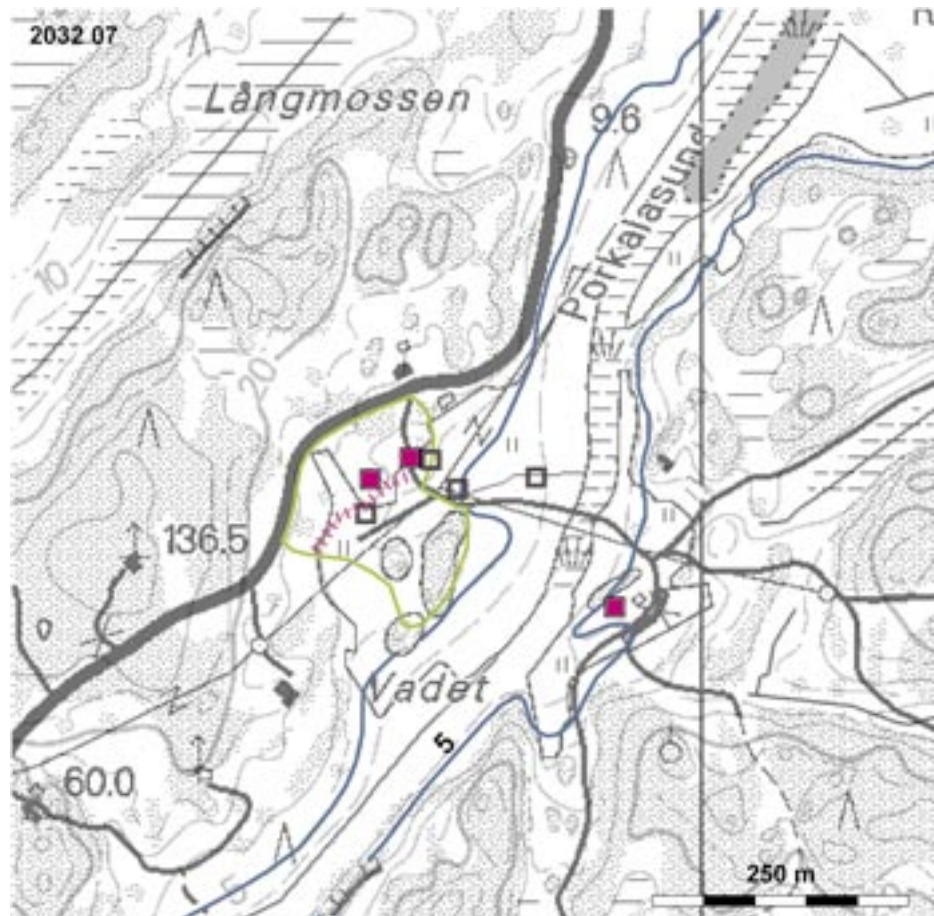
Alue on siten asutushistoriallisesti poikkeuksellisen kiinnostava. Tonttimaa ympäristöineen on säilynyt 1950-luvun jälkeen rakentamattomana, ja perinnemaiseman hoito olisi aloitettava mahdollisimman pian. Paikan historiaa tulisi tuoda maastossa esiin, esimerkiksi Helsingin kaupungin ulkoilualan opastuksen yhteydessä. Alue sopii myös sijaintinsa puolesta käyntikohteeksi.

57 Kirkkonummi Sundsin kalliokumpareet. Asutus ja maankäyttö 1725 tiluskartan perusteella. Tonttimaat ja viljelykset ovat säilyneet samoilla sijoillaan 1950-luvun puoliväliin saakka. Tällöin lähes kaikki kylän talot purettiin huonokuntoisina Porkkalan vuokra-ajan päättymisen jälkeen. Alue on pysynyt rakentamattomana. Merkkien selitykset sivulla 62.

58 Kirkkonummi Sundsin kalliokumpareet. Arkeologiset havainnot. Maastossa erottuvat jäännöset liittyvät pääosin 1900-luvun asutukseen. Tonttimaat on osittain tuhoutuneenakin arkeologisesti mielenkiintoinen, sillä Porkkalan kylä on mainittu jo 1200-luvulla.

59 Ruotsinpyhtään Mjölнарbackenin keto Taasianjoen rannassa. Aikaisemmasta käytöstä muistuttava mylly ja myllärintorppa ovat vielä jäljellä umpeutuvalla kukkulalla.

Ruotsinpyhtää, Mjölнарbackenin keto – nimistön kertomaa

Maisemamaakunta: Suomenlahden rannikkoseutu
Valuma-alue/merialue: Taasianjoki
Pinta-ala (ha): 0.5
Arvoluokka: M
Perinnemaisematyytit: keto

Sijainti ja maasto

Kohde sijaitsee Suomenlahteen laskevan Taasianjoen eli Tesjoen (Tessjö å) varressa, vastapäätä Kullan kartanoa, sen koillispuolella kohoavalla kumpareella. Jokivarsi on suurimmaksi osaksi melko myöhäistä vesijättömaata ja maaston korkokuva on hyvin tasainen. Paikalta on nykyisin noin kaksi kilometriä merenrantaan, mutta todennäköisesti vielä keskiajan alussa sekä Kulla että Mjölнарbacken ovat olleet syvälle sisämaahan työntyvän matalan merenlahden saaria. Alue kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, Kullan kartano ja Taasianjoen kulttuurimaisema). Se on myös luokiteltu maakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi (Teskilaakson kulttuurimaisema). Kukkulan laella on osittain romahtanut tuulimylly ja rinteiden reunassa myllärintorppa. Perinnemaisemarajaus kattaa myllyn eteläpuolisen kukkulanrinteen. Mjölнарbackenin kedolla kasvaa harvinainen ja uhanalainen tähkätädyke (*Veronica spicata*), joka on inventoinnin mukaan lajin ainoa esiintymä perinnemaisemassa Uudellamaalla.

Asutus- ja maankäyttöhistoria

Paikalta ei tunneta muinaisjäännöksiä tai muita arkeologisia kohteita. Kullan tilan historia ulottuu

ainakin keskiajalle (Allardt 1923; Oksanen 1991). Mjölнарbackenin kukkula esiintyy jo vanhimmassa tunnetussa kartassa 1646, jossa avoimen mäen eteläreunaan on merkitty rakennus. Mäellä ei ole nimeä, mutta sitä reunustava niitty on Kyrckulängen. Rajankäyntikartassa vuodelta 1759 mäellä onkin nimi Kyrckulla. Niittyjen ympäröimälle metsäiselle kukkulalle ei ole 1700-luvun kartoissa merkitty rakennuksia. Vuoden 1927 kartassa nimenä on Qvarnbacken. Kukulalle on merkitty tuulimylly ja ympäröiviin rinteisiin useita rakennuksia ja pari peltolohkoa. Allardtin (1923) mukaan omistaja Pose rakennutti kartanoon 1786 pitkäsiipisen tuulimyllyn, joten paikannimi on ilmeisesti muuttunut 1800-luvun aikana.

Inventointi ja tulkinta

Maastotarkastuksen perusteella perinnemaisema on säilynyt vielä melko avoimena. Kukkulan laella kasvaa suurehkoja mäntyjä, ympäröivät rinteet ovat lähes avointa ketoa. Myllyn hirsirunko kukkulan laella on edelleen paikallaan, mutta romahtamaisillaan. Myllyn ympärille on koottu kehämäisesti suuria kivilohkareita. Kukkulan eteläreunassa on torppa ja siihen liittyvä pieni ulkorakennus. Myllyn ja torpan välisellä alueella erottuu useita kiveyksiä ja kuopanteita ja pitkänomainen syväne, joka on mahdollisesti rakennuksen perusta. Torpan pihapiirissä on röykkiö, joka saattaa liittyä raivaukseen tai rakennukseen.

Kukkulan kaakkoisosan rakennus edustaa pitkää jatkuvuutta, sillä suunnilleen samalla paikalla on ollut rakennus jo 1600-luvulla. Paikannimi Kyrckulla on kiinnostava, mutta sitä ei voida yksise-

60 Ruotsinpyhtää Kulla, geometrinen maakirjakartta 1646. Mjölnarbackenin keto sijaitsee joen koillisrannalla Kullan kartanon vastapäisellä kukkulalla, johon on merkitty rakennus. Kirjaimien selitys: A Lilla åkern, B Gamla Riäkern, C Kålgårdsåkern, D Miölbodåkern, G Virkulängen, H Kyrckulängen. I Een lijten holma ja F Uppängen ja E Ny Riäkern. Maanmittaushallituksen kartat, 1600-luvun maakirjakartat (signum bl a 78-79).

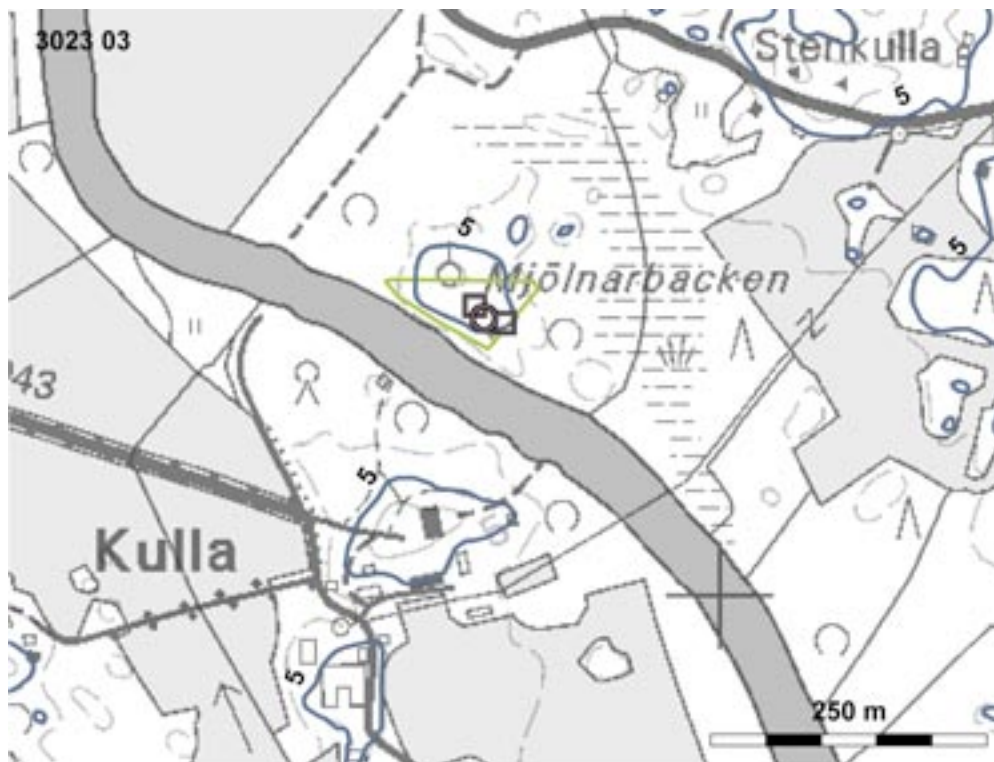
61 Vuoden 1759 rajankäyntikartassa kohdassa on teksti "Kyrkkulla, en hög backe". Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen kartat, uudistukset (signum B28 6/2).

litteisesti liittyy kirkolliseen tai seurakunnalliseen toimintaan. On kuitenkin syytä panna merkille, että Ahvenanmaalta, Varsinais-Suomen saaristosta sekä itäisen Suomenlahden saarilta harvinaisena tunnettu tähkätädyke kasvaa Suomenlahden merireitin varrella ja on liitetty nimenomaan keskiaikaisten munkkien käyttämiin tukikohtiin (Kukkonen 1985). Paikan käyttöhistorian selvittämiseksi olisikin tehtävä arkeologisia tutkimuksia.

62 Ruotsinpyhtää Mjölнарbäckenin keto 1646 geometrisen kartan maankäyttökuvioiden mukaan. Kukulalle on rakennettu tuulimylly 1700-luvun lopulla, ja 1800-luvun loppuun mennessä paikan nimeksi on vakiintunut Mjölнарbäcken. Kullan kartan pihapiiriä ympäröineet tilukset on muokattu puistoksi ja puutarhaksi. Kirjaimien selitys ks. kuva 60. Merkkien selitykset sivulla 62.

63 Ruotsinpyhtää Mjölнарbäckenin keto. Mäen vanha nimi Kyrkkulla on kiinnostava, mutta paikalta ei ole todettu mitään kirkolliseen toimintaa viittaavaa. On kuitenkin kiinnostavaa, että mäellä kasvavaa tähkätädäkettä (*Veronica spicata*) on tavattu erityisesti luostarien läheltä. Laji on Uudellamaalla harvinainen ja uhanalainen.

64 Sipoon Löparön massiiviset kiviaidat Ribackenin kumpareella on luultavasti rakennettu vasta 1800-luvulla. Kylä on palanut 1700-luvulla ja hävinnyt kokonaan 1900-luvun alkuun mennessä.

Sipoo, Löparön lammaslaidun – omaleimaista elinkeinohistoriaa

Maisemamaakunta: Suomenlahden rannikkoseutu
Valuma-alue/merialue: Suomenlahden rannikkoalue

Pinta-ala (ha): 3.5

Arvoluokka: M+

Perinnemaisematyypit: metsälaidun, **niitty**, **kallioketo**, haka, **keto**

Sijainti ja maasto

Kohde sijaitsee Sipoon sisäsaaristossa Löparön saarella, Löparön kartanosta 500 m lounaaseen. Saari on pääasiassa voimakaspiirteistä kumpareista metsämaastoa. Mäet ovat kallio-moreenimaata ja niitä reunustavat kapeat painanteet muinaisia merenlahtia, joiden maaperä on enimmäkseen savea ja suota. Biotooppi sijaitsee saaren keskivaiheilla peltojen ympäröimällä kumpareella. Metsikköisessä länsipäässä on osittain jyrkkärinteinen kalliokohouma, avoimessa itäosassa pääasiassa hevoslaidunta sekä niitä reunustavaa lehtipuuvaltaista sekametsää. Mäki (10 m mpy) on 1600-luvulle saakka ollut matalan meriveden ympäröimä. Sen koillispuolella on vielä 1800-luvulla ollut pieni lampi Flyet, josta on virrannut vettä mäen pohjois- ja itäpuolitse.

Harmaakivestä muurattu kartano (rakennukset 1800-luvun jälkipuoliskolta) lähiympäristöineen kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, Löparön kulttuurimaisema), joka kuitenkin ulottuu vain perinnemaisemaksi rajatun alueen itäreunaan. Perinnemaisema jakautuu kolmeen osa-alueeseen. Läntinen ja eteläinen osa on

luokiteltu metsälaitumeksi, itäosan avoin laidun lähiympäristöineen niityksi ja kalliokedoksi. Mäen laella on koivuhakaa.

Asutus- ja maankäyttöhistoria

Löparöstä ei tunneta varmuudella esihistoriallisia muinaisjäännöksiä. Peruskartassa on Långbergetin luoteispäässä muinaisjäännösmerkki, mutta inventoinnissa 1971 paikalla on havaittu vain luonnonkivikkoa. Ribackenin länsiosassa on kivimuureista ja kahdesta uunista kasattu tukeva ja laaja rakennelma, jota on kirjallisuudessa pidetty 1500-luvun salpietariuunien tai 1800-luvun kalkkiuunien jäännöksinä, mutta rakennelmia ei ole tutkittu tarkemmin. Alueella on myös suuria ja massiivisia kiviaitoja.

Löparö mainitaan ensimmäisen kerran 1543, jolloin saarella oli kaksi taloa. Tilat olivat osan aikaa autioina 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa. Kruunun organisoimana saarella valmistettiin mustan ruudin raaka-aineena käytettyä salpietaria 1599–1643. Salpietarinkeittämön rakennuksia ja uuneja varten on 1604–1606 lähteiden mukaan tuotu rakennustarvikkeita, mm. 2000 tiiltä ja puutavaraa ja kupariastioita. Salpietarinvalmistuksen päätyttyä lähes kaikki asukkaat muuttivat saarelta pois. Saaren tiloista muodostettiin 1600-luvulla kartano, ja sillä oli useita omistajia 1800-luvulle saakka. Omistajat eivät kuitenkaan asuneet vakituisesti saarella ennen 1860-lukua. Kartanon rakennuskantaa uusittiin ja tilusten maatalouskäyttöä tehostettiin

65 Sipoo Löparö, tiluskartta 1829. Ribackenin kumpareella on tuolloin ollut kaksi taloa viljelyksineen. Rinnepelloissa erottuu runsaasti kiviä tai röykkiöitä. Yksityiskohtakuva kartan originaalikappaleesta Maanmittauslaitoksen arkiston kokoelmista (Uusimaa, signum 131 C 16:III)

voimakkaasti 1800-luvun jälkipuoliskolla – mm. kuivaamalla kartanon länsipuolella ollut lampi Flyet niityksi.

Biotoopin yhteys saaren asutushistoriaan on erittäin kiinnostava, sillä se sijaitsee Ribackenin mäellä, jota perimätiedon mukaan on pidetty saaren vanhimpana asuin- ja kylänpaikkana (Sjöholm 2004). Mäen länsipuolesta on myös käytetty nimeä Kvarnbacken. Vanhimmassa tiluskartassa 1829 Ribackenin laelle on merkitty kaksi rakennusta ja peltokappaleet (Bastugården) mäen kaakkois- ja luoteisreunaan. Mäen kaakkoispuolella on Riäkern. Mäen peltokappaleisiin on merkitty lukuisia viljelemättömiä saarekkeita. Maaperä on alueella kivistä ja kyse saattaa olla raivausjäännöksistä ja suurehkoista maakivistä.

Perimätiedon mukaan 1800-luvun puolivälin tienoilla Ribackenin pellosta kynnettiin 16 tiiliuunia. Uunit on yhdistetty salpietarinvalmistukseen (Nyberg 1931). Toisaalta keittämön toimintaan on liitetty kartanon pohjoispuolella, saaren sisäosiin johtaneen salmen rannalla sijaitseva Krutåkern, joka on merkitty myös 1829 karttaan. Toisen perimätiedon (Nyberg 1931) mukaan Ribacken on palanut 1700-luvun lopulla, mikä voisi osaltaan selittää paikalla havaitut uuninjäännökset. Esimerkiksi 1790-luvulta peräisin olevan hydrografisen kartan mukaan mäellä on tuolloin ollut useita rakennuksia.

Perimätietoa ei muiden havaintojen valossa voi suoraan liittää keittämöön, jonka sijainnin ja rakenteiden selvittely edellyttäisi jatkossa erityisesti arkeologisia tutkimuksia. Salpietarin valmistus on

todennäköisesti jättänyt niin voimakkaita merkkejä maaperään, että toimintaa voidaan jäljittää arkeologisin menetelmin. Salpietarinvalmistuksesta annettujen 1500-luvun lopun ohjeiden mukaan tehtaaseen kuului mm. keittämötila, keittoastiat, kuivaushuone, multahuone ja tuhkarasto. Tuotantoprosessissa on tarvittu runsaasti vettä. Valmistuksen jälkeen paikalle on olettavasti jäänyt runsaasti multakerros ja sen mukana talousjätettä, kuten luuta, astioiden kappaleita ja muiden arkisten käyttöesineiden katkelmia. (Haggrén 1997)

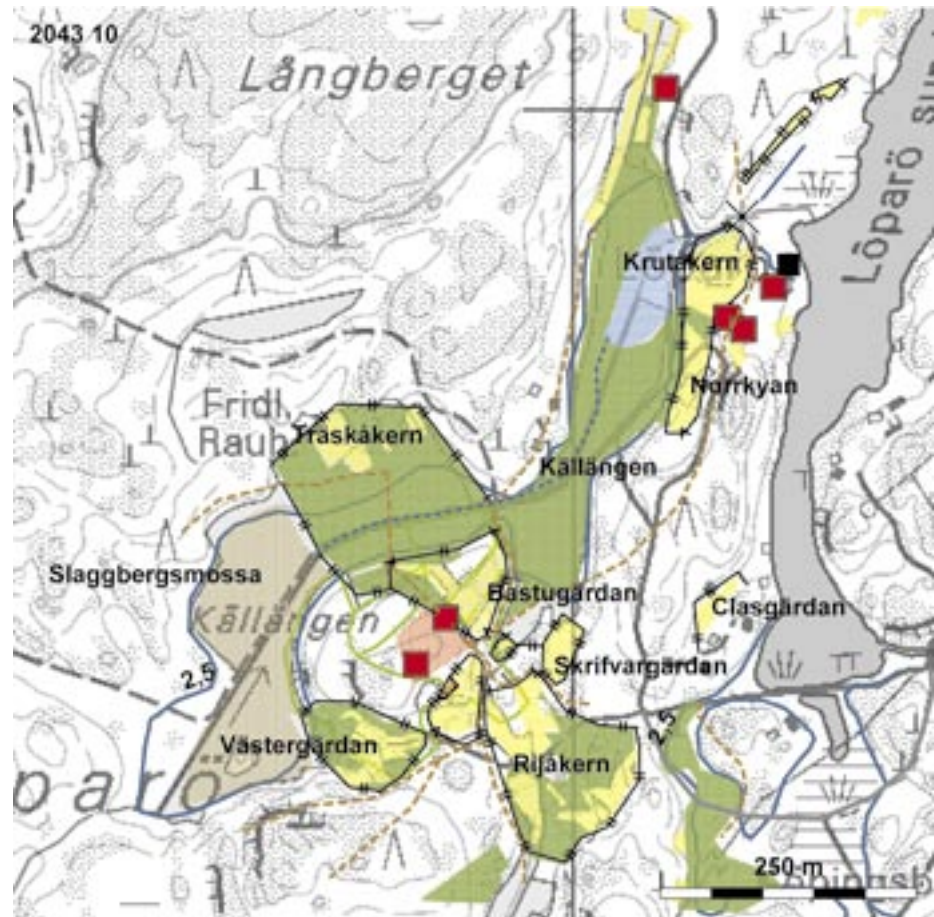
Viimeistään 1800-luvun puolivälin jälkeen Ribacken on jäänyt viljelykäyttöön ja paikalla on ollut ainoastaan talousrakennuksia. Muurimaisia kiviaitoja on ilmeisesti rakennettu eri aikoina. Ainakin osa niistä on todennäköisesti vasta 1800-luvun jälkipuoliskolta, jolloin aluetta on perimätiedon mukaan raivattu. Vielä 1929–1930 tiluskartassa mäellä näkyy useita rakennuksia, muun muassa mäen länsipäässä olevan kallion laelle 1800-luvun jälkipuoliskolla rakennettu mylly, joka purettiin noin 1940. Nykyisin alueella ei ole rakennuksia mäen kaakkoispuolella olevaa latoa lukuun ottamatta.

Inventointi ja tulkinta

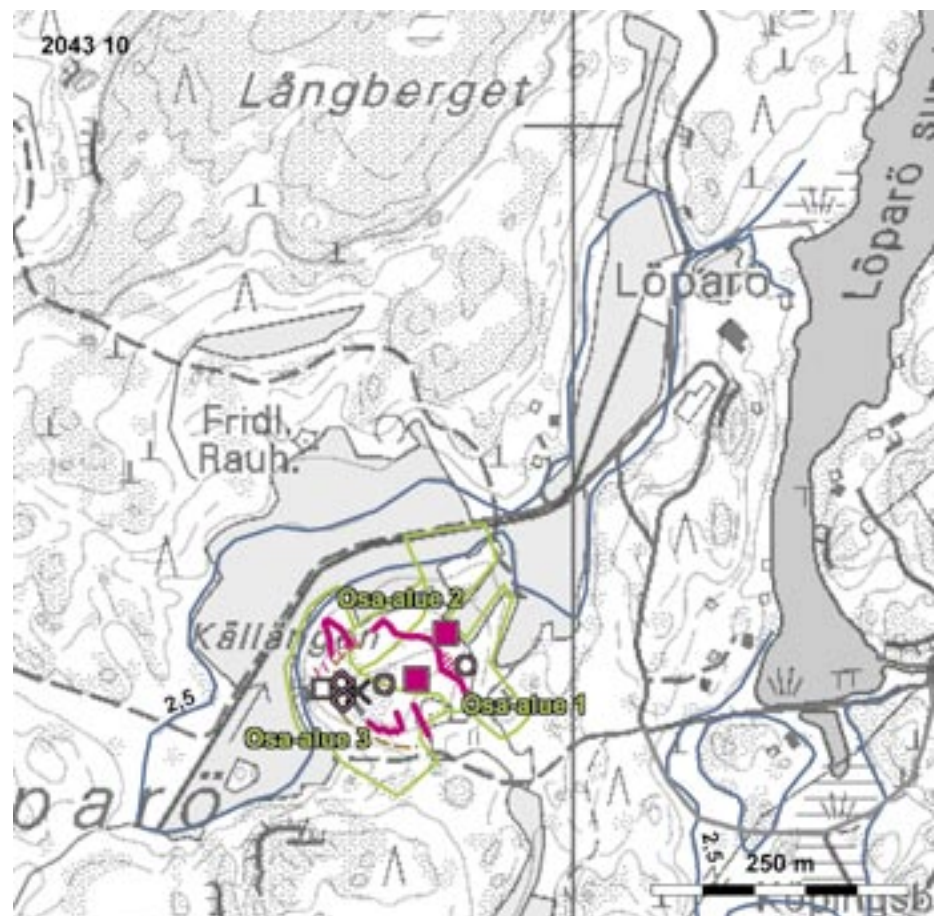
Maastotarkastuksen perusteella Ribackenin alueella on runsaasti ihmisen toiminnasta kertovia merkkejä, varsinkin erilaisia kivirakennelmia, joista selvimmin erottuvat rakennuksen pohjat ja kiviaidat. Mäen länsireunassa on suuri kahdesta uunista ja niiden välisestä tilasta muodostuva ra-

66 Sipoo Löparön lammaslaitu-
met. Asutus ja maankäyttö 1829
tiluskartan perusteella. Ribackenin
talot ovat hävinneet, pellot ovat
pääosin laitumina ja vanhat niityt
puolestaan peltoina. Löparössä on
ollut salpieterinkeittäjä 1500- ja
1600-luvun vaihteessa. Sen tarkkaa
sijaintia ei tunneta, mutta kartan
vieressä olevan pellon nimenä on
säilynyt Krutäkern. Merkkien seli-
tykset sivulla 62.

67 Sipoo Löparön lammaslaitu-
met. Arkeologiset havainnot. Löparön
karttaan kuuluvan perinnemai-
seman maankäytöstä on säilynyt
monentyyppisiä muistoja. Mäellä
on runsaasti erilaisia kiveksiä ja
rakennuksenperustoja, kalkkiuunin
jäännökset ja tuulimyllynpohja.
Rakennuksista ja kiviaidoista suuri
osa on ilmeisesti 1800-luvulta, mutta
kiveysten joukossa saattaa keskiai-
kaisen kylän muistojakin. Meri on
ulottunut kumpareen pohjoispuolel-
le vielä historiallisella ajalla.

68 Ribackenin laelta on todettu maantasainen röykkiö. Se saattaa liittyä keskiaikaisen tai sitä vanhemmankin asutuksen muistoihin.

69 Nykyisin Ribackenin rinnettä kapuavat hevoset. Takana mäkeä kiertävä kiviaita.

kennelma. Uunit (ks. kuva sivu 15) on muurattu savilaastia käyttäen kivilohkareista ja varustettu suuaukon lisäksi ilmanvaihtohormilla. Nykyisen maanomistajan mukaan uunit olisi rakennuttanut 1830-luvulla kartanon omistanut nimismies Tallgren kalkinpolttua varten. Uuneja ei nähtävästi ole koskaan käytetty.

Eri puolilla mäkeä on useita tukevia kiviaitoja tai muureja. Eriyisen massiivinen on mäen itä- ja koillisreunaa kiertävä muurimainen aita, jonka pituus on yhteenlaskettuna lähes 150 metriä. Aidan aines ja tekotapa vaihtelee ja sitä on ilmeisesti koottu eri aikoina tai vaihtelevasta aineksestä. Mäen laella ja keskellä olevista kiviaidoista ainakin osa liittyy 1800-luvun jälkipuoliskon ja 1900-luvun alun rakennuksiin. Mäen kaakkoisosan hevoslaitumella, maanpinta vaikutti kiviaitojen välisellä vyöhykkeellä voimakkaasti muokatulta ja siinä näkyi melko runsaasti hiiltä, palanutta kiveä, tiilenpaloja ja luunkappaleita. Havainnot viittaavat siihen, että alueella on ollut tiili- ja kivirakennelmia, jotka on käytetty aidan raaka-aineeksi. Mäen itäreunassa erottuu kiveyksiä ja pengerryksiä, jotka ulottuvat aidan alle ja ovat näin ollen sitä vanhempia.

Mäen korkeimmalla kallion laella todettiin matala röykkiö, joka muistuttaa rakenteeltaan ja sijainniltaan hautaröykkiötä. Koska mäellä on ollut runsaasti erilaista toimintaa ja lukuisia kiveyksiä, on jäännöksen tarkoitusta ja ajoitusta kuitenkin vaikea määrittellä ilman tarkempia tutkimuksia.

Ribackenin alueella on ilmeisen pitkä maankäytön historia. Karttalähteiden ja perimätiedon mukaan aluetta on muokattu voimakkaasti 1800-luvulla, jolloin mahdollisesti vanhemmat rakennelmat ovat todennäköisesti osaksi hävinneet. Vanhimmat asutuksesta ja maankäytöstä kertovat rakennelmat ja vyöhykkeet sijoittuvat luultavasti mäen kaakkois- ja koillisosan laelle ja 1829 kartassa näkyviin peltolohkoihin. Myöhemmästä rai-vaustoitinnasta huolimatta nämä alueet ovatkin asutus- ja elinkeinohistoriallisen tutkimuksen kannalta erityisen kiinnostavia. Perinnemaisemarajaus onkin perusteltua ottaa osaksi Löparön valtakunnallisesti merkittävää kulttuuriympäristöä.

Asutus- ja maankäyttöhistoriallinen analyysi – johtopäätöksiä ja kommentteja

Analyysin edut ja rajoitukset

Perinnemaisema on fragmenttinakin osa ainutkertaista asutus- ja maankäyttöhistoriaa. Yksittäisen paikan asutushistorian selvittämiseen keskittyvä analyysi on asiantuntijakeskeinen ja työvaltainen, koska tiedon keruussa käytetään arkistokokoelmia ja havainnot dokumentoidaan myös maastossa. Arkistoaineistot ovat kuitenkin hyödyllisiä, koska ne sisältävät runsaasti informaatiota asutuksen varhaisvaiheista, jatkuvuudesta ja muutoksesta.

Analyysiä varten on kerätty runsaasti erityyppistä asutushistoriallista aineistoa. Työn aikana on saatu käyttöön äskettäin koottuja paikkatietoja Uudenmaan vanhimmista kylätonteista, mikä on vaikuttanut selvästi myös työn painotuksiin. Tietokannoilla on suuri merkitys asutushistoriallisen tutkimuksen kannalta, koska niiden avulla on ensimmäistä kertaa voitu systemaattisesti tarkastella perinnemaisemien yhteyttä vanhimpaan kylähistoriaan.

Asutus- ja maankäyttöhistoriallinen analyysi soveltuu hyvin paikkatieto-ympäristöön, koska ympäristöä ja asutushistoriaa koskeva aineisto on useimmiten jollakin tavalla alueellista ja paikallista. Tässä tapauksessa ympäristö- ja asutushistoriallisen tiedon keruuprosessi on samankaltainen. Molemmat perustuvat maastotyöskentelyyn, jossa kerätyt havainnot on dokumentoitu kartografisesti pisteinä ja alueina, joilla on tietty ominaisuus. Aineisto on myöhemmin digitoitu osaksi paikkatietojärjestelmää, jonka avulla havaintoja voidaan analysoida ja vertailla keskenään esimerkiksi sijainti- ja ominaisuustiedon perusteella. Havaintoja ja erilaisten kyselyiden tuloksia voidaan visualisoida samaan esitykseen. Aineistot soveltuvat myös paikkatiedon yhteiskäyttöön, mutta tällöin on otettava huomioon tietyt laadulliset kriteerit kuten alkuperä, tarkkuus, kattavuus ja tietojen eheys (Mökkönen 2005).

Paikkatiedon osalta tässä tapauksessa ongelmallisinta on historiallisista kartoista tuotettu aineisto, koska käyttäjän on tunnettava myös primääriaineiston laatuun vaikuttavat tekijät ja niiden asettamat rajoitukset. Esimerkiksi suunnittelussa paljon käytetty, alun perin mittakaavaan 1:40 000 laadittu Ku-

ninkaan kartasto (Alanen & Kepsu 1989) antaa hyvän yleiskuvan pienimittakaavaisessa (< 1:50 000) tarkastelussa, mutta ei riitä suurimittakaavaiseen (> 1:10 000) maankäyttöanalyysiin, saati asutus- ja maankäyttöhistoriallisten jäännösten luotettavaan ja tarkkaan paikantamiseen maastossa.

Kylätonttitietokantojen aineistoista tehtyjen kyselyiden avulla on voitu melko nopeasti koota edustava esimerkkiaineisto niistä perinnemaisemista, jotka sijaitsevat lähellä keskiaikaista kylätonttia. Karttatyöskentelyä varten on suurimittakaavaisten karttojen maankäyttökuvioita digitoitu manuaalisesti. Työskentely on hidasta, mutta kartoista voidaan saada yksityiskohtaista informaatiota, josta voidaan parhaimmissa tapauksissa tehdä varsin luotettavia yleistyksiä pienemmilläkin mittakavatasoilla.

Aineiston käsittelyä on helpottanut suuresti, että kartat on saatu Kansallisarkistosta suoraan numeerisena tallenteena. Jatkossa karttojen hankinta nopeutunee ja käyttö yleistynee, kun aineistoja on mahdollista selata ja siirtää digitaalisessa muodossa. Viime vuosina on käynnistetty erilaisia kartta-aineistojen digitointiprojekteja (esim. Jyväskylän yliopiston ja Tieteen tietotekniikkakeskuksen CSC:n yhteishankkeena toteutettu 1600-luvun maakirjakarttojen verkkopalvelu; ks. Rantatupa 2000) ja tulevaisuudessa ainakin Kansallisarkiston (esim. Digitaaliarkisto) ja Maanmittauslaitoksen aineistoa on mahdollista saada yhä enemmän numeerisena.

Kohdetason analyysin keskeisiin menetelmiin kuuluu maastossa erottuvien jäännösten havainnointi ja dokumentointi. Arkeologinen kenttätyö on jatkossakin välttämätöntä, mutta dokumentointia ja kartoitusta voidaan tehostaa muun muassa satelliittipaikannusmenetelmin. Analyysi on tehokkaimmillaan, kun kartta- ja maastotyö tukevat toisiaan ja tarkastelu etenee kaksisuuntaisena prosessina.

Maankäyttökuvioiden vertailussa voidaan käyttää myös satelliitti- ja ilmakuva-aineistoa. Historiallisen maankäytön rekonstruoinnissa ilmakuva on tärkein pohja-aineisto. Se sisältää runsaasti

70 Perinnemaisemien tutkimuksessa on perusteltua hyödyntää myös asutus- ja maankäyttöhistoriallisia tietoja. Suomen ympäristökeskuksen tutkijat kartoittavat koealojen kasvillisuutta Lohjan Arorinteen kalliokedolla kesällä 2004. Alue on ollut Jalassaaren kylän laidunta.

ympäristöä koskevaa pienipiirteistä informaatiota, mikä helpottaa historiallisen kartan elementtien sijoittamista nykykarttaan. Numeerinen aineisto soveltuu yleensä suoraan paikkatietojärjestelmissä käytettäväksi tulkintaa ja visualisointia varten. Maankäytön ja kasvillisuushistorian selvittämisessä vanhat ilmakuvat ovat erityisen hyödyllisiä. Ilmakuvista voidaan kerätä myös informaatiota, jota ei maiseman muutosten, esimerkiksi maankäytön tai umpeenkasvun takia enää voisi muulla tavalla havaita.

Yleistäen voi todeta, että menetelmä on yksinkertainen ja helppo soveltaa niille alueille, joista on saatavana yhdenmukaisia, ympäristöä, asutuksen ja maankäytön historiaa kuvaavia, paikkatietojärjestelmään soveltuvia aineistoja. Se on myös monitasoinen, sillä analyysi voidaan tuottaa myös pienimittakaavaisena esityksenä, jolloin erilaisten asutus- ja maankäyttöhistoriallisten tietokantojen ja karttatyöskentelyn avulla kootaan tarvittavat perustiedot jatkoselvitysten pohjaksi. Jokaisella perinnemaisemalla on kuitenkin oma asutus- ja maankäyttöhistoriansa, jonka selvittäminen edellyttää maastotutkimuksia ja perehtymistä paikkaa koskevaan kartta-aineistoon.

Asutushistorialla on aina omat alueelliset ja paikalliset erityispiirteensä, jotka on otettava tulkinnoissa huomioon. Projektin esimerkkialue Uusimaa kuuluu eteläisen Suomen peltoviljelyalueeseen, joka ei maisemarakenteeltaan suuresti poikkea ympäristöstään. Varhaisen agraariasutuksen ja maankäyttöhistorian osalta se kuitenkin eroaa naapurialueistaan selvästi, koska nuoremmalta rautakaudelta tunnetaan hyvin vähän asutuksen

merkkejä. Varsinais-Suomessa ja Hämeessä juuri rautakauden viimeiset vuosisadat ovat muodostaneet pohjan myöhemmälle asutuskehitykselle ja jatkuvuus voidaan perustella vankan arkeologisen aineiston avulla. Uudellamaalla erityisesti varhaiskeskiaikaista uudisasutusvaihetta on pidetty tärkeänä myöhemmän agraarimaiseman muotoutumisen kannalta. Uudenmaalta saatuja tuloksia olisikin kiinnostavaa vertailla Varsinais-Suomen ja Hämeen asutus- ja maankäyttöhistoriaan.

Asutushistorialliseen tutkimukseen kuuluu olennaisesti ilmiöiden ja prosessien ajallisen muutoksen kuvaaminen, mikä saattaa luonteeltaan staattisessa paikkatietojärjestelmässä tuottaa ongelmia (esim. Kirkinen 2004). Tavallisinta on käyttää valittuja aikatasoja, joiden määrittely riippuu käytetyistä karttälähteistä. Kohdetasolla yhdenmukainen tarkastelutapa voi olla hankalaa, koska suurimittakaavaisen karttojen kattavuus vaihtelee. Varhaisin kattava aineisto ovat isojakokartat, joiden tekoajaksi voi vaihdella 1700-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun. Nykymaisemaa koskevassa analyysissä on kuitenkin tärkeintä kuvata sen tämänhetkistä historiallista sisältöä. Maastossa erottuvien, maankäyttöön liittyvien ilmiöiden tarkka ajoittaminen ja kronologinen seuraaminen on yleensä hankalaa ilman tarkempia tutkimuksia. Karttamateriaali ja maastohavainnot yhdistämällä on kuitenkin mahdollista arvioida, mitä tekijöitä paikan valinnassa on otettu huomioon, miten asutus on hyödyntänyt ympäristönsä maataloudellisia edellytyksiä ja millaisia jälkiä maankäytön varhaisvaiheista on jäänyt maisemaan.

Asutushistoriallisen tiedon käyttömahdollisuudet perinnemaisemien tutkimuksessa, suojelussa ja hoidossa

Projektin yhtenä keskeisenä tavoitteena on ollut kehittää asiantuntijakäyttöön tarkoitettua työkalua, jota voitaisiin hyödyntää selvitetessä perinnemaisemien yhteyttä asutus- ja maankäyttöhistoriaan. IPE-projektin tulosten valossa perinnemaisemiin sisältyy suuri arkeologinen potentiaali, joka tarjoaa monenlaisia uusia näkökulmia niiden tutkimukseen ja hoitoon.

Perinnebiotooppien tutkimuksessa varhainen asutus- ja maankäyttöhistoria on perusteltua ottaa huomioon jo kysymyksenasettelussa. Paikan historian pääpiirteiden selvittäminen ja ihmisen toiminnasta kertovien jälkien paikantaminen maastossa on tärkeää pohjatietoa, jonka avulla on esimerkiksi mahdollista määrittellä, miten maankäytön luonne, kesto ja intensiteetti ovat vaikuttaneet paikan kasvillisuuteen.

Arkeologiseen havainnointiin ja maanmittauskarttoihin perustuvan, paikkatietoa hyödyntävän analyysin avulla on mahdollista etsiä vastauksia siihen, miten kauan maankäyttöä on harjoitettu, millaista paikan varhaisin maankäyttö on ollut tai miten asutus ja siihen liittyvä muu toiminta sijoittuu maisemaan. Nykykarttaan sijoitettu maankäyttökuvio kertoo myös, millaisia muutoksia maankäytössä on tapahtunut, ovatko asumukset pysyneet paikallaan ja miten viljely- ja niittyala on kehittynyt eri aikoina. Maastotyössä tarkasteltavien ilmiöiden suhde historialliseen maankäyttöön ja karttakuvioihin voidaan määrittellä luotettavasti ja tutkia erottuvatko rakennuksenpaikat, pihapiirit, puutarhat, raivatut alat, pellot, aidat, kulkureitit, myllyt tai rantautumispaikat kasvillisuudeltaan jotenkin ympäristöstään.

Perinnemaisemien merkitys arvokkaina biotooppeina on huomattu viime hetkillä, sillä monia uhkaa rehevöityminen ja umpeenkasvu. Luonnon monimuotoisuutta koskevissa tutkimuksissa on arvioitu, että perinnemaisemien merkitys eliölajien säilyttäjänä on suuri. Esimerkiksi uhanalaisista lajeistamme 22 % ja putkilokasveista peräti 28 % esiintyy juuri perinnebiotoopeilla (Pöyry ja muut 2004). Perinnemaisemia pidetään tärkeänä, mutta ne eivät joitakin Natura-ohjelmaan sisältyviä luontotyyppisiä lukuun ottamatta kuulu suojelun piiriin. Perinnemaisemien säilymistä ei ole läheskään aina otettu huomioon alueen käytön suunnittelussa. Esimerkiksi Uudenmaan perinnemaisemaintventoinnin kohteita on metsitetty tai rakennettu aivan äskettäin, ja tilanne on tuttu muualtakin.

Muinaisjäännöksiin on jo aikaisemmin kiinnitetty huomiota erityisesti perinnemaisemien hoidon yhteydessä, ja tältä osin yhteistyö ja toimintatavat ovat vakiintumassa. Muinaisjäännöksiin liittyvien perinnemaisemien suunnitelmallista hoitoa pidetään erittäin suotavana, sillä se hyödyttää myös arkeologisen kulttuuriperinnön suojelua. Rauhoituksen asettamat rajoitukset ja muinaisjäännöksen erityisluonne on kuitenkin aina otettava huomioon alueen käyttöä suunniteltaessa. Perinnemaisemia koskevien tutkimusten ja hoitotöiden suunnitteluvaiheessa on syytä ottaa yhteyttä Museovirastoon ja neuvotella sopivista menettelytavoista tai toimenpiteistä. Muinaisjäännöksen hoito edellyttää aina Museoviraston lupaa. Arkeologisen kulttuuriperinnön hoitoa koskevasta toimenpiteistä vastaa Museovirastossa arkeologian osaston muinaisjäännösten hoitoyksikkö, joka tarjoaa myös neuvontaa ja konsultointia¹⁸.

Perinnemaisemien tiivis yhteys kylätontteihin on suojelun näkökulmasta merkittävä tieto. Autioituneet kyläpaikat voidaan luokitella muinaisjäännöksiksi, mikäli ne täyttävät rauhoitukselle asetettavat kriteerit. Tähän vaikuttavat muun muassa kylän ikä, asutus- ja elinkeinohistoriallinen merkitys (asukasmäärä, taloluku), autioitumisajankohta sekä säilyneisyys. Tärkeä tekijä voi olla myös asutuksen pitkä jatkuvuus. Rauhoituksesta päättää Museovirasto tapauskohtaisesti tarkempien selvitysten perusteella. Vain pieni osa kylätonteista on toistaiseksi todettu kiinteiksi muinaisjäännöksiksi, koska määrittely edellyttää yleensä maastotutkimuksia. Kylätontit sijaitsevat usein maisemallisesti keskeisillä paikoilla. Niiden hoitoa perinnebiotooppina olisi harkittava silloinkin, kun kohteet eivät täytä muinaisjäännökselle asetettavia kriteereitä.

Perinnemaisemien suunnitelmalliseen hoitoon tullaan jatkossa kiinnittämään aiempaa enemmän huomiota. Hoitokohteiden valinnassa ja hoitomenetelmissä käytetään erilaisia kriteerejä ja luokituksia, jolloin myös taustaselvitysten ja inventointien tarve on kasvanut. Kulttuurihistorialliset arvot, erityisesti muinaisjäännökset, tulisi ottaa huomioon hoitoluokkaa nostavana kriteerinä (Ympäristöministeriön ohjekirjeet 2004 alueellisen hoito-ohjelman luokituksen laatimiseen ja priorisointiin).

Kohteiden luonteen, erityispiirteiden ja maankäytön historian selvittäminen on myös hoidon onnistumisen kannalta tärkeää (esim. Pykälä 2001:131–132). Asutus- ja maankäyttöhistoriallisia tietoja voidaan hyödyntää koko hoitoprosessin

¹⁸ Hoitoyksikön toimintaan ja hoitokäytäntöihin voi julkaisujen lisäksi tutustua esimerkiksi Museoviraston Internet-sivuilla. URL-osoite <http://www.nba.fi>. Osoitteesta löytyvät myös tiedot ajankohtaisista hoitohankkeista.

71 Museovirasto on hoitanut Karjaan Brobackan ketoa jo 1990-luvun alusta lähtien. Alue on edustava esimerkki hoidon vaikutuksesta biotoopin tilaan. Brobackan torpanpaimalla kasvanut humala löytyi vanhan pihapiirin raivauksessa.

ajan. Kartta-analyysi soveltuu hyvin hoitosuunnitelman pohjaksi tai tueksi. Käytännön raivaustyössä voidaan paljastaa maankäytöstä ja muusta toiminnasta syntyneitä rakenteita ja tuoda esiin paikan ominaispiirteitä. Kohteen asutushistoriallisia ominaispiirteitä korostava hoitotyö monipuolistaa konkreettisesti perinnemaisemasta saatavaa informaatiota sekä maanomistajien tietoisuutta arkiympäristöstään. Perinnemaiseman hoito onkin parhaimmillaan silloin, kun siinä voidaan ottaa huomioon sekä luontoarvot että kulttuuriperintö.

Asutus- ja maankäyttöhistoriallinen analyysi soveltuu myös erilaisten maisemanhoidon selvitysten pohjaksi. Se olisi perusteltua ottaa mukaan maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden (LUMO) yleissuunnitteluun. Suunnitteluoppaassa (Heikkilä 2002) historialliset kartat on mainittu tietolähteinä, mutta aineistoa ei ole hyödynnetty oppaan karttataarkastelussa. Julkaisu on hyvä esimerkki tietojen käyttökelpoisuudesta, sillä mallikohteenä käytetyssä Vihdin Vanjokilaaksossa olisi asutus- ja maankäyttöhistoriallisen analyysin avulla voitu helposti havaita luonnon monimuotoisuuden kannalta keskeisten alueiden liittyvän kiinteästi vanhimpaan viljelymaisemaan, 1700-luvun kartoissa esiintyviin kyläpaikkoihin, talojen lähitiluksiin ja tonttimaiden välisiin kulkureitteihin. Suunnitteluprosessiin tarvittaisiinkin nykyistä enemmän asutushistorian asiantuntijoita.

Perinnemaisemien arkeologinen potentiaali on hyödyntämättä erityisesti luonnon monimuotoisuuden tutkimuksessa. Keskeinen toimija tässä suhteessa on Suomen ympäristökeskus (SYKE), joka käytännössä pitkälti vastaa ympäristöhallinnon tutkimus- ja kehittämistoiminnasta. SYKEN piirissä on viime vuosina käynnistetty useita perinnemaisemien luonnon monimuotoisuuden ja hoidon seurantaan liittyviä hankkeita. Arkeologisen ja asutushistoriallisen lähdeaineiston ja menetelmien avulla maankäytön kehitystä ja siihen vaikuttaneita taustatekijöitä voidaan tarkastella huomattavan pitkällä aikajänteellä.

Mikäli vertailukohtana käytetään niitto- ja laiduntalouden valtakautta 1700–1800-luvuilla, nykyiset perinnemaisemat voidaan nähdä intensiivisen peltoviljelyalueen reunavyöhykkeillä säilyneinä relikteinä. Koko maataloushistoriallista kehityskaarta tarkasteltaessa kuva muuttuu. Perinnemaisemat näyttäisivät säilyneen sitkeimmin alueilla, joilla maatalous on jo esihistoriallista perua. Tällöin ne saattavatkin olla merkittäviä varhaisen agraarimaiseman ja kyläasukuksen indikaattoreita. Projektin tulokset tarjoavat kiinnostavan lähtökohdan tulevalle tutkimukselle.

Kasvitieteellisessä tutkimuksessa maankäyttöhistoriallista aineistoa ja arkeologista asiantuntemusta voitaisiin hyödyntää esimerkiksi siemenpankkien (ks. esim. Pykälä 2001: 139) osalta.

Arkeologian piirissä on yleisesti tunnettua, että monet ihmisen toiminnasta hyötyvät kasvit alkavat nopeasti itää rautakautisten ja keskiaikaisten kohteiden kaivauksilla liikutellussa maassa. Jotakin kokeiluja lukuun ottamatta systemaattisia tutkimuksia aiheesta ei Suomessa ilmeisesti ole tehty (ks. Seppänen 1987). Kyläasutuksen ja talojen pihapiirin kasvillisuuteen olisi kiinnitettävä lisää huomiota (vrt. Pykälä 2001). Toisaalta myös erityiskohteet, jossa toiminta on ollut lyhytaikaista tai sesonkiluonteista (esim. satamat, markkinapaikat, myllynpaikat), voivat olla kasvilajistoltaan kiinnostavia.

Arkeologia voi tarjota kiinnostavan näkökulman myös maataisrotujen ja lajikkeiden tutkimukseen. Rautakauden alku, esiroomalainen aika (500 eKr. – 0), on ollut Suomen rannikkoalueilla aktiivisen peltoviljelyn ja karjanhoidon aikaa. Asutus on sijoittunut alavien, niityiksi sopivien maiden tuntumaan, mikä viittaa nautakarjan yleistymiseen. Esiroomalaisen ajan karjanhoitokulttuurilla on itse asiassa voinut olla suuri merkitys myöhemmälle nautarotujen kehitykselle. Esimerkiksi maataisrotuja vertailevan DNA-tutkimuksen mukaan islanninkarja ja suomalaiset nautarodut ovat erkaantuneet toisistaan 2000–2500 vuotta sitten (Kantanen 2004).

Asutushistoriallisen tutkimuksen ja kulttuuri-perinnön suojelun näkökulmasta arvokkailla kylätonteilla saattaa olla tärkeä merkitys luonnon monimuotoisuuden kannalta. Esimerkiksi IPE-projektin käytössä olleen kylätietokanta-aineiston alueella on 15 valtakunnallisesti arvokasta perinnemaisemaa, joista peräti yhdeksän sijaitsee keskiaikaisten kylien tonttimailla. Kylätontit olisivatkin otettava huomioon suunniteltaessa perinnetuotteen uusintainventointeja sekä mahdollisuuksien mukaan käytävä systemaattisesti läpi tulevissa inventoinneissa. Koko Suomessa kylätontteja on arvioitu olevan ainakin 7500 (Haggrén 2005). Tonttimaiden sijainnista ei tällä hetkellä ole kattavasti tietoja, ja Uudenmaan aineistoja vastaavien tietokantojen kokoaminen olisi koko maan osalta käynnistettävä mahdollisimman pian.

Perinnemaisemien sisältämä ainutkertainen asutus- ja maankäyttöhistoria on osa maatalousympäristöjen monimuotoisuutta, mikä tulisi ottaa huomioon myös niiden tutkimusta, hoitoa ja yhteiskunnallista merkitystä koskevassa keskustelussa (vrt. Tiainen ja muut 2004). Tämän projektin tulosten perusteella voidaan perustellusti osoittaa, että perinnemaisemia tutkimalla ja hoitamalla suojellaan ja säilytetään myös maamme vanhinta maataloushistoriaa.

Julkaisemattomat lähteet

Fewster, Derek 1987: Tutkimuskertomus Vihdin Vanjoen Skotin kaivauksista 25.5.–18.6.1987 sekä selvitys suoritettusta asutushistoriallisesta tutkimuksesta. Helsingin yliopiston arkeologian oppiaine. Kopio raportista Museoviraston historian osaston arkistossa.

Forsius-Nummela, Johanna 1994: Vihdin maisemahistoriallinen selvitys. Raportti 3.3.1994. Vihdin kunta.

Mökkönen, Teemu 2005: Historiallinen paikkatieto – digitaalisen paikkatiedon tuottaminen historiallisista kartoista. Ympäristöministeriö & Museovirasto. Julkaisematon käsikirjoitus 31.8.2005.

Seppänen, Kimmo 1987: Nurmilaukan (*Allium oleraceum* L.) suhteista nuoremman rautakauden ja varhaiskeskiajan elämänpiiriin muinaisessa Itä-Hämeessä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto arkeologian oppiaine.

Sjöholm, Odin 2004: Ortnamn i Sibbo. Löparö. Moniste. Kopio Museoviraston kirjastossa.

Kirjallisuutta

Aalto, Seppo 2003: *Pornaisten historia 1 vuoteen 1869*. Talonpojan elämä. Porvoo.

Alalammi, Pentti (toim.) 1993: Maisemat, asuinympäristöt. *Suomen kartasto* 350. Maanmittaushallitus ja Suomen Maantieteellinen Seura.

Alanen, Timo & Kepsu, Saulo 1989: *Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 505.

Alenius, Teija & Haggrén Georg & Jansson, Henrik & Miettinen, Arto 2004: Ulkosaariston asutuksesta autiokyläksi – Inkoon Ors poikkiteollisenä tutkimuskohteena. Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsenlehti SKAS 1/2004. 4–19.

Allardt, Anders 1923: *Strömfors socken*. Lovisa.

Backman, Sigbritt (toim.) 2004: *Porkala – byn vid havet*. En skildring av bygemenskapen före 1944. Porkala Ungdomsförening r.f. & Sigbritt Backman. Ekenäs.

Brenner, Alf 1936: *Ingå, Fageröik, Degerby*. En västnyländsk bygdekrönika I–II.

Brenner, Alf 1953: *Sjundeå sockens historia*. Första delen. Ekenäs?

Brenner, Alf 1955: *Sjundeå sockens historia*. Andra delen. Sjundeå.

Brenner, Alf 1964: *Sjundeå sockens historia*. Tredje delen. Sjundeå.

Carpelan, Christian 1999: Käännekohtia Suomen esihistoriassa aikavälillä 5100–1000 eKr. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan (toim. Paul Fogelberg). *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 153. 249–280.

Cleve, Nils 1956: Pernå under förhistorisk tid. Teoksessa Antell, Kurt 1956: *Pernå sockens historia I*. Tiden till år 1700. Förhistorisk tid skildrad av Nils Cleve. 4–21.

Edgren, Torsten 1996: Borgåtraktens förhistoria. Teoksessa: Edgren, Torsten & Gardberg, Carl Jacob 1996: *Borgå stads historia I*. Borgå. 13–26.

Edgren, Torsten 1999a: Käännekohtia Suomen kivikaudessa. Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan (toim. Paul Fogelberg). *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 153. 281–293.

Edgren, Torsten 1999b: Alkavan rautakauden kulttuurikuva Länsi-Suomessa. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan (toim. Paul Fogelberg). *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 153. 311–333.

Fewster, Derek 1993: Janakkalan Hakoisten kulttuurimaisema noin vuoteen 1800, retrospektiivinen rekonstruktio. Rasi: interaction between coastal and inland societies in the Iron Age. *Helsinki papers in archaeology* 5. University of Helsinki. 77–90.

Forsén, Björn & Moisanen, Jukka 1995: Svartån och bebyggelsen runt denna. *Finskt Museum* 1993. 26–49.

Gallén, Jarl 1993: *Det danska itinerariet. Franciskansk expansionsstrategi i Östersjön*. (Red. John Lind). Studier utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 579.

Gren, Leif 1991: Fossil åkermark. *Fornlämningar i Sverige 1*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Hagelberg, Eija & Härjämäki, Kimmo & Laakso, Mia 2003: *Työtä perinnemaisemien parhaaksi*. Varsinais-Suomen luonnonsuojelupiiri ry.

Haggrén, Georg 1997: Perniön Näsen salpietarinkeittäjä (1592–1640). Teoksessa: *Perniö – kuninkaan ja kartanoiden pitäjä* (toim. M. Niukkanen). Sukka – Suomen keskiaikainen kartanolaitos. Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja 15. 163–172.

Haggrén, Georg 2005: Kylä- ja kartanontitit asutushistoriallisina muinaisjännöksinä. *SKAS* 2/2005. 48–54.

Haggrén, Georg & Jansson, Henrik & Pihlman, Aki 2003: Snappertunan Kulläkersbacken – unohdettu tutkimuskohde unohdetulla paikalla. *Muinaistutkija* 3. 13–24.

Hatakka, Lassi & Glückert, Gunnar 2000: Calibration curves representing shore displacement of the Baltic based on radiocarbon ages in the Karjaa, Perniö, Turku, Mynämäki, and Laitila areas, SW Finland. *Sites and settlements*. Publications of the project Changing Environment – Changing Society. University of Turku. 3–14.

Heikkilä, Marjo (toim.) 2002: *Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitteluopas*. Ympäristöministeriö. Maa- ja metsätalousministeriö. Suomen ympäristö 591.

- Heikkinen, Markku 2003: Helsingin Vartiokylän linna osoit-
tautui keskiaikaiseksi. *SKAS* 2/2003. 34–42.
- Hovi, Antti 2000: *Päijät-Hämeen perinnemaisemat*. Alueelliset
ympäristöjulkaisut 190.
- Hovi, Antti & Jantunen, Juha & Lahelma, Antti & Kiuru,
Anna & Suominen, Olli & Virtanen, Tarja & Voijola Greta-
Mari 2005: *Matka Etelä-Suomen perinnemaisemiin ja esihisto-
riaan*. Helsingin yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus
Palmenia ja Perinnemaisemamatkailu Etelä-Suomessa
-hanke. Hollola.
- Huldén, Lars 2001: *Finlandssvenska bebyggelsenamn*. Skrifter
utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr. 635.
- Huurre, Matti 2003a: Viljanviljelyn varhaisvaiheet. *Suomen
maatalouden historia I*. Perinteisen maatalouden aika esihis-
toriasta 1870-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
Toimituksia 914:1. 19–37.
- Huurre, Matti 2003b: Maatalouden alku Suomessa *Suomen
maatalouden historia I*. Perinteisen maatalouden aika esihis-
toriasta 1870-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
Toimituksia 914:1. 38–66.
- Hyvärinen, Hannu 1999: Shore Displacement and Stone
Age Dwelling Sites near Helsinki, Southern Coast of
Finland. *Dig it all*. Paper dedicated to Ari Siiriäinen. The
Finnish Antiquarian Society of Finland. The Archaeologi-
cal Society of Finland. 79–89.
- Hämet-Ahti, Leena & Suominen, Juha & Ulvinen, Tauno
& Uotila, Pertti 1998: *Retkeilykasvio*. Luonnontieteellinen
keskustamuseo ja Kasvimuseo, Helsinki. Neljäs, täysin
uudistettu painos.
- Härö, Mikko 1993: *Läntisen Uudenmaan rakennusten ja mai-
seman kulttuurihistoriallinen inventointi*. Läntisen Uuden-
maan seutukaavaliitto.
- Jansson, Henrik 2004: Historiallisen ajan arkeologiaa Suo-
men eteläkärjessä. *SKAS* 4/2004. 38–43.
- Jutikkala, Eino 2003: Peltojen sarkajakko. *Suomen maatalou-
den historia I*. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta
1870-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimi-
tuksia 914:1. 239–245.
- Jäkärä, Tiina & Taivainen, Jouni 2005: Inkoon kuoppatalot
– asumisen jälkiä 1100–1200-luvuilla. *Suomen Museo* 2004.
5–12.
- Jääskeläinen, Elina (toim.) 2003: *Perinnebiotooppien hoidon
ohjevihkoset*. Maa- ja metsätalousministeriö ja Suomen
ympäristökeskus.
- Kantanen, Juha 2004: Maatiaiseläinrodut. Teoksessa:
Tiainen, Juha & Kuussaari, Mikko & Laurila, Ilkka P. &
Toivonen, Tuuli (toim.) 2004: *Elämää pellossa* – Suomen
maatalousympäristön monimuotoisuus. 41–42.
- Kepsu, Saulo 2001: Hankalaa. Kylän synty ja kehitys.
Nimien maailmasta. *Kieli* 14. Helsingin yliopiston suomen
kielen laitos. 137–155.
- Kepsu, Saulo 2005a: Vanhat kylänpaikat ja nimistö. *SKAS*
2/2005. 37–47.
- Kepsu, Saulo 2005b: *Uuteen maahan*. Helsingin ja Vantaan
vanha asutus ja nimistö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seu-
ran toimituksia 1027.
- Kerkkonen, Gunvor 1952: *Karis socken från forntiden till
våra dagar* III. Medeltiden.
- Kirkinen, Tuija 2004: Epistemologinen ongelma: arke-
ologisen tiedon käsittely tietojärjestelmissä. Esimerkkinä
ajoitustiedon käsittely paikkatietojärjestelmissä (GIS).
Luonnontieteelliset menetelmät ja GIS arkeologiassa. *Arkeologi-
päivät 2003*. Suomen arkeologinen seura ry. 84–96.
- Kirkinen, Tuija & Lehtinen, Leena 1998: Kerimäki-Savon-
linnan kuppikivien ajoitus karttojen perusteella. *Maiseman
arkeologiaa*. Suomen arkeologinen seura. 54–81.
- Koskull, Walter von 1966: 1600-luku ja 1700-luvun ensi
vuosikymmenet. *Pohjan pitäjän historia* II. Pohjan kunta.
- Kukkonen, Ilkka 1985: What is an archeophyte? *Iskos* 5.
480–488.
- Lehtinen, Jyrki 2003: Kylät ja maisema – Valkeakosken
Rapola ja Sääksmäen Kirkonpuoli historiallisissa kartoissa
1640–1959. Teoksessa: Alanen, Timo & Lehtinen Jyrki:
Sääksmäen vanhat paikannimet ja historialliset kartat
Valkeakoskella. *Rapola-tutkimuksia* 5. Museovirasto, Jyvä-
skylä, 77–158.
- Lehtinen, Leena 1993: Esimerkkejä Etelä-Savon røykkiöis-
tä. *Lapinraunioita ja hiidenkiukaita*. Museovirasto, arkeolo-
gian osaston julkaisu n:o 3. 65–75.
- Lehtinen, Leena 2000: Vanhat kartat muinaisjäännettösinven-
toinnin apuna. *Arkeologinen inventointi, opas inventoim-
in suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Museovirasto. 50–68.
- Lehtinen, Leena 2005: *Karttojen kertomaa*. Vanhojen kart-
tojen kautta maiseman historiaan. Ympäristöministeriö ja
Genimap.
- Lempiäinen, Terttu 1978: The effect of cultivation and
fertilizers on *Filipendula vulgaris* Moench, especially on
its tuberous roots. *Acta Botanica Fennica* 107. 1–22.
- Lempiäinen, Terttu 1999: Hiiltyneet viljanjyvät ja maanvil-
jelyn alku Suomessa. Suomalaisten juuret nykytutkimuk-
sen mukaan (toim. Paul Fogelberg). *Bidrag till kännedom av
Finlands natur och folk* 153. 152–154.
- Lindkvist, Thomas 2002: Sverige och Finland under tidig
medeltid. Teoksessa: Ivars, Ann-Marie & Huldén, Lena
(toim.) 2003: När kom svensarna till Finland? *Skrifter
utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland.*, nr. 646.
39–50.
- Linnilä, Kai & Savikko, Sari & Lempiäinen, Terttu (toim.)
2002: *Elias Lönnrotin Flora Fennica*. Tammi. Helsinki.
- Luoto, Jukka & Seppä-Heikka, Merja 1993: Sikoangervo
(*Filipendula vulgaris*) ja ihminen. Arkeologinen kom-
mentti. *Suomen Museo* 1992. 21–40.
- Maaranen, Päivi 2001a: Arkeologinen inventointi ja ajoittami-
nen. *Arkeologipäivät 2001*. Suomen arkeologinen seura. 6–14.
- Maaranen, Päivi 2001b: Terassipellon koekaivaus Karjaan
Brobäckassa: historiallisen ajan viljelys ja vanhemman
rautakauden toimintapaikka. *Kentältä poimittua* 5. Kir-
joitelmia arkeologian alalta. Museoviraston arkeologian
osaston julkaisuja n:o 9.
- Maisema-aluetyöryhmän mietintö I*. Maisemanhoito.
Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, mietintö
66/1992. Helsinki 1993.

Maisema-aluejärjestelmän mietintö II. Arvokkaat maisema-alueet. Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, mietintö 66/1992. Helsinki 1993.

Maiseman muisti. Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset (toim. Paula Purhonen, Pirjo Hamari ja Helena Ranta). Museovirasto, Helsinki 2001.

Meinander, Carl Fredrik 1983: Om svenskarnes inflytningar till Finland. *Historisk tidskrift för Finland* 1983:3. 229–251.

Miettinen, Arto & Eronen, Matti & Hyvärinen, Hannu 1999: *Land uplift and relative sea-level changes in the Loviisa area, southeastern Finland, during the last 8000 years*. Posiva-raportti 99–28. Posiva Oy, Helsinki.

Mikkola, Esa 2005: Mikkelin Orijärven muinaispeltoaiheet. *Arkeologipäivät* 2004. Suomen arkeologinen seura. 49–59.

Nuñez, Milton & Uino, Pirjo 1998: Dwellings and related structures in prehistoric mainland Finland. *Bebyggelsehistorisk Tidskrift* Nr 33/1997. 133–152.

Nyberg, Paul 1931: *Sibbo sockens historia*. Sibbo.

Oksanen, Eeva-Liisa 1991: *Vanha Pyhtää*. Pyhtään ja Ruotsin historia vuoteen 1743. Esihistoria Anja Sarvas. Loviisa.

Orrman, Eljas 1987: Om geologiska faktorers inverkan på bebyggelsen i södra Finland mot slutet av järnåldern och under tidig medeltid. *Historisk Tidskrift för Finland* 1987. 169–188.

Orrman, Eljas 2003a: Suomen keskiajan asutus. *Suomen maatalouden historia* I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:1. 67–86.

Orrman, Eljas 2003b: Keskiajan maatalous. *Suomen maatalouden historia* I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:1. 87–114.

Orrman, Eljas 2003c: Talonpoikainen maalaisyhteiskunta. *Suomen maatalouden historia* I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:1. 115–129.

Perinnebiotooppien hoito Suomessa. Perinnemaisemien hoitotyöryhmän mietintö (toim. Pekka Salminen & Hannele Kekäläinen). Ympäristöministeriö. *Suomen ympäristö* 443. Helsinki 2000.

Pettersson, Bror 1942: Sannolika kulturspår i den nyländska kustfloran. *Nordenskiöldsamfundets tidskrift* 1942:1. 72–108.

Pettersson, Bror 1943: Av människan införda växter i floran kring våra fornborgar och medeltidsfästen. *Nordenskiöldsamfundets tidskrift* 1943:3. 33–84.

Pukkila, Jouko & Uotila, Kari 2004: GIS sisällöntuotannon välineenä 3D -visualisoinnissa. *Luonnontieteelliset menetelmät ja GIS arkeologiassa*. Arkeologipäivät 2003. Suomen arkeologinen seura ry. 84–96.

Pykälä, Juha 2001: Perinteinen karjatalous luonnon monimuotoisuuden luonnon monimuotoisuuden ylläpitäjänä. *Suomen ympäristö* 495.

Pykälä, Juha & Alanen, Aulikki & Vainio, Maarit & Leivo, Anneli 1994: *Perinnemaisemien inventointiohjeet*. Vesi- ja ympäristöhallituksen monistesarja Nro 559.

Pykälä, Juha & Bonn, Thomas 2000: *Uudenmaan perinnemaisemat*. Ängar, hagmarker och skogsbeten i Nyland. *Alueelliset ympäristöjulkaisut* 178. Suomen ympäristökeskus.

Pöyry, Juha & Heliölä, Janne & Rytteri, Terhi & Alanen, Aulikki 2004: Perinnebiotooppien lajiston uhanalaistuminen. Teoksessa: Tiainen, Juha & Kuussaari, Mikko & Laurila, Ilkka P. & Toivonen, Tuuli (toim.) *Elämää pellossa – Suomen maatalousympäristön monimuotoisuus*. Edita Publishing Oy. Helsinki. 220–233.

Raike, Eeva & Seppälä, Sirkka-Liisa 2005: Naarankalmanmäki. An Iron Age Complex in Lempäälä, Southern Finland. *Fennoscandia archaeologica* XXII. 43–78.

Raatikainen, Katja & Vaittinen, Mia 2003: Espoon perinneympäristöselvitys 2003. *Espoon ympäristölautakunnan julkaisu* 1/2003. Espoo.

Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Toim. Lauri Putkonen. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Museovirasto, Ympäristöministeriö.

Rautamäki-Paunila, Maija 1983: *Maisemamaakunnat*. Maakunnallinen viheraluejärjestelmä. Teknillinen korkeakoulu. Arkkitehtiosasto, maisemalaboratorio, julkaisu 3/82.

Rentzhog, Sven & Larsson, Lars-Inge & Frisk, Michael & Moström, Jerker 2002 (toim.): *Digitala historiska kartor, tillämpningar i GIS för kulturmiljövärdet*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Roeck Hansen, Birgitta 2005: De äldre lantmäterikartorna som källa till äldre markandvändning. *SKAS* 2/2005. 17–27.

Roeck Hansen, Birgitta & Nissinaho, Aino 1995: A fossil landscape in Salo, Laitila, SW Finland. *Karluunhammas* 16. Turun yliopisto. 25–39.

Salo, Unto 1997: *Ihmisen jäljet Satakunnan kulttuurimaisemassa*. Kulttuurimaiseman vuosituhanneet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 677.

Sarmaja-Korjonen, Kaarina 1992: Fine-interval pollen and charcoal analyses as tracers of early clearance periods in S Finland. *Acta Botanica Fennica* 146.

Simola, Heikki 1999: Siitepölyanalyysin mahdollisuudet ja rajat. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan (toim. Paul Fogelberg). *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 153. 155–158.

Siiriäinen, Ari 1973: Lohjalaisten esihistoria. Teoksessa: Ylikangas, Heikki 1973: Lohjalaisten historia Ruotsin vallan vuosisatoina. *Lohjalaisten historia* 1. 17–50.

Siiriäinen, Ari 1983: Esihistoriallinen aika. *Suur-Tuusulan historia* I. 1–38.

Silkilä, Onni & Koskinen, Aarre 1990: *Lounais-Suomen kulttuurikasvisto*. Kulttuurin ja Sydvästra Finland. Turun maakuntamuseo, raportteja 12.

Silvast, Pekka 1991: Porkkala 1944–1956. Neuvostoliiton merisotilaallinen tukikohta. Tutkimusraportti. *Sotamuseo* 1/1991.

Soininen, Arvo M. 1974: *Vanha maataloutemme*. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnällisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 96.

Solantie, Reijo 1992: *Mikä on Uusimaa?* Uudenmaan asutushistoriaa. Uudenmaan Maakuntaliitto ry. Hakapaino Oy, Helsinki.

Suominen, Juha & Hämet-Ahti, Leena 1993: Kasvistomme muinaistulokkaat, tulkintaa ja perusteluita. *Norrinia* 4.

Taivainen, Jouni 1999: Paluu menneisyyteen – Tyrvännön asutushistoriaa rautakaudelta keskiajalle. Esimerkki arkeologisen, historiallisen ja luonnontieteellisen lähdeaineistonyhdistämisestä tutkittaessa tietyn alueen asutushistoriaa aikavälillä rautakausi – keskiaika. *Muinaistutkija* 3/1999. 15–21.

Taivainen, Jouni 2004. Rautakaudelta keskiajalle. Retulansaaren metsistä, pelloilta ja kylämäeltä. *Muinaistutkija* 2004/3. 7–17.

Tiainen, Juha & Kuussaari, Mikko & Laurila, Ilkka P. & Toivonen, Tuuli (toim.) 2004: *Elämää pellossa* – Suomen maatalousympäristön monimuotoisuus. Edita Publishing Oy. Helsinki. 220–233.

Tiitinen, Teija (toim.) 1999: *Hiidenkiuas ja tulikukka*. Opas arkeologisen kulttuuriperinnön hoitoon. Museovirasto, muinaisjäännösten hoitoyksikkö.

Tiitinen, Teija 2004: Vakka-Suomen kulttuurimaiseman kehitys kartta-analyysin perusteella. *Luonnontieteelliset menetelmät ja GIS arkeologiassa*. Arkeologipäivät 2003. Suomen arkeologinen seura ry. 74–83.

Tollin, Claes 1991: *Ättebackar och ödegården, de äldre lantmäterikartorna i kulturmiljövärdens*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Tolonen, Kimmo & Siiriäinen, Ari & Hirviluoto, Anna-Liisa 1979: Iron Age cultivation in SW Finland. *Finskt Museum* 1976. 5–66.

Ukkonen, Pirkko 1999: Osteological Evidence for the Introduction of Farming in Finland. *Environmental and Cultural History of the Eastern Baltic Region*. PACT 57. 357–358.

Vainio, Maarit & Kekäläinen, Hannele & Alanen, Aulikki & Pykälä, Juha 2001: *Suomen perinnebiotoopit*. Perinnemaisemaprojektin valtakunnallinen loppuraportti. Suomen ympäristökeskus. Suomen ympäristö 527.

Vasari, Yrjö 2002: Botaniska bevis för västliga flyttare till Finland. Teoksessa: Ivars, Ann-Marie & Huldén, Lena (toim.) 2003: När kom svenskarna till Finland? *Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland*, nr. 646. 137–148.

Vikkula, Anne & Seppälä, Sirkka-Liisa & Lempiäinen, Terttu 1994: The Ancient Field of Rapola. *Fennoscandia archaeologica* XI. 41–59.

Vuorela, Irmeli 1992: Indicator species and human activities in pollen analysis. The first meeting of Finnish paleobotanists; state of the art in Finland – May 2–4, 1990 (ed. Elisabeth Grönlund). *Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja* n:o 102. 41–50.

Vuorela, Irmeli 1999: Viljelytoiminnan alku Suomessa paleoekologisen tutkimuksen kohteena. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan (toim. Paul Fogelberg). *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 153. 143–151.

Vuorela, Toivo 1977: *Suomalainen kansankulttuuri*. WSOY. Porvoo, toinen painos.

Elektroniset lähteet

Haggrén, Georg & Jansson, Henrik 2004: New light on the colonisation of Nyland/Uusimaa. Western Nyland/Uusimaa during the late Iron Age and Medieval Period. Settlement history from the viewpoint of archaeology, history, biology and geology (Project 2003–2005). Ennen & nyt – historian tietosanomat 4/2004. URL-osoite <http://www.ennenjanyt.net/4-04/haggren.html>. Luettu 17.10.2005.

Rantatupa, Heikki 2000: Historia. Johdanto – Maakirjakartat ja verollepanomittaukset 1600- ja 1700-luvulla. Elektroninen artikkeli www-sivustossa 1600-luvun maakirjakartat (URL-osoite <http://www.virtuaaliyliopisto.fi/maakirjakartat/historia>). Jyväskylän yliopiston historian laitoksen, Jyväskylän yliopiston tietojenkäsittelytieteiden laitoksen multimediaopintokokonaisuuden ja Tieteen tietotekniikan keskuksen CSC:n yhteistyössä 2000–2001 tuottama verkkopalvelu. Luettu 23.4.2005

Merellinen perintömme – Vårt maritima arv. [CD-rom]. Helsingin yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologian oppiaine 2005. Helsinki.

Uudenmaan perinnemaisemat

Taulukon sarakeselykset:

Arkeof: arkeofyyttihavainto perinnemaisemainventoinnissa; indikaattorilajit A = Nurmilaukka (*Allium oleraceum*), F = sikoangervo (*Filipendula vulgaris*), V = tummatulikukka (*Verbascum nigrum*), H = hullukaali, (*Hyoscyamus niger*)

Mj_a: muinaisjäännöksen merkitys varhaisen agraariasutuksen kuvastajana, 1 = vähäinen, 2 = kohtalainen, 3 = suuri

Mj_m: perinnemaiseman ja lähimmän muinaisjäännöksen välinen etäisyys enintään 100, 200, 500 metriä, 999 = ei läheistä yhteyttä

Mjreki: muinaisjäännöstunnuksen Museoviraston ylläpitämässä muinaisjäännösrekisterissä

Muinaisjäännös: muinaisjäännöksen kohdenimi

Kylä_m: perinnemaiseman ja lähimmän kylätontin välinen etäisyys, vyöhykkeet ks. mj_m, 0 = yhteyttä ei ole selvitetty

Kylä: kylän nimi tietokantojen perusteella

RKY: x = perinnemaisema sijaitsee valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistoriallisessa ympäristössä (Rakennettu ympäristö 1993)

VAM: x = perinnemaisema sijaitsee valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella (Maisema-alueityöryhmän mietintö)

Kartta: 9 = kohteen kylätonttiyhteyttä ei selvitetty, 1 = kohteella kylätonttiyhteys, 2 = kohteesta hankittu tiluskartta projektin käyttöön

Tark: IPE -projektissa käyty (1) tai tarkastettu (2) kohde

Tietolähteet:

Perinnemaisemat

Uudenmaan ympäristökeskus/Suomen ympäristökeskus

Arkeofyytit/esimerkkilajit

Uudenmaan perinnemaisemat (Pykälä & Bonn 2000)

Muinaisjäännöstiedot

Museovirasto (muinaisjäännösrekisteri, joulukuu 2004)

Kylät

Helsinki ja Vantaa Museovirasto, muinaisjäännösrekisteri Länsi-Uusimaa (Hanko, Inkoo, Karjaa, Kirkkonummi, Pohja, Siuntio, Tammisaari, sis. ent. Tenhola ja Snappertuna).

Helsingin yliopiston arkeologian oppiaine/Merellinen perintömme – Vårt maritima arv -hanke (2002–2004) ja

Länsi-Uudenmaan rannikko rautakaudella ja keskiajalla.

Itä-Uusimaa (Askola, Lapinjärvi, Liljendal, Loviisa, Myrskylä, Mäntsälä, Pernaja, Pornainen, Porvoo, Pukkila, Ruotsinpyhtää ja Sipoo) Museoviraston rakennushistorian osasto/Itä-Uudenmaan inventointiprojekti.

Muista kunnista (Lohja ja Vihti) kerätty yksittäisiä kohteita koskevia tietoja projektin yhteydessä

Kunta	Nimi	Päätyyppi	Arvo	Arkeof	Mj_a	Mj_m	Mjreki	Muinaisjäännös	Kylä_m	Kylä	RKY	VAM	Kartta	Tark
Askola	Knuuttilan laidun	niitty	P			999			100	Juornaankylä			9	
Askola	Lassilan puronvarsilaidun	niitty	M			999			999	Monninkylä			9	
Askola	Linnan katajaketo	niitty	P		I	100	18010028, 18010029, 18010030	Etu-Linna Kotopelto, Rantapelto, Kotopelto	200	Nalkkila	x	x	I	I
Askola	Onkimaan rantaniitty	joenrantaniitty	P		I	100	18010039, 18010040, 18010048	Koskipelto, Heikkilä, Myllypelto Rantanen	100	Puhar-Onkimaa	x	x	I	
Askola	Prestbackan lammaslaidun	haka	P			999			100	Särkjärvi	x		9	
Askola	Hakkarin joenvarsilaidun	niitty	P			999			999	Nieto	x	x	9	
Espoo	Lankelan laidun	metsälaidun	P			999			999					
Espoo	Moisön niitty	niitty	P			999			500	Mellby, Moisö	x		9	
Espoo	Purolan niitty	niitty	P			999			999					
Espoo	Lakiston laitumet	niitty	P			999			999					
Hanko	Santalan rantaniitty	merenrantaniitty	M			999			200	Sandö			9	
Hanko	Skogsnäsetin kallioketo	kallioketo	P	F	3	500	78010005, 78010006	Juviksberget, Östergårdsholmen	999	Hangö			I	I
Hanko	Storängsbergetin kallioketo	kallioketo	M	F		999			999	Tvärminne			2	I
Hanko	Tvärminnen kylän kedot	keto	M	A		999			100	Tvärminne	x		2	2

Kunta	Nimi	Päätyyppi	Arvo	Arkeof	Mj_a	Mj_m	Mjreki	Muinaisjäännös	Kylä_m	Kylä	RKY	VAM	Kartta	Tark
Hanko	Koferhagin rantaniitty	merenrantaniitty	P			999			999					
Helsinki	Itäväylän niitty	niitty	P		3	500	91010025	Uppbyggars	500	Mellungsby, Borgis, muu tontti			2	1
Helsinki	Kellarimäen keto	keto	P	V		999			100	Tomtbacka			1	
Helsinki	Linnanvuorenpuiston keto	keto	P		3	500	91010025, 91010026	Uppbyggars, Vartiokylän linnavuori	500	Mellungsby, Borgis, muu tontti			2	1
Helsinki	Pitkäkosken keto	kallioketo	M	A,V		999			999					
Helsinki	Porvarinlahden niityt	niitty	P		3	100	1000001619, 1000001623	Porvarinlahden louhokset, Nordsjön louhos	999					
Helsinki	Skatan piha-keto	keto	P			999			100	Nordsjö, Skata, muu tontti			9	
Helsinki	Viikin Latokartanon niitty	merenrantaniitty	M			999			999		x			
Helsinki	Heikinlaakson kalliokedot	kallioketo	M			999			999					
Hyvinkää	Haratan niitty	metsälaidun	P			999			0					
Hyvinkää	Jaakkolan keto	niitty	M			999			0					
Hyvinkää	Jokirannan laitumet	metsälaidun	P			999			0					
Hyvinkää	Kittelän laitumet	metsälaidun	P			999			0					
Hyvinkää	Mätälämmin niitty	niitty	P			999			0					
Hyvinkää	Hankutinmäen haka	haka	P			999			0					
Inkoo	Backavikenin niityt	niitty	M	V		999			100	Fotebacka, Finnpada, Illans, Västerby2, Knåpans, Gåssböle, Svensky2	x	x	2	2
Inkoo	Bastubackan rinneniitty	niitty	P		3	500	149010023	Bastubacka, Telegrafberget	999	Svartbäck			9	1
Inkoo	Bastubackavikenin rinneniitty	niitty	P		3	200	149010022	Bastubacka, Telegrafberget	999	Svartbäck			9	1
Inkoo	Bastön niityt	kallioketo	V	A, H, F		999			100	Bastö	x		2	2
Inkoo	Bränbollstadin laidunkumpare	niitty	P			999			500	Kalkulla, Bollstad2			9	
Inkoo	Gammelbylandetin niityt	keto	P			999			100	Lillramsö			9	
Inkoo	Gölesuddenin kalliokedot	kallioketo	P			999			999					
Inkoo	Jutansin kedot	keto	P			999			100	Jutans, Bjurs, Ors, Orsb, Ors2,	x		9	
Inkoo	Mellängårdin tammihaka	haka	V			999			999	Älgsjö, Rövars	x		9	
Inkoo	Sillsundbergetin kallioketo	kallioketo	P			999			999	Tostholm	x		9	

Kunta	Nimi	Päätyyppi	Arvo	Ar-keof	Mj_a	Mj_m	Mjreki	Muinaisjäännös	Kylä_m	Kylä	RKY	VAM	Kart-ta	Tark
Inkoo	Stora Lövön rantaniityt	merenrantaniityt	M			999			999					
Inkoo	Svartön niitty	niitty	P			999			999		x			
Inkoo	Tostholmin niityt	niitty	P			999			500	Tostholm	x		9	
Inkoo	Vassbölen laitumet	keto	P			999			200	Vassböle			1	
Inkoo	Västerbyn rantaniityt	merenrantaniityt	P			999			999	Välö-Östergård			9	
Inkoo	Östervikin laitumet	metsälaidun	V			999			999					
Järvenpää	Lemmenlaakson laitumet	niitty	P		1	500	186010004	Änäs	0					
Karjaa	Bondbyn metsälaidun	metsälaidun	M			999			100	Bondby			9	
Karjaa	Brobackan keto	keto	M		3	100	220010005-007, 220010017, 220010019, 220010102-104	Domargård IV, Domargård kartanonpaikka, Harjula, Brobacka, Själdberget...	500	Kärrbacka, Domargård, Läpp		x	2	2
Karjaa	Enbackenin kalliokedot	kallioketo	M			999			100	Heimos, Näs3	x		1	
Karjaa	Klappanbergetin laidun	niitty	M		2	500	220010076, 220010082, 220010	Tora, Grågälan - Tröskhuså kern, Camillaskog	500	Brasby	x		1	
Karjaa	Källsvedjan haka	haka	P		3	500	220010071	Kvarnkärr	500	Österby2	x		9	
Karjaa	Länguddin kallioketo	kallioketo	M			999			999					
Karjaa	Mustion kallioketo	niitty	P		1	500	220010098, 220010110	Svartå kyrka, Svartå slottspark	999	Mjölmarby	x		9	
Karjaa	Oxhagenin kallioketo	kallioketo	P			999			999	Trycksbacka	x		9	
Karjaa	Rantalan rantalaidun	järvenrantaniityt	M		3	200	220010088	Junkarsborg	999	Romsarby, Mangård	x		9	
Karjaa	Ringlabron laitumet	haka	M		2	500	220010071	Kvarnkärr	999		x			
Karjaa	Skogbyn haka	haka	P		3	100	220010090, 220010091, 220010092, 220010093	Hemhagen, Hemängshagen, Alabackshagen	500	Romsarby	x		9	
Karjaa	Skällnäsetin niitty	niitty	P		2	100	220010077, 220010080	Skölnäsudden, Fängkärrsberget	999	Mjölbolsta, Mjölbolsta	x		9	
Karjaa	Storgårdin haka	haka	P	F	3	500	220010011, 220010012	Hagabacka, Snörs	200	Kudiby	x	x	2	2
Karjaa	Storgårdsin metsälaitumet	haka	M			999			500	Lågbacka, Backby	x		9	
Karjaa	Tolvmansin laitumet	haka	M		1	500	220010076	Tora	999	Brasby	x		9	
Karjaa	Visanbackan laitumet	niitty	M		3	500	220010038	Storladsbacken	100	Visanbacka	x	x	1	1
Karjaa	Björnbollstadin niitty	niitty	P			999			999	Björnbollstad			9	
Karjalohja	Ali-Alhan niitty	keto	M	V		999			999					1
Karjalohja	Alminmäen kallioketo	kallioketo	M		1	500	223010006, 223010007	Alminmäki, Lammenranta	999					
Karjalohja	Karkalin niitty	niitty	M			999			999					

Kunta	Nimi	Päättyppi	Arvo	Ar-keof	Mj_a	Mj_m	Mjreki	Muinaisjäännös	Kylä_m	Kylä	RKY	VAM	Kart-ta	Tark
Karja-lohja	Katteluksen kallioketo	metsälaidun	M			999			999					
Karja-lohja	Kellingin kallioketo	haka	P			999			999					
Karja-lohja	Ketunkorven laitumet	metsälaidun	M		3	500	223010024	Kultsuo	999					
Karja-lohja	Koivikon haka	metsälaidun	M		2	999	223010001		999					
Karja-lohja	Kotojärven laidun	metsälaidun	P			999			999					
Karja-lohja	Mailan kallioketo	kallioketo	P			999			999					
Karja-lohja	Nikun kallioketo	kallioketo	V			999			999					
Karja-lohja	Pohjolan keto	keto	M	V	I	500	223010013	Alhola	999					
Karja-lohja	Rahikkalan laitumet	haka	M			999			999					
Karja-lohja	Sakkolan laitumet	haka	P			999			999					
Karja-lohja	Ali-Alhan niitty	keto	M	V		999			999					I
Karkkila	Jouhtenan metsälaidun	metsälaidun	M			999			0					
Karkkila	Kolmpe-ränojan laitumet	metsälaidun	V			999			0					
Karkkila	Niinimäen laidunmäki	metsälaidun	P			999			0					
Karkkila	Satulinmäen niitty	niitty	M			999			0					
Karkkila	Harjun länsipuolinen niitty	niitty	P			999			0					
Kerava	Nissilän kallioketo	niitty	P		3	500	245010001, 245010002, 245010004, 245010005, 245010008	Ahjo	0					
Kirkkonummi	Abramsbyn laitumet	merenrantaniitty	M			999			999	Abrahamsby, Gumbacka				9
Kirkkonummi	Abramsbyn laitumet	merenrantaniitty	M			999			999	Kvasborg, Vittkars				I
Kirkkonummi	Dävitsin entiset laitumet	haka	P			999			100	Dävits				I
Kirkkonummi	Gumbackan lammaslaidun	niitty	P			999			100	Gumbacka, Abrahamsby				9
Kirkkonummi	Saltfjärdenin rantaniitty	merenrantaniitty	P			999			200	Bondarby, Domarkulla, Gunnarsk				9
Kirkkonummi	Sundsin kalliokumpareet	kallioketo	P		I	500	257010080	Sunds	100	Porkala, Rembas				2 2
Lapinjärvi	Nybondaksen hevoslaidun	haka	P			999			999	Harsböle				9
Liljendal	Eskilomin niitty	niitty	P			999			500	Eskilom	x	x		9
Lohja	Biskopsnäsin keto	niitty	P		3	100	444010008	Keinumäki	100	Biskopsnäs				I
Lohja	Hermalan ja Mailan rajan kallioketo	kallioketo	M			999			0					

Kunta	Nimi	Päätyyppi	Arvo	Ar-keof	Mj_a	Mj_m	Mjreki	Muinaisjäännös	Kylä_m	Kylä	RKY	VAM	Kart-ta	Tark
Lohja	Hermalan koilliskulman kallioketo	kallioketo	P			999			0					
Lohja	Hermalan Pietilän kalliokedot	kallioketo	V		I	500	444010013	Nikkilä	0					
Lohja	Hiidensalmen kallioketo	kallioketo	M			999			0					
Lohja	Hiittisen niitty	kallioketo	P	V	3	500	444010043	Hiiden kansakoulu	0					
Lohja	Jantoniemen kallioketo	kallioketo	P			999			0					
Lohja	Jusolan kallioketo	kallioketo	P		I	200	444010027	Vappulanlahti	0					
Lohja	Karstun niitty	niitty	P		I	500	444010033	Hemmilä	0					
Lohja	Kirkkomäen haka	haka	P			999			0					
Lohja	Kirkniemen Mäntymäen niitty	metsälaidun	P			999			0					
Lohja	Kivelän niitty	niitty	P			999			0					
Lohja	Kokkilan keto	kallioketo	V			999			0					
Lohja	Kyttälän kalliokedot	kallioketo	V		I	500	444010012, 444010013	Kalla, Nikkilä	999	Hermala				
Lohja	Lentoon keto	kallioketo	M			999			0					
Lohja	Levomaartin kallioketo	kallioketo	P			999			0					
Lohja	Lindbergin kallioketo	kallioketo	M	V	I	500	444010012	Kalla	999	Hermala				
Lohja	Lindkullanmäki	kallioketo	M			999			0					
Lohja	Luhtalahden kalliokedot	kallioketo	M	V		999			0					
Lohja	Maksjoen niitty	niitty	P			999			0					
Lohja	Martin kallioketo	kallioketo	P		3	500	444010031, 444010037, 444010038, 444010039	Martin Riihipelto, Savilahdenranta, Seppälä	999	Marttila				
Lohja	Martin tienvarsiketo	niitty	P		3	100	444010031, 444010037, 444010039	Martin Riihipelto, Savilahdenranta, Siltala	999	Marttila				
Lohja	Marttilan kalkkikallioketo	kallioketo	V		3	500	444010031, 444010037	Martin Riihipelto, Savilahdenranta	100	Marttila				
Lohja	Metsämäen laidun	haka	M			999			0					
Lohja	Mikkolan kallioketo	kallioketo	M		3	500	444010028, 444010033	Linnanmäki, Hemmilä	0		x			
Lohja	Mäntymäen kallioketo	kallioketo	P			999			0					
Lohja	Osuniemen niitty	niitty	P	V	3	100	444010006	Sjökulla	100	Orsnäs			I	2
Lohja	Paavolan kalliokedot	kallioketo	V		3	500	444010007	Toivari	999	Paavola			I	
Lohja	Paavolan seuraintalon keto	kallioketo	M	V	3	500	444010007	Toivari	999	Paavola			I	I
Lohja	Painiemen kallioketo	kallioketo	V	V	I	100	444010012, 444010013	Kalla, Nikkilä	100	Hermala				

Kunta	Nimi	Päätyyppi	Arvo	Ar-keof	Mj_a	Mj_m	Mjreki	Muinaisjäännös	Kylä_m	Kylä	RKY	VAM	Kart-ta	Tark
Lohja	Pajamäki	kallioketo	P		1	500	540010022, 540010023	Pohjanpirtti, Vappulanlahti	0					
Lohja	Paksalon niitty	niitty	P			999			0					
Lohja	Paloniemen kalliokedot	kallioketo	M		3	100	444010061	Paloniemi	999	Paloniemi			2	2
Lohja	Peltolan haka	haka	P			999			0					
Lohja	Pensaaren haka	haka	M		1	500	444010020, 444010022	Pensaari 2, Pohjanpirtti	0					
Lohja	Pietilän keto	niitty	P			999			0					
Lohja	Pietilänlahden rantaniitty	järvenran- taniitty	M			999			0					
Lohja	Pohjolanmäki	niitty	P	A		999			0					
Lohja	Ranta-Sepän niitty	niitty	M		3	100	444010029, 444010030	Ranta-Seppä, Uusi-Hontti	0					
Lohja	Ruolahden kalliokedot	kallioketo	P		3	100	444010064	Ruolahti	0					1
Lohja	Ruolahden kalliokedot II	kallioketo	P		3	100	444010064	Ruolahti	0					1
Lohja	Salmenpellon niitty	niitty	P			999			0					
Lohja	Seppälänsaaren niityt	kallioketo	M		1	100	444010036, 444010037	Ketonokka, Savi- lahdenranta	0					
Lohja	Setolan kedot	niitty	P		1	500	1000002191	Hevoshaanpelto	0					
Lohja	Smedsin laidun	haka	P			999			0					
Lohja	Suittilan kallio- keto	kallioketo	M			999			0					
Lohja	Suojalan keto	keto	P			999			0		x			
Lohja	Talpelanlahden rantaniitty	järvenran- taniitty	P		1	100	444010040	Isotalo	0					
Lohja	Tervan kallio- kedot	kallioketo	M		3	500	444010031, 444010038	Martin Riihipel- to, Seppälä	0					
Lohja	Toivarin kallio- keto	kallioketo	M		3	500	444010007	Toivari	999	Paavola			1	
Lohja	Uusi-Sepän kallioketo	kallioketo	P		3	200	444010029, 444010030	Ranta-Seppä, Uusi-Hontti	0					
Lohja	Vainiolan niitty	niitty	V		3	100	444010004	Brännäsudden	999	Orsnäs			1	
Lohja	Varolan kallio- kedot	kallioketo	M			999			0					
Lohja	Vällin niityt	niitty	P			999			0					
Lohja	Yli-Pailan keto	kallioketo	P			999			0					
Lohja	Arorinteen kallioketo	kallioketo	P		3	200	444010001	Arorinne	999	Jalassaari			2	1
Loviisa	Fantsnäsin rantaniityt	merenran- taniitty	M			999			0					
Myrskylä	Kankkilan laidun	metsälai- dun	P		1	500	504010002	Yrjäs	999	Kanckböle			9	
Myrskylä	Jokelan haka	haka	P			999			999	Grevnäs		x	9	
Mäntsälä	Hakalan niitty	niitty	P		1	500	505010003	Ylikartano	999		x			
Mäntsälä	Hannulan laidun	niitty	P			999			999					
Mäntsälä	Heinolan laidun	haka	P			999			999					
Mäntsälä	Metsikön keto	keto	M			999			999					
Mäntsälä	Nuutinmäen laidun	niitty	P			999			999		x			

Kunta	Nimi	Päätyyppi	Arvo	Ar-keof	Mj_a	Mj_m	Mjreki	Muinaisjäännös	Kylä_m	Kylä	RKY	VAM	Kart-ta	Tark
Mäntsälä	Pruusilan laidun	haka	P			999			999					
Mäntsälä	Sandbergin pelto	niitty	M			999			999					
Mäntsälä	Ylikartanon laidun	niitty	P			999			999		x			
Mäntsälä	Hakalan niitty	niitty	P		I	500	505010003	Ylikartano	999		x			
Nummi-Pusula	Koisjärven rantaniitty	järvenranta- niitty	M		I	100	540010010	Uro	0					
Nummi-Pusula	Kumpulan laitumet	niitty	V			999			0					
Nummi-Pusula	Mantelin mäntyhaka	haka	M			999			0					
Nummi-Pusula	Millolan ranta- niityt	järvenranta- niitty	M			999			0					
Nummi-Pusula	Myllymäen torppa	niitty	M			999			0		x			
Nummi-Pusula	Pitkäjärven rantaniitty	järvenranta- niitty	P			999			0			x		
Nummi-Pusula	Pälölän ranta- niityt	järvenranta- niitty	M			999			0					
Nummi-Pusula	Pöksän laitumet	metsälai- dun	V			999			0					
Nummi-Pusula	Salmenhaka	haka	M		I	500	540010006	Sitturi	0		x	x		
Nummi-Pusula	Toivolan haka	haka	M			999			0					
Nummi-Pusula	Yli-Ryhdön niitty	niitty	V			999			0					
Nummi-Pusula	Jokiniemen laidun	metsälai- dun	P			999			0			x		
Nurmi-järvi	Linjalan hevos- laidun	niitty	V			999			0					
Nurmi-järvi	Mäkelän haka	haka	P			999			0					
Nurmi-järvi	Niemelän laitumet	metsälai- dun	P			999			0					
Nurmi-järvi	Ojakkalan laitumet	metsälai- dun	M			999			0		x			
Nurmi-järvi	Raivan tienvar- siniitty	niitty	P			999			0					
Nurmi-järvi	Uusikylän laidun	metsälai- dun	P			999			0					
Nurmi-järvi	Haapalan pihaniitty	niitty	M			999			0					
Pernaja	Härkäpään kedot	keto	P			999			100	Härkäpää	x		I	
Pernaja	Kärpen niityt	haka	P			999			500	Kärpä			I	
Pernaja	Labbyn laitumet	haka	P			999			100	Labby		x	2	2
Pernaja	Malmgårdin laitumet	niitty	V			999			500	Kuskoski (sis.Vekaby)	x	x	I	I
Pernaja	Pävalsin laitumet	metsälai- dun	M			999			999					
Pernaja	Sarvilahden rantalaidun	järvenranta- niitty	P			999			999					
Pernaja	Segersbyn haka	haka	V		2	500	585010003	Hästhageberget	999	Garpgård, Segersby	x	x	2	2

Kunta	Nimi	Päätyyppi	Arvo	Ar-keof	Mj_a	Mj_m	Mjreki	Muinaisjäännös	Kylä_m	Kylä	RKY	VAM	Kart-ta	Tark
Pernaja	Sjögårdin kallioketo	kallioketo	P			999			500	Baggböle		x	9	
Pernaja	Tetomin laitumet	metsälaidun	P			999			200	Kuskoski (sis. Vekaby)	x	x	1	1
Pernaja	Vikaksen niitty	niitty	M			999			999					
Pernaja	Blybergin kallioketo	keto	P			999			200	Blyberg	x	x	9	
Pohja	Mörbyn laitumet	metsälaidun	M			999			100	Sunnanvik		x	9	
Pohja	Näsbyn niityt	niitty	V			999			200	Prästegården, Dalkarby		x	2	2
Pohja	Sällvikin laitumet	keto	P			999			500	Sällvik		x	9	
Pohja	Torbyäkernin lammaslaidun	niitty	P		3	100	606010022, 606010023, 606010024, 606010025	Torbybacken 1-4	100	Torby		x	1	1
Pohja	Dalen	järvenrantaniitty	M			999			500	Gästerby	x	x	9	
Pornainen	Jokivarren niitty	niitty	P			999			500	Laha			9	
Pornainen	Myllykosken niitty	niitty	P	A		999			999	Kirveskoski			9	
Pornainen	Sipilän laidun	niitty	P			999			500	Halkia	x		9	
Pornainen	Jokivarren niitty	niitty	P			999			200	Hevonselkä			9	
Porvoo	Kallolan niitty	niitty	P		3	500	613010048, 613010053	Bläkulla/Annorlunda, Grotta-backa	500	Kallola	x	x	9	
Porvoo	Kardragin kalliokedot	kallioketo	M			999			999	Kardrag			9	
Porvoo	Koivuniemen pihaketo	keto	M			999			999					
Porvoo	Kräkön haka	haka	P			999			999	Kräkö			9	
Porvoo	Linnanmäki	keto	V	V	3	100	612010025	Iso/Pikku linna-mäki	999		x	x		
Porvoo	Söderbyn rantaniitty	merenrantaniitty	P			999			200	Pellinge	x		9	
Porvoo	Illbyn Postinmäen kallioketo	kallioketo	P		1	500	613010039	Ilola/Risuängen	100	Klemetsby	x		9	
Pukkila	Kuivalanmäen haka	haka	P		1	500	616010005, 616010006, 616010029	Multamaanoja 1, Järvenoja 1, Multamaanoja 2	999		x	x		
Pukkila	Kantelejärven rantalaidun	järvenrantaniitty	P			999			999			x		
Ruotsinpyhtää	Björkbölen laitumet	joenranta-niitty	P			999			500	Björkböle			9	
Ruotsinpyhtää	Bottaksen niitty	keto	M			999			500	Svenskby		x	1	
Ruotsinpyhtää	Holmgårdin laidun	haka	P			999			999	Holmgård			1	
Ruotsinpyhtää	Knutsin laitumet	niitty	M		2	200	701010031	Bisaberget	500	Grisas			1	1
Ruotsinpyhtää	Messinkäärty	metsälaidun	P			999			500	Svenskby		x	1	
Ruotsinpyhtää	Mjölнарbackenin keto	keto	M			999			500	Kulla	x		2	2

Kunta	Nimi	Päätyyppi	Arvo	Ar-keof	Mj_a	Mj_m	Mjreki	Muinaisjäännös	Kylä_m	Kylä	RKY	VAM	Kart-ta	Tark
Ruotsin-pyhtää	Nissängin laitumet	metsälai-dun	M			999			999					
Ruotsin-pyhtää	Nybackan laitumet	merenran-taniitty	M		3	200	701010008	Marby Nybacka	999	Marby			1	1
Sam-matti	Kiikalan keto	keto	P			999			0					
Sam-matti	Mattilan laidun	metsälai-dun	M			999			0					
Sam-matti	Paikkarin torpan niitty	haka	M		1	500	1000001427	Haarjärvi E hiekkakuoppa	0		x			
Sam-matti	Haapasalon laidun	metsälai-dun	M			999			0					
Sipoo	Etelä-Paippi-sien laitumet	niitty	M			999			999					
Sipoo	Hindsbyn niityt	niitty	M		3	100	1000001359, 1000001360	Hindsby Mari-ental, Hindsby Västerhov	999	Hindsby			1	1
Sipoo	Kallbäckin rantalaidun	merenran-taniitty	M	A	3	999	753010020	Sibbesborg	999	Kallbäck, Skräddarby	x		1	
Sipoo	Löparön lam-maslaidun	niitty	M			999			100	Löparö	x		9	2
Sipoo	Mattaksen lammaslaidun	merenran-taniitty	P		2	500	753010021	Kummelberg	999					
Sipoo	Mosabackan niitty	niitty	P		1	500	753010033	Viirilä I	999					
Sipoo	Ollbäckenin puronvarsilai-dun	niitty	P			999			500	Nickby			9	
Sipoo	Sibbesborg	kallioketo	M	V,A	3	100	753010020	Sibbesborg	500	Skräddarby	x		1	
Sipoo	Snickarsin pu-ronvarsilaidun	niitty	P		1	100	753010028	Kvarnäker	999					
Sipoo	Takvedaholmin kallioketo	kallioketo	P			999			999					
Sipoo	Vermijärven niityt	järvenran-taniitty	M			999			999					
Sipoo	Ängsvikenin tienvarsiketo	keto	P			999			999					
Sipoo	Bäcksängenin laitumet	haka	M			999			999					
Siuntio	Krejansberge-tin kallioketo	kallioketo	P		3	200	755010007, 755010008, 755010014	Krejansberget, Krejansberget 2, Skällberget	500	Kalans, Krejans, Prästgården	x	x	1	
Siuntio	Pellaksen niityt	kallioketo	P			999			999	Bollstad3	x	x	9	
Siuntio	Färträskin kalliokedot	kallioketo	M	A	3	100	755010021, 755010022	Färträsket 1, Färträsket 2	100	Gammelby2, Gårdsböle2	x	x	2	2
Tammi-saari	Alglon kallio-ke-dot	kallioketo	P			999			100	Alglo	x		9	
Tammi-saari	Backan laitu-met	merenran-taniitty	V		2	500	1000001286, 1000001289	Björkholmen, Kalkholmen	100-500	Skäldö, Backa2, Nabben, Grevö		x	9	
Tammi-saari	Björnholmenin niitty	niitty	P			999			999					
Tammi-saari	Bodalín laitu-met	merenran-taniitty	P			999			100	Bålabacka, Bodal	x		1	
Tammi-saari	Bonäsholme-nin niitty	niitty	P		3	100	835010010, 835010025, 835010026	Näset, Bonäsholmen, Brännberget	999	Kulla b, Bonäs, Rörby			1	
Tammi-saari	Danskogin katajaniitty	keto	V		1	500	1000001028	Danskogin Näkötornikallio	500	Danskog, Danskog b			9	

Kunta	Nimi	Päätyyppi	Arvo	Ar-keof	Mj_a	Mj_m	Mjreki	Muinaisjäännös	Kylä_m	Kylä	RKY	VAM	Kart-ta	Tark
Tammi-saari	Fagnäsän niitty laikut	keto	P			999			100	Grönhammar, Fagnäs b	x	x	I	I
Tammi-saari	Flatholmenin laidun	haka	M			999			999					
Tammi-saari	Getskärin laitumet	keto	M	A		999			100	Getskär	x		9	
Tammi-saari	Halstön kedot	kallioketo	P			999			200	Halstö			9	
Tammi-saari	Herrgårdin laidun	niitty	P			999			999					
Tammi-saari	Holmin laitumet	niitty	P	V		999			100	Bergby, Lunkböle			I	
Tammi-saari	Högholmenin niitty laikku	niitty	P			999			999					
Tammi-saari	Kesubölen katajaketo	keto	V			999			100	Malarby, Kesuböle			I	
Tammi-saari	Kilan laitumet	metsälai-dun	P			999			999	Tronsböle			9	
Tammi-saari	Kjulfölen kallioketo	kallioketo	P			999			100	Kjulföle			I	
Tammi-saari	Klemetsin rantalaitumet	merenran-taniitty	M			999			999					
Tammi-saari	Klöveråkernin keto	keto	P			999			999	Skatan			9	
Tammi-saari	Kopparön rantaniitty	merenran-taniitty	P			999			999	Kopparö			9	
Tammi-saari	Korsängenin kallioketo	kallioketo	P			999			999	Kopparö			9	
Tammi-saari	Kullan kedot	kallioketo	P	F, V	3	500	835010011, 835010025	Näset, Bonäsholmen	500	Kulla, Svedjekul-la, Stoppböle			I	I
Tammi-saari	Lillön laitumet	metsälai-dun	V			999			999	Grevö		x	9	
Tammi-saari	Nabbenin laitumet	merenran-taniitty	V			999			100–500	Nabben, Skäldö, Backa2, Grevö	x	x	I	
Tammi-saari	Nedergårdin laitumet	merenran-taniitty	P			999			999	Bredvik			9	
Tammi-saari	Norrbackavi-kenin kataja-niitty	niitty	M			999			999	Rilax	x		9	
Tammi-saari	Norrgårdin lammaslaidun	keto	P			999			500	Leksvall			9	
Tammi-saari	Norrmarkin rantaniitty	merenran-taniitty	M			999			999	Kopparö			9	
Tammi-saari	Nothamnin Bylandet in laitumet	niitty	V	F	2	500	tieto puuttuu 2004	Nothamn	100	Nothamn			9	2
Tammi-saari	Nybodan rantalaitumet	merenran-taniitty	V		I	500	1000001285	Nyboda	100	Bässböle			9	
Tammi-saari	Näsebyn laitumet	merenran-taniitty	P			999			500	Hurskursnäs, Nyboda			9	
Tammi-saari	Raaseporin rinneniiyt	niitty	P	V	3	100	83550006	Raaseporin linna	500	Slottsmalm, Snappertuna, Raseborg	x	x	I	
Tammi-saari	Rekubyn pihaketo	keto	P			999			100	Rekuby, Böle7			I	
Tammi-saari	Riskilin laitumet	metsälai-dun	M			999			999	Snappertuna			I	I
Tammi-saari	Sikensin laitumet	metsälai-dun	M			999			999	Bredäng				

Kunta	Nimi	Päätyyppi	Arvo	Ar-keof	Mj_a	Mj_m	Mjreki	Muinaisjäännös	Kylä_m	Kylä	RKY	VAM	Kart-ta	Tark
Tammi-saari	Sillbölen niitty	niitty	P			999			999	Sillböle			9	
Tammi-saari	Skallholmenin laitumet	metsälai-dun	P			999			999					
Tammi-saari	Skogbyn ruu-kin kallioketo	kallioketo	P			999			999	Skogby	x		9	
Tammi-saari	Snappertunan kirkonmäen niitty	keto	P			500	kirkko		100	Snappertuna, Barsgård, Slottsmalm, Lilla Barsgård	x	x	l	l
Tammi-saari	Storgårdin laitumet	metsälai-dun	M			999			999	Båssböle			9	
Tammi-saari	Västergårdin kedot	kallioketo	P	V		999			100	Barsgård	x	x	l	l
Tammi-saari	Åkernäsin rantaniitty	merenran-taniitty	P			999			500	Skäldö, Nabben		x	l	
Tammi-saari	Ängholmenin rantaniityt	merenran-taniitty	P			999			200	Ängholm			9	
Tammi-saari	Österfladanin rantaniitty	merenran-taniitty	P			999			999	Nabben		x	9	
Tammi-saari	Östergårdin niitty	niitty	P		3	500	835010033	Gamsskog	100	Gundby, Gamsböle, Jordansby	x		l	
Tammi-saari	Alglon kallio-kedot	kallioketo	P	A		999			200	Alglo	x		9	
Tuusula	Tuusulanjärven rantaniitty	järvenran-taniitty	P			999			0		x			
Tuusula	Nahkelan metsälaidun	metsälai-dun	P			999			0					
Vantaa	Tapolan niityt	niitty	P			999			200	Ripuby	x		9	
Vantaa	Vikkullan kallioketo	kallioketo	P	A	2	500	1000001619	Porvarinlahden louhokset	999	Västersundom			l	l
Vantaa	Vuotilan kallio-keto	kallioketo	M		3	100	92010048	Stubbacka	100	Vinikby, Gårds, Hommas, Nystigu			l	
Vantaa	Westerkullan entiset laitumet	niitty	M			999			100	Västersundom			l	l
Vantaa	Kakolanmäen kallioketo	kallioketo	P			500	1000001636	Kakolanmäen louhos	100	Tavastby, Tavastkulla, muu tontti			9	
Vihti	Haapakylän laitumet	metsälai-dun	P			999			0					
Vihti	Koiviston haka	metsälai-dun	M			999			0					
Vihti	Niemelän laidun	niitty	M			999			0					
Vihti	Nummenkylän niitty	niitty	P			999			0					
Vihti	Ryönän laitumet	metsälai-dun	V		l	500	927010007	Ryönä	100	Vanjoki	x		2	
Vihti	Vanhalan laidun	niitty	P	V		999			0		x			
Vihti	Haapakylän laitumet	metsälai-dun	P			999			0					

KUVAILEHTI

Julkaisija	Ympäristöministeriö Alueidenkäytön osasto	Julkaisu-aika	Helmikuu 2006	
Tekijä(t)	Sirkka-Liisa Seppälä			
Julkaisun nimi	Perinnemaisemien yhteys varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan			
Julkaisusarjan nimi ja numero	Suomen ympäristö 1/2006			
Julkaisun teema	Luonto			
Julkaisun osat/ muut saman projektin tuottamat julkaisut				
Tiivistelmä	<p>Julkaisu on ympäristöministeriön ja Museoviraston yhteistyöprojektin <i>Ihminen ja perinnemaisemat (IPE -projekti)</i> loppuraportti. Projektin tarkoituksena on ollut kuvata, kuinka arkeologian ja asutushistoriallisen tutkimuksen avulla perinnemaisemista voidaan etsiä ja jäljittää ihmisen toiminnasta kertovia merkkejä. Tutkimuksessa on keskitytty erityisesti perinnemaisemien kuvastamaan varhaisimpaan maankäyttöön. Raporttiin sisältyy myös katsaus maankäyttöhistoriallisten jäännösten tutkimustapoihin ja maatalousasutuksen varhaisvaiheisiin eteläisessä Suomessa. Projektissa on käytetty arkeologiseen inventointiin ja paikkatietopohjaiseen karttatyöskentelyyn perustuvaa asutus- ja maankäyttöhistoriallista analyysiä. Aineistona on käytetty Uudenmaan perinnemaisemia (Pykälä & Bonn 2000).</p> <p>Projektin tulosten mukaan 30 % Uudenmaan perinnemaisemista sijaitsee ympäristöissä, joista tunnetaan muinaisjäännös. Perinnemaisemien lähistöltä todetuista muinaisjäännöksistä peräti 68 % on rautakautisia. Yhteys vanhimpiin kyliin on erityisen selvä, sillä Uudenmaan rannikkovyöhykkeen perinnemaisemista puolet sijaitsee keskiaikaisissa, ennen 1500-lukua syntyneissä kyläympäristöissä ja ainakin kolmannes kylien tonttimailla. Perinnemaisemat näyttäisivät säilyneen sitkeimmin alueilla, joilla maatalous on jo esihistoriallista perua.</p> <p>Julkaisun lopussa pohditaan miten maankäytön varhaisvaiheista saatavaa tietoa on mahdollista käyttää ja soveltaa perinnemaisemien tutkimuksessa ja hoidossa. Perinnemaisemista saadaan arkeologisen tutkimuksen avulla tietoa, jota voidaan hyödyntää esimerkiksi tutkittaessa pitkäaikaisen maankäytön vaikutusta kasvillisuuteen. Muinaisjäännöksillä ja kylätonteilla saattaa olla oletettua suurempi merkitys myös luonnon monimuotoisuuden säilyttämisen kannalta, sillä niiden läheisyydessä on todettu keskimääräistä enemmän valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaita kohteita. Uudenmaan aineiston perusteella valtakunnallisesti arvokkaista perinnemaisemista ainakin 25 % sijaitsee keskiaikaisen kylän ytimessä.</p>			
Asiasanat	perinnemaisema, muinaisjäännös, kylätontti, paikkatietojärjestelmät, Uusimaa			
Rahoittaja/ toimeksiantaja	Ympäristöministeriö			
	ISBN 952-11-2160-2 (nid.)	ISBN 952-11-2161-0 (PDF)	ISSN 1238-7312 (pain.)	ISSN 1796-16353 (verkkoy.)
	Sivuja 112	Kieli Suomi	Luottamuksellisuus Julkinen	
Julkaisun myynti/ jakaja	Edita Publishing Oy, Asiakaspalvelu, PL 800, 00043 Edita puh. 020 450 05, telefax 020 450 2380 sähköposti: asiakaspalvelu.publishing@edita.fi, www-palvelin: http://www.edita.fi/netmarket			
Julkaisun kustantaja	Ympäristöministeriö			
Painopaikka ja -aika	Edita Prima Oy, Helsinki 2006			

PRESENTATIONSBLAD

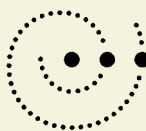
Utgivare	Miljöministeriet Markanvändningsavdelningen	Datum	Februari 2006
Författare	Sirkka-Liisa Seppälä		
Publikations titel	Perinnemaisemien yhteys varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan (Vårdbiotopernas samband med forntida bosättnings- och markanvändningshistoria)		
Publikationsserie och nummer	Suomen ympäristö 1/2006		
Publikationens tema	Natur		
Publikationens delar/ andra publikationer inom samma projekt			
Sammandrag	<p>Denna publikation är slutrapporten för miljöministeriets och Museiverkets samarbetsprojekt Ihminen ja perinnemaisemat (Människan och vårdbiotoperna). Projektet gick ut på att beskriva hur arkeologisk och bosättningshistorisk forskning kan spåra människans tidigaste aktiviteter i vårdbiotoper. Undersökningen fokuserar särskilt på den allra tidigaste markanvändningen så som den återspeglas i kulturlandskapet. Rapporten innehåller därutöver en översikt över de forskningsmetoder som används för att undersöka lämningar efter forntida markanvändning och de tidigaste skedena av jordbrukarbosättning i södra Finland. Forntida bosättningsområden och markanvändning analyseras på basis av arkeologiska inventeringar och kartundersökningar på ortdatabas. Publikationen Uudenmaan perinnemaisemat (Ångar, hagmarker och skogsbeten i Nyland, Pykälä & Bonn 2000) har använts som underlag.</p> <p>Projektet visar att 30 % av vårdbiotoperna i Nyland är belägna i närheten av fornlämningar. Av de fornlämningar som påträffats nära kulturlandskapen härrör så mycket som 68 % från järnåldern. Sambandet med de äldsta byarna är särskilt påfallande, eftersom hälften av kulturlandskapen i den nyländska kustzonen finns i medeltida bymiljöer som uppstått före 1500-talet, och minst en tredjedel ligger på byarnas tomtmarker. Det verkar som om kulturlandskapen bäst skulle ha bibehållits i områden där jordbruket har förhistoriska rötter.</p> <p>I slutet av publikationen diskuteras hur de data som insamlas om den tidigaste markanvändningen kan nyttjas och tillämpas i undersökningen och vården av kulturlandskapet. Med tillhjälp av arkeologisk forskning kan vi exempelvis ta fram sådana uppgifter om kulturlandskapet som kan nyttjas då man undersöker hur långvarigt jordbruk inverkar på vegetationen. Fornlämningar och bytomter kan ha större betydelse än väntat också med tanke på hur naturens variationsrikedom bibehålls, eftersom man i deras närhet har påträffat fler objekt av riksomfattande och regionalt värde än genomsnittligt. På basis av det nyländska materialet ligger åtminstone 25 % av de vårdbiotoper som har riksomfattande betydelse i kärnan av medeltida byar.</p>		
Nyckelord	vårdbiotoper, fornlämningar, bytomt, ortdatasystem, Nyland		
Finansiär/ uppdragsgivare	Miljöministeriet		
	ISBN 952-11-2160-2 (hft.)	ISBN 952-11-2161-0 (PDF)	ISSN 1238-7312 (print)
	Sidantal 112	Språk Finska	ISSN 1796-1653 (online)
			Pris (inneh. moms 8 %)
Beställningar/ distribution	Edita Publishing Ab, Kundservice, PB 800, FI-00043 Edita, Finland tel. +358 20 450 05, telefax +358 20 450 2380 e-mail: asiakaspalvelu.publishing@edita.fi, www-server: http://www.edita.fi/netmarket		
Förläggare	Miljöministeriet		
Tryckeri/tryckningsort och -år	Edita Prima Ab, Helsingfors 2006		

DOCUMENTATION PAGE

<i>Publisher</i>	Ministry of the Environment Land Use Department	<i>Date</i>	Febryary 2006	
<i>Author(s)</i>	Sirikka-Liisa Seppälä			
<i>Title of publication</i>	Perinnemaisemien yhteys varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan (Traditional rural landscapes in relation to early settlement and land use)			
<i>Publication series and number</i>	The Finnish Environment 1/2006			
<i>Theme of publication</i>	Nature			
<i>Parts of publication/ other project publications</i>				
<i>Abstract</i>	<p>This publication is the final report on a joint project administered by the Ministry of the Environment and the National Board of Antiquities, entitled Ihminen ja perinnemaisemat (Man and traditional rural landscapes). This project describes how archaeological and historical research on settlements makes it possible to locate and trace signs showing human occupation. The research is particularly focused on the earliest types of land use in cultural landscapes. It also includes an overview of research approaches applied to early types of land use and the earliest agricultural settlements in southern Finland. The analysis of settlements and land use is based on archaeological inventories and maps using geographical information systems. The material includes a publication on traditional rural biotopes in Uusimaa (Uudenmaan perinnemaisemia, Pykälä & Bonn 2000).</p> <p>The outcome is that 30 per cent of the traditional rural biotopes in Uusimaa province are located in the vicinity of archaeological remains. Of these, as much as 68 per cent date back to the Iron Age. There is a clear connection with the oldest villages and hamlets, seeing that half of the cultural landscapes in the Uusimaa coastal zone are to be found in medieval villages built before the 16th century, and at least one third of them are located on village plots. The cultural landscapes seem to have been best preserved in areas where land use for agriculture dates back to prehistorical times.</p> <p>Finally, the publication discusses possible uses and applications of the compiled information on early land use in research and management of cultural landscapes. Archaeological research provides data on the cultural landscapes which can be utilised, for instance, in studies of how long-term land use influences the vegetation. Archaeological remains and old village lands may prove to be more important than hitherto known for the preservation of biological diversity, seeing that more than the average number of nationally and regionally valuable sites have been found in their vicinity. On the basis of the material referring to Uusimaa, at least 25 per cent of the traditional rural biotopes of national value are located in the core areas of medieval villages and hamlets.</p>			
<i>Keywords</i>	traditional rural landscapes and biotopes , archaeological remains, village plots, geographical information system, Uusimaa			
<i>Financier/ commissioner</i>	Ministry of the Environment			
	ISBN 952-11-2160-2 (pbk.)	ISBN 952-11-2161-0 (PDF)	ISSN 1238-7312 (print)	ISSN 1796-1653 (online)
	<i>No. of pages</i> 112	<i>Language</i> Finnish	<i>Restrictions</i> For public use	<i>Price (incl. tax 8 %)</i>
<i>For sale at/ distributor</i>	Edita Publishing Ltd, Box 800, FI-00043 Edita, Finland tel. +358 20 450 05, telefax +358 20 450 2380 e-mail: asiakaspalvelu.publishing@edita.fi, www-server: http://www.edita.fi/netmarket			
<i>Financier of publication</i>	Ministry of the Environment			
<i>Printing place and year</i>	Edita Prima Ltd, Helsinki 2006			

Perinteisen niitto- ja laiduntalouden muovaamat perinnemaisemat ovat tärkeä osa kulttuuriympäristöä, mutta niiden yhteyttä varhaiseen asutushistoriaan ei juuri tunneta. Julkaisussa esitellään miten perinnemaisemien synty- ja varhaisvaiheita voidaan tutkia paikkatietomenetelmiä hyödyntävän arkeologisen ja historiallisen karttanalyysin avulla. Uudeltamaalta valittujen esimerkkien perusteella voidaan osoittaa, että perinnemaisemia hoitamalla säilytetään myös maamme vanhinta maataloushistoriaa. Perinnemaisemien sisältämä ainutkertainen agraarihistoria on osa maatalousympäristöjen luonnon monimuotoisuutta, mikä tulisi ottaa entistä enemmän huomioon myös niiden tutkimusta ja hoitoa koskevassa keskustelussa.

YMPÄRISTÖMINISTERIÖ
MILJÖMINISTERIET
MINISTRY OF THE ENVIRONMENT

Edita Publishing Oy
PL 800, 00043 Editä
Asiakaspalvelu puh. 020 450 05, faksi 020 450 2380
Edita-kirjakauppa Helsingissä
Annankatu 44, puh. 020 450 2566

ISBN 952-11-2160-2 (nid.)

ISBN 952-11-2161-0 (PDF)

ISSN 1238-7312 (pain.)

ISSN 1796-1653 (verkköj.)